

ISSN 1561-4999

ЮРИДИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

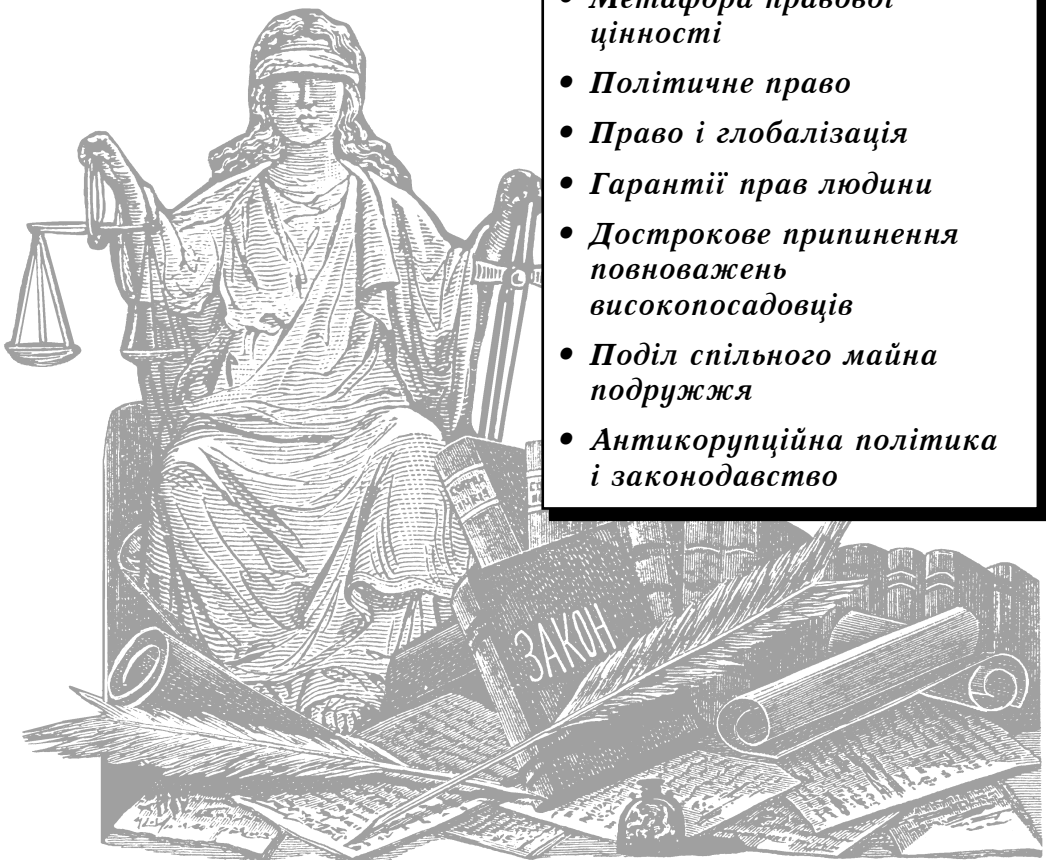
ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

LAW HERALD

1'2010

У НОМЕРІ:

- *Метафора правової цінності*
- *Політичне право*
- *Право і глобалізація*
- *Гарантії прав людини*
- *Дострокове припинення повноважень високопосадовців*
- *Поділ спільного майна подружжя*
- *Антикорупційна політика і законодавство*

IN LEGIBUS SALUS

ЮРИДИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК

LAW HERALD

1'2010

Виходить два рази на рік

Засновано у листопаді 1993 року

Засновник:

Одеська національна юридична академія

Журнал зареєстровано в Комітеті у справах преси та інформації Одеської обласної державної адміністрації 12 листопада 1993 р.

Свідоцтво: серія ОД №189

Перереєстровано Міністерством у справах преси та інформації України 28 липня 1996 р.

Свідоцтво: серія КВ №2065

Президіумом Вищої атестаційної комісії України включено до наукових видань, в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних досліджень (Постанова від 9 липня 1999 р. — № 1-05/7).

Індекс міжнародного центру реєстрації періодичних видань (Париж, Франція):
ISSN 1561-4999 (18 березня 1999.)

Передплатний індекс: 40318

Головний редактор

М. П. Орзіх

Редакційна колегія:

В. Б. Авер'янов

Ю. П. Алєнін

С. В. Ківалов

А. В. Луняченко

В. К. Мамутов

Ю. М. Оборотов

Б. А. Пережняк

(зам. гол. редактора)

П. М. Рабінович

В. А. Серафімов

Є. О. Харитонов

Технічний редактор

С. С. Сон

Нормативно-правові акти, розміщені у журналі, є неофіційною інформацією.

Передрук матеріалів, надрукованих у журналі, можливий лише з посиланням на журнал

Рекомендовано вченою радою Одеської національної юридичної академії 28.10.2009 р., протокол № 2.

Адреса редакції:
Україна, 65009, Одеса-9
Піонерська, 2, каб. 406
Тел. / факс: (048) 719-88-15
Ел. пошта: constitutional law@onua.edu.ua

Здано до набору 08.12.2009.
Підписано до друку 28.12.2009.
Формат 70x108/16.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,03.
Тираж 1000 прим. Зам. 23.

Наукове видання

ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК 1'2010

Укр., рос., англ. мовами

Друкарня видавництва «Юридична література»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №1374 від 28.05.2003 р.)
Одеса, вул. Піонерська, 2.
Тел. (048) 777-48-79

До авторів і читачів

Редакція запрошує до співробітництва вчених, практичних працівників, студентів, читачів, що цікавляться проблематикою журналу. Матеріали для опублікування подаються (і публікуються) російською, українською і англійською мовами і повинні відповідати чинним стандартам для друкованих праць і вимогам ВАК України (див.: Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. — 2009. — №5. — С. 26-30). Наукова стаття повинна містити постановку проблеми, оцінку стану літератури, завдання поданого матеріалу по обраній проблемі, висновки і перспективи подальших досліджень. Ліворуч від найменування статті вказується УДК. Обсяг статей, як правило, до 10 аркушів (кегель — 12, через 2 інтервали), інші матеріали — до 6 аркушів — у 2 примірниках. Посилання по тексту оформлюються порядковим номером у квадратних дужках. Наприкінці тексту перед літературою вказуються ключові слова (до 5), резюме, що відповідає змісту матеріалу, українською і англійською мовами (до 10 рядків). Перелік джерел (література) розташовується після резюме і має містити вихідні дані джерел і сторінку, на яку зроблено посилання.

ДО МАТЕРІАЛІВ ДОДАЮТЬСЯ:

1. ДИСКЕТА З ФАЙЛОМ У ФОРМАТІ MS Word З НАБОРОМ ТЕКСТУ.

2. РЕЦЕНЗІЯ-РЕКОМЕНДАЦІЯ особи, що має вчений ступінь за фахом, що відповідає предмету статті, чи науково-дослідного, вищого навчального закладу або органу, організації (у формі виписки з протоколу).

3. ІНФОРМАЦІЙНА ДОВІДКА:

Прізвище, ім'я, по батькові автора

Науковий ступінь, звання, почесне звання

Місце роботи і посада

Поштова адреса, телефони, факс, e-mail

Номер квитанції передплати на журнал (чи дата і місце передплати)

Найменування статті

Індекс універсальної десятичної класифікації (УДК)

Автори, на праці яких є посилання в рукопису

Дата відсилання рукопису

4. ЗАЯВКА НА ВИСИЛКУ АВТОРСЬКИХ ПРИМІРНИКІВ (післяплатою — не менш 10).

Резюме і рецензія не подаються за матеріалами для рубрик: «Проблемна ситуація», «Версія», «Публіцистика», «Наукове життя», «Прошу слова!», «Зворотний зв'язок», «Критика і бібліографія», «Ювілеї», «Персоналії».

При визначенні черговості публікації матеріалів перевагу мають передплатники журналу

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються автору. Матеріали, подані з порушенням вимог стандартів, без зазначених додатків, не приймаються до редагування, публікації і не повертаються автору. Тому після подання матеріалу до публікації доцільно запросити редакцію особисто чи по телефону про дотримання вимог редакції. Редакція зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування.

Опубліковані матеріали виражають позицію автора, що може не збігатися з думкою редакції. За вірогідність фактів, статистичних даних і інших матеріалів відповідальність несе автор або особа, що надала матеріал.

Редакція веде листування тільки на сторінках журналу в рубриках «Проблемна ситуація», «Прошу слова!», «Зворотний зв'язок».

Журнал приймає замовлення на рекламу

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Л. Яровенко

Становлення політичного права:
загальнотеоретичний аналіз 4

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Р. Авдюгін

Правові засоби як гарантії забезпечення
прав людини 8

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

О. Орловський

Нормативно-правова регламентація
загальних зборів членів територіальної
громади на локальному рівні
(На матеріалах міста Суми) 13

О. Олькіна-Дабіжа

Дострокове припинення повноважень
вищих посадових осіб як елемент
стримувань та противаг у системі
державної влади України 18

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

А. Дашковська

Сучасні тенденції вдосконалення
правового регулювання діяльності засобів
масової інформації під час виборів в
Україні. 25

Ю. Цал-Цалко

Передумови та умови відкриття
провадження у справах щодо поділу
спільного майна подружжя. 29

УКРАЇНА І СВІТ

Р. Бирюков

Право і глобалізація 36

О. Алікова

Конституційно-правові аспекти
розвитку фізичної культури та спорту
в Україні та зарубіжних країнах 41

С. Войченко

Договори Ради Європи у кримінально-
правовій сфері: поняття та особливості
класифікації 47

І. Кривцова

Європейські стандарти судочинства:
деякі теоретико-методологічні
зауваження 53

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

К. Горобець

Метафора правової цінності 59

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Б. Пережняк

В специализированных ученых советах
Одесской национальной юридической
академии 63

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

С. Саханенко

Перше комплексне порівняльно-правове
дослідження органів самоорганізації
населення 73

В. Меркулова

Новые подходы к изучению
преступности и механизма
криминализации общества. 76

ЗАКОНОДАВСТВО І ДОКУМЕНТИ

Закон України

«Про засади запобігання та протидії
корупції» 81

Закон України

«Про відповідальність юридичних
осіб за вчинення корупційних
правопорушень» 93

Закон України

«Про внесення змін до деяких
законодавчих актів України щодо
відповідальності за корупційні
правопорушення» 100

Постанова

Кабінету Міністрів України
«Питання реалізації державної
антикорупційної політики» 110

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ

З ПРАВ ЛЮДИНИ 116

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 340.1:321.1

Л. Яровенко,

здобувач кафедри права Європейського Союзу і порівняльного
правознавства Одеської національної юридичної академії

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному суспільстві політичне право є необхідною складовою. Проблема його наукового осмислення входять у розряд актуальних питань, що обумовлено низкою причин, у тому числі правовими, соціальними, політичними.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що витoki політичного права сягають у давнину і пов'язані з появою теоретичного осмислення проблем всесвіту на рівні філософського знання. Перший етап формується в античній Греції у VI ст. до н. е. Наступний період в розвитку політичного права відноситься до XI–XIV ст., тобто до епохи панування теологічного уявлення про владу і право. Політичне право Нового і Новітнього періоду хронологічно можна розділити таким чином: а) з початку XVII ст. — до 1917 р.; б) з 1917 р. — до 1991 р. (в цей період політичне право як науковий напрям виділилося лише за кордоном); в) з 1991 р. по теперішній час (пов'язаний з формуванням в Україні правової політики і політичного права).

Спочатку політичне право зароджується та функціонує як природне право людини, що обумовлено такими чинниками. По-перше, первинні владні імпульси, джерелом яких виступає сама людина, виникають незалежно від будь-яких політичних структур, будь то держава, політична партія чи інша політична структура, а через природу самої людини. По-друге, соціальна діяльність людей, що включає властивості і ознаки публічних владних відносин, сформувалася на ранніх стадіях розвитку

суспільства, задовго до появи держави. По-третє, природне право відображає систему можливостей природного розвитку людини, без яких неможливо уявити її буття, тому політичне право, що забезпечує розумну і раціональну організацію людської життєдіяльності, має бути визнане обов'язковою умовою такого буття, а її відсутність, що спричиняє дезорганізацію і свавілля, несумісна з сучасними уявленнями про цивілізовані форми суспільного життя. По-четверте, політичне право вважається природним правом людини, оскільки без результатів його реалізації через упорядкування та координацію соціальних зв'язків та відносин неможливий нормальний, тобто природний і адекватний законам діалектичної і формальної логіки, розвиток сучасного суспільства і держави, так само, як і повноцінне функціонування особистості. По-п'яте, природний характер політичного права визнається також і міжнародним правом. Так, п. 1 ст. 21 Загальної декларації прав людини закріплює право кожної людини брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. У п. 2 і 3 цієї ж статті вказується на право кожної людини мати рівний доступ до державної служби у своїй країні і затверджується воля народу як основа представницької влади [1], що свідчить про те, що первинне джерело публічної влади має природний характер. По-шосте, позитивне вираження політичного права через закріплення в Конституції або інших пра-

вових актах не змінює природно-правової природи цього юридичного феномена і не означає заперечення його природного походження, а навпаки, юридичне закріплення природних прав робить їх зрозумілими, чіткими та чітко визначеними, що забезпечує їм більш надійний та гарантований захист [2].

Таким чином, політичне право має природний характер. З цього приводу Дж. Локк зазначав, що основним принципом у взаємодії держави із суспільством є право людей на свободу власної самоорганізації [3], який характеризує природу права людини на самоорганізацію і самоврядність як невідчужуване право.

Природа походження політичного права знайшла своє офіційне визнання в абсолютній більшості конституцій сучасних держав, які, як правило, в перших статтях формулюють та закріплюють принцип народного суверенітету, відповідно до якого народ є єдиним природним джерелом і носієм влади у сучасному демократичному суспільстві.

Політичне право, відповідаючи всім ознакам природного права, реалізується у сфері соціальної діяльності людей і виступає формою існування і розвитку свободи особи, є можливою мірою взаємодії людей і окремого індивіда із суспільством в цілому. Як міра співвідношення свободи особи і свободи держави, політичне право отримує визнання з боку органів держави і закріплюється в нормах позитивного права, тобто матеріалізується у формі об'єктивного права. Об'єктивним змістом політичного права є сукупність встановлених державою правових норм, які закріплюють за окремими особами або колективами, нормативних можливостей з управління суспільними, державними питаннями та питаннями місцевого значення через ухвалення обов'язкових юридичних рішень. У контексті новітніх тенденцій в теорії і практиці розвитку інституту прав людини і громадянина в розвинених демократичних державах відбувається послаблення протистояння природно-правової та позитивістської теорій права людини, що, у свою чер-

гу, трансформує розуміння політичного права не тільки як природного, але й як права об'єктивного, позитивного.

Дослідження природи політичного права не може бути обмежене лише визнанням його природного і об'єктивного характеру. Позитивістський аспект розуміння політичного права у реальній соціальній практиці виявляється в конкретній правомочності учасників владно-вольової діяльності, закріплених у нормах позитивного права. Ця правомочність реалізується в процесі здійснення народовладдя, що, у свою чергу, свідчить про суб'єктивний зміст досліджуваного права. У класичній теорії загального права феномен суб'єктивного права осмислюється як формально визнані суспільством і гарантовані державою права суб'єкта на отримання певних благ. Немає сумніву, що у сучасний період розвитку суспільства влада виступає для людини домінуючою цінністю і благом, оскільки неминучі в людській діяльності суперечності, конфлікти й суперечки об'єктивно вимагають впорядкування і координації, що стає можливим лише з використанням інститутів влади. Тому політичне право необхідно розглядати як найважливіше суб'єктивне право людини і громадянина. Його зміст охоплює всі юридичні можливості вільного волевиявлення учасників владних відносин, що впливають на поведінку інших осіб. Носій суб'єктивного політичного права не може бути обмежений або позбавлений правомочностей, що становлять зміст цього права, окрім випадків, прямо зазначених у законі. В той же час суб'єктивне політичне право не може бути розширене до об'єму всіх конституційних політичних прав і тим самим трансформованим на політичне життя взагалі.

Таким чином, політичне право може бути визначено як природне право людини, яке визнане державою і закріплене в законі, у тому числі в Конституції, і виступає основним суб'єктивно-об'єктивним правом людини і громадянина.

Юридичним змістом суб'єктивного політичного права виступають основні

правомочності суб'єктів політико-правових відносин. Розуміння, структура та елементний склад таких правомочностей постійно розвиваються. Якщо уявити історію людства як постійну боротьбу за розширення соціальних можливостей, свободу і добробут, то найбільш ефективним засобом вирішення завдань, що виникають при цьому, є політичне право. Саме тому вся історія суспільного прогресу пов'язана з боротьбою за владу. Виявлення і пояснення суті цих правомочностей — не лише теоретично, але й практично важливе завдання.

Що стосується самого терміна «політичне право», то його увів у науковий обіг та в загальних рисах охарактеризував Ж.-Ж. Руссо у трактаті «Про суспільний договір, або Принципи політичного права». Необхідно зазначити, що самого визначення політичного права Ж.-Ж. Руссо не дав, але за змістом його роботи можна зробити висновок, що суспільний договір передбачає політичне право, яке, в свою чергу, відображає зміст суспільного договору [4]. Але сутність політичного права не вичерпується лише змістом суспільного договору.

Концепція права, що розглядає взаємодію права і політики, є результатом розвитку двох основних напрямів, перший з яких втілює природно-правові концепції, другий — концепції юридичного позитивізму.

У російській філософській думці основоположником політичного права, на наш погляд, вважається Б. М. Чичерін, який писав, що політичне право являє собою участь громадян у діях влади через: 1) участь у рішеннях, особисто або через представників; 2) доступ до посад [5].

Існування політичного права як окремої галузі правознавства знаходить своє підтвердження і в сучасній юридичній науці. Наприклад, А. І. Ковлер, описуючи кількісне збільшення нормативного масиву і його спеціалізацію, говорить про лінію його розділення на право держави і правової держави, і про те, що цей процес призвів до деталізації конституційного права, внаслідок чого з переважно державного права воно стає

правом політичним [6]. М. І. Матузов дотримується аналогічної точки зору і відзначає, що з відповідною долею умовності можна говорити про прояв політичного права, а отже, необхідне політологічне осмислення права [7]. Право вкрай політизоване, а багато правових і політичних норм тісно переплетені, особливо у сфері владно-державної діяльності. Це дає підставу стверджувати, що конституційне право, наприклад, значною мірою є політичним правом.

Для розвитку політичного права важливим є визначення ролі та призначення конституції з точки зору політичного розвитку суспільства і держави, що оцінюється неоднозначно. Так, найбільш визнаним є конструктивно-позитивістський підхід до розуміння конституції, коли її вважають перш за все юридичним документом, який відображає функції держави та інструменти публічної влади, а також стратегічні параметри політичного розвитку суспільства, і матеріальний фундамент у вигляді форм власності й головних напрямів господарювання.

Таким чином, політичне право — це реальне явище політичного життя. Воно не може бути зведеним лише до конституційного права, хоча конституційне право містить багато положень, принципів, які в політично розгорнутому, цілісному змісті можуть бути виражені і в політичному праві. Звідси політичне право можна визначити як сукупність політико-правових норм, що відображають і регулюють колективне й індивідуальне життя людей у напрямі узгодження та втілення у життя загальних інтересів, цілей, ідеалів, використовуючи при цьому багато засобів, головним з яких виступає політична влада. Політичне право передбачає взаємодію різних суб'єктів, об'єктів, де одні традиційно вимушені підкорятися, а інші володіють привілеями управління. Іншими словами, в центрі будь-якої політики знаходяться споконвічні питання буття людини: справедливість, необхідність участі в державних справах, універсальні ціннісні, а також персональні підстави взаємодії особи і влади. Існує і цілий

ряд інших аспектів, пов'язаних з включенням людини у політичні та державні відносини, але вони не можуть ігнорувати право як цивілізований регулятор суспільних відносин.

Політичне право є засобом формування суспільної свідомості людини, її соціальної і правової поведінки. Воно дозволяє з'ясувати взаємозв'язок між такими формами людської діяльності, як політика і право. Політичне право спрямоване на збереження і збагачення політичної та правової спадщини людства. Виділення політичного права в окрему галузь права викликає дискусії, що вимагає встановлення сукупності понятійних форм, через які воно розкриє свій зміст. Об'єктом дослідження виступає політико-правовий простір, а предметом — знання про реальність, які дозволяють індивідууму успішно функціонувати у ній, оперувати її властивостями, впливати на окремі сторони суспільного життя засобами права і політики.

Ключові слова: політичне право, політика, право, політичні відносини, правове регулювання політичних відносин.

Проблема формування політичного права була об'єктом дослідження багатьох вчених із давніх часів. Разом з тим вона на сьогоднішній день має особливу актуальність для України, так як співвідношення політики і права, правове регулювання політичних відносин має принципове значення для поступового розвитку суспільства. При цьому розробка теоретичних основ політичного права потребує подальшої розробки.

The issue of forming of political law has been considered as a subject of research of many scientists since early stages. In addition to it, this problem is an actual one for Ukraine, for the reason that correlation of policy and law, legal regulation of political relations have a significant importance for stable development of society, though, researching the theoretical basis of the political law requires further researching.

Література

1. *Всеобщая декларация прав человека 1948 г. : принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. // Международные акты о правах человека / сост.: В. А. Карташин, Е. А. Лукашева. — М. : Норма, 2002. — С. 38–42.*
2. *Навальный С. В. Политическое право: постановка проблемы / С. В. Навальный, Е. А. Романенко // Юридический вестник РГЭУ. — 2008. — № 4. — С. 7–14.*
3. *Локк Дж. Два трактата о правлении. В 3 т. Т. 3 / Дж. Локк. — М. : Мысль, 1988. — С. 137–405.*
4. *Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права / Ж.-Ж. Руссо // Трактаты / пер. с фр. А. Д. Хаятина и В. С. Алексеева-Попова. — М. : КАНОН-Пресс, 1998. — 416 с.*
5. *Чичерин Б. Н. Курс государственной науки / Б. Н. Чичерин. — М. : Тип. товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1894.*
6. *Ковлер А. И. Антропология права : учебник / А. И. Ковлер. — М., 2002. — 468 с.*
7. *Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права / Н. И. Матузов. — Саратов : Изд-во Саратов. гос. акад. права, 2004. — 512 с.*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

УДК 340.11:342.7

Р. Авдюгін,

здобувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного
правознавства Одеської національної юридичної академії

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЯК ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Свобода існує тільки в тому суспільстві, де реально гарантоване та забезпечене її функціонування, де правове регулювання є явищем, потреба в якому виникає у зв'язку з утвердженням справедливості та створенням необхідних умов для дії економічних та духовних чинників, оскільки відсутність ефективного механізму правового регулювання призводить до хаосу та свавілля в суспільному житті. Визначена проблематика має, перш за все, загальнотеоретичний підтекст, оскільки в сучасній теорії права визначення цього поняття має такий вигляд: правові засоби — це інституціональні явища правової дійсності, що втілюють у життя регулятивну силу права, його енергію, виконують роль його активних центрів.

У сучасному суспільстві постійно відбуваються процеси, що змінюють існуючі суспільні відносини, а це, в свою чергу, впливає на існування правової системи, оскільки зазнає змін її основний елемент — право, що є головним регулятором суспільних відносин та водночас постає засобом вирішення практичних завдань суспільства, задоволення інтересів людей, і, як наслідок цього, — зміни мети правового регулювання і, звісно, засобів її досягнення, використання яких дає змогу підвищити соціальну цінність і дієвість юридичних інститутів.

Вперше інтерпретацію поняття «правові засоби» було здійснено на галузевому рівні — в цивільному праві, змістом якої було твердження про те, що пра-

вові засоби — юридичні способи вирішення суб'єктами відповідних завдань, досягнення своїх цілей.

Сьогодні проблема дослідження природи правових засобів є актуальною, оскільки їх своєчасне та якісне удосконалення необхідне для правотворчої та правозастосовчої діяльності, що сприяє якісному впровадженню механізмів правового регулювання та ефективному функціонуванню правової системи України.

За допомогою поняття «правові засоби» можливе узагальнення явищ (інструментів, процесів), завдяки яким вирішуються поставленні цілі законодавства. Головне в теорії правових засобів — «які соціальні завдання ці правові механізми здатні вирішувати, де та яким чином їх можна використовувати в практичній правовій діяльності, досягнувши соціально вагомих результатів» [1].

Використання даного поняття дозволяє пізнавати функціональний, прикладний аспект правової системи. Як зазначає С. С. Алексєєв, питання правових засобів — не стільки питання відокремлення в окремий підрозділ тих чи інших елементів правової дійсності, це питання їх особливого бачення у визначеному ракурсі — їх функціонуючого призначення, їх ролі як інструментів оптимального вирішення соціальних завдань. В усіх випадках перед нами фрагменти правової дійсності, що розглядаються з точки зору функціонального призначення, їх ролі як інструментів юридичного впливу [2].

Питання про зміст та природу правових засобів, за допомогою яких можливе досягнення цілей правового регулювання, є вирішальним у визначенні його ефективності, оскільки правильно вибрані та перевірені практикою правові засоби — це необхідна умова високої продуктивності права, без поняття «правові засоби» неможливе повноцінне дослідження проблеми цілей та ефективності правового впливу.

Правові засоби створюють загальні, гарантовані державою та суспільством можливості посилення позитивних регуляційних чинників та водночас сприяють усуненню перешкод (негативних чинників), що виникають під час упорядкування суспільних відносин.

Ефективно діючі норми, — підкреслював В. М. Сирих, — покликані закріпити такі юридичні засоби, що дозволяють нейтралізувати негативні чинники та посилити дію позитивних. В іншому разі дія негативних чинників буде більш інтенсивною, ніж правових засобів і результати дії норм права будуть іншими, ніж планував законотворчий орган [3].

Сукупність правових засобів становить їх систему, що діє для вирішення існуючих завдань, які втілюються у перевіреному часом алгоритмі дії правової форми — в механізмі правового регулювання, що існує для успішного подолання перешкод та досягнення соціально важливих результатів. «Як відомо, — писав Л. А. Тихомиров, — в будь-якому механізмі сила витрачається на два завдання: на подолання інерції, розбіжностей, інших перешкод та на корисну працю, ту, що становить мету механізму. Механізм тим досконаліший, чим вище відсоток сили, що припадає на корисну працю» [4].

Термін «засіб» досить часто використовується як в міжнародно-правових документах, так і внутрішньодержавних законодавчих актах, як на конституційному рівні, так і в поточних нормативно-правових актах.

Наприклад, в п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права закріплено положення:

«Кожна країна-учасниця цього Пакту зобов'язана: а) забезпечити кожній особі, права і свободи якої визнані в цьому Пакті і порушені, ефективний засіб правового захисту, навіть якщо це правопорушення було скоєно особами, які діяли в офіційній якості... с) забезпечити використання компетентною владою засобів правового захисту».

Правові засоби мають властиві їм ознаки, що виокремлюють це явище від інших правових понять та розкривають їх природу та змістове навантаження.

Головними ознаками правових засобів є те, що вони: є вираженням всіх узагальнених юридичних способів забезпечення суб'єктів права, досягнення поставлених цілей; є відображенням інформаційно-енергетичної якості та ресурсів права, що надає їм специфічну юридичну силу, напрямком якої є подолання перешкод, що постають на шляху задоволення потреб суб'єктів правовідносин; групуючись певним чином, вони виступають основними елементами дії права, механізму правового регулювання, правових режимів (тобто функціональної сторони права); приводять до юридичних наслідків різного ступеня ефективності або до дефективності правового регулювання; забезпечуються державою.

Правові засоби мають синтетичний, «компромісний характер», оскільки призначені пов'язувати ідеальне (мету) з реальним (результатом). Етимологія поняття «засіб» походить від слова «середній», «посередній». Засіб — середня ланка, що пов'язує суб'єкта та об'єкта діяльності, між уявленою ідеальною моделлю та матеріальним результатом.

Саме тому правові засоби, виступаючи специфічним посередником, включають в себе як фрагменти ідеального (інструменти, засоби-настанови — суб'єктивні права, обов'язки, пільги, заборони, заохочення, покарання та ін.), так і фрагменти реального (технологія засобів-діянь, спрямованих на використання інструментів, — перш за все, акти реалізації прав та обов'язків).

Так, до правових засобів забезпечення дії закону Ю. О. Тихомиров відносить

такі дії: видання актів «для виконання законів», відміну та зміну актів; правильне застосування норм закону для вирішення різних завдань, зміну способу вирішення питань, налагодження відносин з новими партнерами, засвоєння нових повноважень, більш ефективного стимулювання праці, застосування санкцій та ін. [5].

У доктрині існують різноманітні класифікації правових засобів, зміст яких залежить від критеріїв, що покладені в їх основу.

Залежно від галузевої належності правові засоби можуть бути конституційними, цивільними, адміністративними та ін., залежно від їх характеру — матеріальними та процесуальними; залежно від функціональної ролі — регулятивними та охоронними; залежно від інформаційно-психологічного спрямування — стимулюючими чийсь інтереси (пільги, заохочення та ін.) та обмежуючими їх (покарання, заборони, зобов'язання).

Права та обов'язки, пов'язані з державною владою, набувають обов'язкового характеру, коли виступають як юридичні права та обов'язки, і існують як необхідні та первинні правові засоби.

Що стосується правових засобів забезпечення прав людини, необхідно констатувати, що у літературі обґрунтовано відокремлюють поняття «засоби захисту», що являє собою першочергову дію, метою якої є захист прав, що здійснюється при встановленні порушення прав, при порушенні та при розгляді справи (претензія, позов, скарга, заява, клопотання, заперечення та ін.) [6].

Філософсько-теоретичною основою прав та свобод людини є ідеї про примат людини як найвищої соціальної цінності суспільства та держави, що були висловлені в XVII–XVIII ст. філософами-просвітителями Дж. Локком (1632–1704), Ш. Л. Монтеск'є (1689–1755), Ж.-Ж. Руссо (1712–1778), Ф. М. А. Вольтером (1694–1778), вчення яких відіграли важливу роль у розвитку сучасної юриспруденції. Вони вважали, що людина має природні пра-

ва (право на життя, право на свободу та ін.), що належать їй від народження і не можуть бути відібрані ані суспільством, ані державою. Ці філософсько-правові положення юридично закріплені в нормативно-правових актах того часу — англійській Великій хартії волностей 1215 р., Петиції про право 1628 р., Хабеас Корпусі, Акті 1679 р. (Акт про краще забезпечення підданого та про запобігання ув'язненню за морями) та інших юридичних документах. Так, у Великій хартії волностей 1215 р. у ст. 39, яку багато учених-юристів називають «перлиною» англійської юриспруденції, вказано: «Жодна вільна людина не може бути заарештована або ув'язнена, або позбавлена володіння, або оголошена поза законом, або вигнана, або будь-яким іншим чином знедолена, і ми не підемо на це... інакше, як по законному вироку рівних йому і за законом країни».

Проте недостатньо тільки визнати ідеї про права та свободи людини і громадянина в нормативно-правовому акті, що закликає людей поважати особу, але й необхідно створити правову систему, що захищає людину від свавілля влади. Історія людства показує, що права та свободи людини не можуть бути обмежені вузько національними рамками, бо всі найвизначніші світові події накладають на них свій відбиток, незалежно від територіальних, ідеологічних або інших бар'єрів. Тому цілком закономірно, що світова спільнота дійшла до розуміння і усвідомлення ідеї прав і свобод людини і громадянина як найважливішої фундаментальної юридичної і філософсько-правової проблеми.

Така зміна ставлення до проблеми прав людини багато в чому стала можливою завдяки створенню і діяльності в 1945 р. Організації Об'єднаних Націй. Її основним завданням є підтримання миру, безпеки, поваги правового статусу людини і громадянина і поширення ідей про права і свободи. Так, 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини [7]. Важко переоцінити юридичне значення цього нормативно-пра-

вового акта. Вперше в міжнародній практиці Декларація закріпила ідею про нерозривний зв'язок і взаємообумовленість всього комплексу основних прав і свобод людини. Це юридичне визначення знайшло подальший розвиток у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 р.: «Всі права людини і основні свободи неподільні і взаємозалежні; розвиток і захист однієї категорії прав не можуть служити приводом або виправданням для звільнення держав від розвитку і захисту інших прав».

Сьогодні Загальна декларація прав людини — це основний міжнародний правовий акт у сфері прав і свобод людини. І хоча Декларація не створює для держав правових зобов'язань, проте вона має вирішальний вплив на регулювання відносин між державами, оскільки на основі її положень сьогодні розробляються всі нові міжнародні договори. Більше ніж двадцять років потрібно було Генеральній Асамблеї ООН для створення і ухвалення Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Вони були прийняті в 1966 р., набули чинності в 1976 р. і разом становлять Міжнародний білль про права людини.

Міжнародні пакти про права людини — це договори, держави-учасники яких офіційно домовилися і погодилися дотримуватися їх положень, укладені з тим, щоб поважати, гарантувати і вживати заходів для повного здійснення широкого спектра прав і свобод людини.

Слід зазначити, що міжнародна співпраця держав у сфері прав людини відбувається в певних формах:

1) у створенні єдиних універсальних стандартів з приводу того, які саме права і свободи людини повинні поважатися і дотримуватися;

2) у схваленні державами-учасниками міжнародних домовленостей — зобов'язань, а саме — у дотримуваних даних стандартів у рамках внутрішнього правопорядку;

3) у створенні спеціального механізму контролю за дотриманням прийнятих

державами зобов'язань. Цей механізм включає процедуру представлення у різні органи і комітети (наприклад, в Економічну і Соціальну Раду ООН, Комісію з прав людини) доповідей-звітів держав-учасників про втілення ними в життя положень угод. Важливим є той факт, що ці доповіді розглядаються на відкритих засіданнях, доступних для громадськості й преси. Комісія з прав людини розглядає скарги окремих осіб про порушення їхніх прав державами, в яких вони проживають.

Міжнародні норми і стандарти у сфері прав і свобод людини встановлюються шляхом укладання угод між державами, але не створюють безпосередньо права і свободи людини. Ці правові норми обов'язкові тільки для держав і між державами. Здійснення і втілення в життя цих норм і стандартів є обов'язком держав-учасників міжнародних договорів про права людини, у разі ратифікації яких вони (держави) зобов'язуються привести своє національне законодавство у відповідність до обов'язкових норм.

Таким чином, реалізація прав людини здійснюється правовими засобами, що ґрунтуються на загальновизнаному принципі поваги до прав людини. Реальне ж забезпечення прав і свобод людини залишається, в основному, внутрішньою справою кожної держави, яка безпосередньо регламентує і захищає права і свободи людини, в тому порядку і тими органами держави, які передбачені його Конституцією та чинним законодавством.

Ключові слова: правові засоби, класифікація правових засобів, гарантії прав людини, міжнародні стандарти.

Проблема правових засобів, їх своєчасного і якісного вдосконалення в правотворчому і правозастосовчому процесах все більше і більше стає актуальною, науково і практично значущою. Без її належного вирішення неможливо оптимізувати механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

The issue concerning the legal measures, their timely and qualitative improvement in the rule-making and law-implementation processes is getting more and more actual, as well as scientifically and practically significant. The optimization of the rights' and freedoms' ensuring mechanism is impossible without proper solving of this issue.

Література

1. Сапун В. А. Инструментальная теория права в юридической науке / В. А. Сапун // Современное государство и право. Вопросы теории и истории. — Владивосток, 1992. — С. 20.

2. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. — М. : Бек, 1995. — С. 218, 223.

3. Сырых В. М. Истинность и правильность как критерии теоретической эффективности норм права : сборник / В. М. Сырых // Эффективность закона / под ред. Ю. А. Тихомирова. — М., 1997. — С. 10.

4. Тихомиров Л. А. Монархическая государственность / Л. А. Тихомиров. — С.Пб. : Комплект, 1992. — С. 415.

5. Тихомиров Ю. А. Действие закона / Ю. А. Тихомиров. — М. : Известия, 1992. — С. 50.

6. Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Вершинин Александр Павлович. — С.Пб., 1998. — С. 11–12.

7. Маринин М. М. Правовые формальности / М. М. Маринин. — М., 1999. — С. 413.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК: 352

О. Орловський,

кандидат юридичних наук, докторант кафедри права і законотворчого процесу
Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії
державного управління при Президентіві України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ (НА МАТЕРІАЛАХ МІСТА СУМИ)

На сучасному етапі муніципальної реформи максимальну увагу вчених привертає проблема розвитку локальної демократії. Важливим науковим завданням є розробка доктринальних концепцій пошкваллення участі членів територіальних громад у здійсненні місцевого самоврядування, а важливим практичним завданням є апробація цих положень з метою перевірки їх на практиці і пошук та розповсюдження ефективного досвіду.

На сучасному етапі в Україні вчені, які цікавляться проблемами місцевого самоврядування, у своїх дослідженнях зосереджують увагу або на інституті загальних зборів (І. Б. Коліушко В. П. Рубцов, А. Ф. Ткачук тощо), або на інституті самоорганізації населення (А. С. Крупнік, Н. В. Мішина, О. В. Прієшкіна тощо). Такий підхід уявляється недостатньо плідним, — більш результативним, вважається, було б спільне дослідження цих інститутів.

Метою статті є на матеріалах практики міста Суми довести доцільність комплексного підходу до локальної регламентації інституту загальних зборів і інституту самоорганізації населення (ця теза висунута автором статті вперше). У статті узагальнено відповідний досвід міста Суми з доктринальної точки зору, а також висловлено зауваження і пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення локальної нормативної бази у

цьому місті і на розповсюдження позитивного досвіду.

У 2008 році автор у складі експертної групи брав участь у проекті «Вплив місцевої влади на розвиток третього сектора». В ході проекту було проведено моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування щодо створення умов для розвитку локальної демократії. Одним із міст, які охоплював проект, стало місто Суми; під час реалізації проекту аналізу були піддані нормативно-правові акти, прийняті Сумською міською радою та її виконавчим комітетом за період 1997 — 2008 роки [1]. Вивчення нормативно-правової регламентації інституту загальних зборів у Сумах дозволяє стверджувати, що місцевій раді вдалося створити вельми виважену систему нормативно-правових актів, завдяки нормам якої проведення загальних зборів, у порівнянні із іншими населеними пунктами, є ефективним.

Найвищим в ієрархії цих актів є Статут як базовий нормативний документ локального регулювання. Він був затверджений 24 грудня 2003 року рішенням Сумської міської ради № 650-МР «Про затвердження Статуту територіальної громади міста Суми» [2]. В преамбулі Статуту територіальної громади міста Суми зазначено, що він ухвалений з метою відстоювання демократичних засад розвитку суспільства, створення умов для плідної діяльності членів те-

риторіальної громади та забезпечення законності дій міської влади. Це положення вважаємо дуже важливим.

Стаття 62 Статуту окремо закріплює форми локальної демократії, в яких жителі міста можуть реалізовувати своє право на участь у здійсненні місцевого самоврядування. До цих форм, зокрема, віднесені і загальні збори громадян за місцем проживання. Виключно їм присвячена стаття 66 Статуту. Певним недоліком є те, що у тексті Статуту йдеться про «загальні збори громадян», у той час як більш точним було б вести мову про загальні збори членів територіальної громади.

Ці збори визначені як форма безпосередньої участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення та скликаються за місцем проживання для обговорення або вирішення питань міського життя. Статут навіть визначає рівні, на яких можуть проводитися загальні збори: розрізняються збори мешканців під'їзду, будинку, кварталу, вулиці, мікрорайону, району в місті, міста в цілому.

Важливим є те, що у Статуті передбачається можливість скликання зборів (конференції) представників членів територіальної громади від відповідних територіальних утворень у випадках, коли організаційно і технічно неможливо провести загальні збори. В той же час необхідно відзначити, що Статут не містить опису того, як визначається квота представництва у разі проведення зборів (конференції) представників. Оскільки визначення квоти представництва на конференціях належить, зокрема, до компетенції міських рад, ці питання доцільно деталізувати саме в Статуті. Проте цього зроблено не було.

Статут встановив, що у роботі загальних зборів можуть брати участь сумчани, що досягли на час зборів 18 років і проживають на відповідній території. З правом дорадчого голосу у роботі загальних зборів можуть брати участь народні депутати України, міський голова, депутати міської ради, посадові особи органів міського самоврядування, представники органів державної виконавчої

влади, об'єднань громадян та підприємств, а також особи, яким виповнилося 16 років.

У Статуті збори тісно пов'язані із органами самоорганізації населення (далі — ОСН). Однак члени ОСН не віднесені до числа учасників зборів, хоча саме збори мають ухвалювати ключові рішення щодо визначення долі ОСН. На рівні Статуту до відома зборів віднесено, зокрема, такі права:

- обговорювати будь-які питання, що стосуються інтересів мешканців відповідної території;

- вносити пропозиції до органів міського самоврядування щодо вирішення питань міського значення;

- обговорювати проекти рішень міської ради та її органів;

- створювати ОСН, обирати керівників цих органів, визначати умови оплати керівників та інших працівників ОСН, затверджувати граничні суми на їх утримання;

- затверджувати статuti ОСН, вносити до них зміни та доповнення;

- приймати рішення про передачу або продаж майна ОСН іншим юридичним або фізичним особам;

- приймати рішення про самооподаткування тощо.

Серед наведеного переліку особливої уваги заслуговують два останніх права. Можна сказати, що вони досить рідко зустрічаються в статутних нормах (особливо це стосується питання про розпорядження майном ОСН), хоча і відіграють надзвичайно важливу роль у процесі формування матеріально-технічної бази ОСН та надають можливість загальним зборам на демократичних засадах розпорядитися долею майна, яке не належало міській раді і перебувало в ОСН, наприклад, у разі його ліквідації.

У той же час слід відмітити, що Статут не визнає за зборами окремих інших повноважень, які мають вирішуватися саме зборами (наприклад, про вибори заступника (заступників) керівника, секретаря та членів ОСН, про заслуховування щорічних звітів ОСН, про їх ліквідацію тощо). Потребує уточнення з огляду на чинне законодавство

положення, яке закріплює за загальними зборами право затверджувати статут ОСН. Виходячи із норм Закону України «Про органи самоорганізації населення» ОСН мають не статут, а положення.

Це не єдиний приклад неузгодженості норм статуту із положеннями чинного законодавства, які прямо чи опосередковано стосуються діяльності ОСН. Так, в ч. 5 ст. 66 йдеться про те, що збори (конференції) представників є правомочними за умови присутності на них не менш 2/3 представників. Відмітимо, що це положення ніяким чином не може стосуватися зборів, на яких вирішуються питання про створення та діяльність ОСН. Відповідно до Закону України «Про органи самоорганізації населення» конференція представників є правомочною, якщо на неї представлено більш ніж половина жителів відповідної території. З питань, що розглядаються, загальні збори приймають рішення, які є обов'язковими для виконання ОСН.

Означеними нормами питання регламентації загальних зборів в м. Суми не обмежується. Статут встановлює (ч. 4 ст. 66), що порядок скликання, підготовки і проведення зборів визначається Положенням про загальні збори громадян за місцем проживання, яке затверджує міська рада (рішення від 19.01.2005 року № 1042-МР «Про Положення про загальні збори громадян за місцем проживання» [3]).

Це Положення деталізує окремі питання щодо порядку скликання, підготовки і проведення загальних зборів. Враховуючи, що цей документ ухвалено в розвиток Статуту, а отже, Положення дублює його певні норми, щодо нього можуть бути висловлені ті ж самі позитивні та негативні оцінки, які висловлені вище щодо ст. 66 Статуту. Крім того, значну кількість норм щодо зборів містить і рішення Сумської ради від 25.04.2007 року № 540-МР «Про органи самоорганізації населення в м. Суми» [4]. Привертає увагу позитивний досвід нормативно-правового регулювання і інституту загальних зборів, і інституту самоорганізації населення на локальному рівні (не в усіх містах прийнято оби-

два документи; як правило, місцеві ради регламентовують тільки статус ОСН).

Але наявність цих двох актів викликає і неузгодженість між ними. Наприклад, у Положенні про загальні збори громадян за місцем проживання серед суб'єктів, які можуть скликати загальні збори, названі ініціативні групи, а також ОСН. Слід відмітити, що в тексті Положення зроблено наголос на ініціюванні та проведенні загальних зборів саме ініціативною групою. При цьому регламентація порядку скликання та проведення цих заходів іншими суб'єктами (зокрема, ОСН) є досить обмеженою (відмітимо, що питання створення ОСН мають просуватися саме ініціативною групою).

Процедура скликання загальних зборів за ініціативою ініціативної групи є досить громіздкою. Основні процедури зводяться до такого переліку дій. Спочатку має бути сформована ініціативна група в кількості 7–11 осіб, яка сповіщає про заплановані до проведення загальні збори Управління територіями районів не менше як за 15 робочих днів до пропонуваної дати проведення загальних зборів. Протягом 3 днів члени ініціативної групи за посередництва заступника начальника вказаного управління мають зустрітися із посадовими особами органів місцевого самоврядування, які відповідальні за відповідну ділянку роботи. Якщо по результатах цих переговорів не вдається вирішити порушену проблему, члени ініціативної групи можуть розпочати збір підписів на підтримку проведення загальних зборів серед мешканців відповідної території.

Так, для ініціювання проведення зборів мешканців будинку, вулиці чи кварталу потрібно зібрати підписи 10 % їх мешканців (а не тих з них, хто має право голосу), у разі проведення загальних зборів мікрорайону — 200 підписів, а при проведенні зборів мешканців району — 2500 підписів. Слід відзначити, що подібний порядок встановлюється для проведення загальних зборів з будь-яких питань без будь-яких виключень.

Це демонструє, що, незважаючи на врегулювання на місцевому рівні і інс-

титуту загальних зборів, і інституту самоорганізації, варто розглянути питання про доцільність робити це в рамках єдиного нормативного акта. Інакше виникають суперечності між кількома документами або, як це іноді має місце у нормативно-правових актах міста Суми, у Положенні про загальні збори інтереси ОСН майже не враховуються.

Зокрема, слабка прив'язка цього положення до потреб ОСН простежується в тому, що серед інших можливих суб'єктів скликання загальних зборів окрім ініціативних груп названі міський голова, начальник Управління територіями районів та ОСН. Щодо перших двох суб'єктів це Положення визначає, що збирати підписи для проведення загальних зборів вони не зобов'язані. А ось що робити ОСН для скликання загальних зборів, у Положенні нічого не сказано. На відміну від Статуту, Положення визначає квоту представництва на конференціях представників. Щоправда, ця норма чомусь знов-таки поширюється на збори, що проводяться ініціативними групами. Як бути у разі проведення конференцій, ініційованих іншими суб'єктами цього процесу (в т.ч. ОСН), не досить зрозуміло.

Положення визначає чітку послідовність виборів представників на конференції. Так, уповноважених брати участь у конференції багатоквартирного будинку обирають на зборах мешканців під'їзду (один представник від 10 квартир), збори представників багатоквартирних будинків обирають представників на конференцію вулиці (3–5 представників від будинку) і т.д. Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про органи самоорганізації населення» квартальні та вуличні комітети можуть створюватися виключно в районах індивідуальної забудови, а не на території багатоповерхівок. По-друге, нечіткість визначення кількості представників (на кшталт 3–5 представників від будинку) може призвести до проблем практичного характеру із визначенням правомочності конференції.

Порівняно із статтею 66 Статуту, де були визначені повноваження загаль-

них зборів, пункт 6.1.9 Положення про загальні збори громадян за місцем проживання уточнює положення щодо запровадження самооподаткування. Якщо в Статуті таке право лише називається, то Положення уточнює, що рішення про самооподаткування реалізується через ОСН.

Слід зазначити, що підвищення уваги з боку органів місцевого самоврядування до діяльності ОСН привело до активізації процесу звернень з боку мешканців міста до міської ради з проханням надати дозвіл на створення відповідних ОСН. Особлива активність припадає на останні декілька років, коли міська рада надала дозвіл на створення багатьох нових ОСН (які переважно діють на рівні кварталів). Наприклад, 10 жовтня 2007 року Сумська міська рада рішенням № 846-МР надала дозвіл на створення ОСН «Квартальний комітет «Ганнівський». На прикладі цього рішення зрозуміло, що, надаючи першочергову увагу розвитку інституту самоорганізації населення, місцева влада не досить ґрунтовно ставиться до інституту загальних зборів. Так, у цьому рішенні йдеться про кількість осіб, які зареєстровані за місцем проживання в межах кварталу, а також таких, які мають право голосу. Доцільність такого визначення в рішенні міської ради не зовсім зрозуміла. Якщо це зроблено для визначення правомірності створення ОСН (достатності присутності жителів кварталу на загальних зборах), то це видно із самого протоколу загальних зборів. Якщо ж це робиться з метою фіксації кількості жителів для проведення майбутніх загальних зборів чи конференцій, то це теж неправильно: кількість осіб, що мешкають на відповідній території, потребує постійного уточнення через можливі зміни, які виникають з об'єктивних причин.

Висновки. Безперечно позитивною рисою є врегулювання і нормами Статуту, і поточними актами місцевої ради як інституту загальних зборів, так і інституту самоорганізації населення. Однак на підставі проведеного дослідження уявляється доцільним рекомендувати

розглянути можливість регламентації цих двох інститутів спільно не тільки у Статуті територіальної громади, але й в єдиному акті (Положенні) Сумської міської ради. Такий досвід буде вартий запозичення і іншими населеними пунктами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у необхідності розробки структури і тексту такого нормативно-правового акта.

Ключові слова: місцеве самоврядування, місцева демократія, загальні збори членів територіальної громади; органи самоорганізації населення.

У статті розглянуто, як у місті Суми у Статуті територіальної громади і в інших локальних актах здійснюється нормативно-правова регламентація скликання та проведення загальних зборів членів територіальної громади. У процесі аналізу виявлено, що регламентація інституту загальних зборів тісно пов'язана із регламентацією інституту самоорганізації населення; за результатами критичного аналізу відповідних норм сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності такої регламентації.

Keywords: local government, local democracy, community gatherings, bodies of self-organization of population.

The article covers the experience of the local regulation of the community gatherings in Sumy, Ukraine. After studying the Charter of Sumy and the acts of the city council, the author states, that the regulation of the community gatherings is closely connected with the regulation of the self-organization of population. Article includes suggestions how to improve it in order to make it more effective.

Література

1. Брудний В. І. Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування щодо створення умов для розвитку громадських організацій та органів самоорганізації населення. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Вплив місцевої влади на розвиток третього сектора» / В. І. Брудний, А. С. Крупник, О. С. Орловський. — О. : ХОББІТ ПЛЮС, 2008. — 152 с.

2. Статут територіальної громади міста Суми. — Режим доступу : <http://meria.sumy.ua/ua/documents/statute>.

3. Положення про загальні збори громадян за місцем проживання: затверджено рішенням Сумської міської ради від 19.01.2005 року № 1042-МР. — Режим доступу : http://meria.sumy.ua/ua/documents/rada_decisions/rada_decisions_2005/session24-5/1042-mr.

4. Про органи самоорганізації населення в м. Суми: рішення Сумської ради від 25.04.2007 року № 540-МР. — Режим доступу : http://meria.sumy.ua/ua/documents/rada_decisions/rada_decision_2007/session25042007/540-mr.

О. Олькіна-Дабіжа,

асистент кафедри конституційного права Одеської національної юридичної академії

ДОСТРОКОВЕ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРИМУВАНЬ ТА ПРОТИВАГ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

«Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову»[1] — було проголошено в Декларації про державний суверенітет, та розмежування гілок (галузей) влади було здійснено лише в Конституції України, прийнятій в 1996 році. Вона не тільки закріпила поділ влади як один із принципів конституційного ладу держави, а й здійснила перерозподіл повноважень між вищими владними інститутами шляхом наділення гілок влади самостійними повноваженнями та створила систему стримувань і противаг між суб'єктами владних відносин.

Однак практика застосування зазначених конституційних положень та функціонування трьох гілок влади виявили необхідність подальшого дослідження та вдосконалення системи «стримувань та противаг», а також окремих її елементів.

Метою статті є характеристика дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб як елемента системи стримувань і противаг в механізмі урівноваження, взаємовпливу та співробітництва між розподіленими гілками державної влади.

На сучасному етапі розвитку юридичної науки існує неоднозначність у ставленні вчених до принципу розподілу влади, а отже, й до системи стримувань і противаг.

Можна виділити три підходи:

— організаційно-правовий, що обґрунтовує необхідність та перспективу розподілу влади;

— соціологічний — стверджує, що вся влада повинна належати народу;

— підхід, при якому присутні одночасно і влада народу, і розподіл влади [2, 127].

Представниками першого підходу була розвинута ідея розподілу влади в епоху буржуазних революцій на противагу абсолютизму та закріплена в сучасних конституційних актах.

На думку Монтеस्क'є, зміна змісту влади повинна відбуватися у бік збільшення політичної ролі суспільства за рахунок створення представницьких органів влади і кардинального обмеження владних повноважень монарха. Такий перерозподіл владних функцій дасть змогу знайти необхідний баланс влади, який дозволить досягти стану відносної гармонії суспільних зв'язків, формально-правової рівності і справедливої організації публічно-владних стосунків, побудованих на принципі примату громадянської свободи. Первинність цього принципу обґрунтовувалася потребою людини в безпеці. Власне кажучи, саме забезпечення безпеки людей стало основною причиною появи держави, яка виникла як спосіб організації суспільства в умовах постійного протистояння особистих інтересів, що утримує його від хаосу і розпаду.

Монтеस्क'є розрізняв три влади: законодавчу, виконавчу у відносинах, що регулюються міжнародним правом, та виконавчу у відносинах, що регулюються цивільним правом.

Таку термінологію Монтеस्क'є використовує тільки один раз, а потім замінює її на більш просту. В першому варіанті чітко простежується вплив Дж. Локка, розрізнявшего, окрім законодавчої, федеративну та виконавчу владу. Однак класифікація Монтеस्क'є відрізняється від класифікації Локка, так як виконавчу владу у відносинах, що регулюються цивільним правом, Монтеस्क'є ототожнював з судовою, а ту

владу, що відповідає федеративній владі та прерогативі Локка, називав просто виконавчою [3, 41].

Так сформувалась концепція розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Ці влади повинні бути розділені між різними органами, які, будучи незалежними одна від одної, але пов'язані між собою внутрішньою взаємозалежністю ввірених їм функцій, і, таким чином, повинні стримувати одна одну [4, 24].

Концепція Монтеस्क'є була заснована на двох принципах:

1) самостійності та незалежності влад;

2) рівноваги і взаємодії законодавчої, виконавчої і судової влади.

На його думку, для забезпечення свободи недостатньо одного поділу властей між декількома органами. Необхідно, аби ці органи перебували у взаємній рівновазі, тобто щоб жоден з них не міг отримати переваги над іншими, щоб кожен з них мав гарантії від зазіхань на його самостійність з боку іншого. Основою для впровадження теорії розподілу влад в життя повинен служити так званий «принцип стримувань і противаг», який робить цю доктрину універсальним засобом організації державної влади. Для того щоб залишатися незалежними одна від одної, влади повинні мати можливість взаємодіяти та впливати одна на одну. Інакше кажучи, для того, щоб влади були дійсно розділені, вони не мають бути абсолютно відособлені одна від одної, тому що в цьому випадку зникає можливість взаємного впливу, який становить основу будь-якої влади. Цей принцип дозволяє, з одного боку, запобігти можливому владному свавіллю органів влади, а з іншого — зберегти єдність державної влади.

Потреба в постійній взаємодії різних державних органів тягне за собою неможливість доведення до кінця реалізації принципу поділу влади. Адже повне відділення одна від одної окремих гілок державної влади призведе до того, що, опинившись в ізоляції, вони будуть працювати безуспішно, хоча, можливо, й нормально [5]. Втім засновники концепції

розподілу влади зовсім не виступали за повне відділення органів державної влади один від одного і не абсолютизувати самостійність органів.

«Що ж нам все-таки придумати, щоб на практиці забезпечити необхідне розділення законодавчої, виконавчої і судової влади, записане в конституції? Єдина відповідь, яку можна дати: необхідно створити таку внутрішню структуру правління, щоб її складові частки самі стали засобом, який утримує кожну з них на відведеному місці» [6, 346] — писали автори Конституції США 1787 року.

Серед загальних обмежень протидії свавіллю органів влади по відношенню до суспільства найбільш суттєвими О. Гамільтон, Дж. Медісон та Дж. Джей вважали такі:

1. Мірилом державної влади повинна бути якість життя громадян, безпека їх власності та особиста свобода.

2. При формуванні державних органів і визначенні меж їх компетенції необхідно враховувати недоліки людської натури: «честолюбству повинне протистояти честолюбство. Будь люди янголами, ні в якому правлінні не було б потреби».

3. Особисті інтереси чиновника мають бути пов'язані з інтересами суспільства: «необхідно розділяти і розставляти посади так, щоб кожна особа, що займає їх, могла наглядати над іншим, щоб особистий інтерес кожного чиновника служив охороною суспільних прав» [6, 347].

Крім того, формування органів влади і призначення на посаду має здійснюватися незалежно від впливу сторонніх сил і контролюватися народом: «щоб закласти міцний фундамент під інститут розділених властей необхідно, щоб кожна влада володіла власною волею і, відповідно будувалася на тій основі, що її посадові особи мають якомога менше відношення до призначення посадових осіб на службі іншої влади. Для дотримання даного принципу необхідно, аби всі призначення на вищі посади в виконавчих, законодавчих і судових органах виходили з першоджерела влади — від народу і не перетиналися» [6, 347].

Представники другого підходу акцентують увагу на забезпеченні єдності розділених влад.

На єдність державної влади вказував ще відомий російський філософ А. Ільїн. Розмірковуючи про основні аксіоми влади, він стверджував, що «державна влада в межах кожного політичного союзу повинна бути єдиною. Єдність державної влади слід розуміти в сенсі єдиного організованого волевиявлення... В кожному політичному союзі державна влада, незважаючи на свої розгалуження, за своєю сутністю єдина; наявність двох державних влад свідчить про наявність двох політичних союзів. Тому держава, всередині якої виникли дві влади, стоїть перед громадянською війною і внутрішнім розпадом» [7, 37].

З цього приводу вчений А. Рябов, зокрема, вказував, що «влада за своєю природою єдина. Якщо навіть уявити, що її «відсіки» діють самостійно, незалежно один від одного, асинхронно переслідуючи різні цілі, то результатом такого розвитку подій стане не доктринерська реалізація теоретичного принципу, а повний розпад влади, хаос, анархія» [8, 284].

Розподіл влади — це не застиглий стан відокремлених структур, а працюючий, дійовий механізм, який досягає певного рівня єдності у складному процесі погодження і спеціальних правових процедур (передбачених, зокрема, і на випадок конфлікту в суспільстві).

Ж. Муньє зауважував, що якщо три гілки влади врівноважують одна одну, а не знаходяться в постійній боротьбі, то тоді ми маємо вільне правління [9, 98].

Згадаємо позицію Руссо по проблемі трактування розподілу влади як особливого прояву єдиної державної влади: «політики, не будучи в змозі розділити суверенітет в його змісті, розділяють суверенітет в його проявах. Вони розділяють його на силу і на волю, на владу законодавчу і на владу виконавчу; на право встановлювати податки, здійснювати правосуддя, вести війну; вони то змішують усі ці частини, то відділяють їх одну від другої; вони роблять з суверена якусь фантастичну істоту, складе-

ну із частин, взятих з різних місць. Це схоже на те, що було б як би людину зробили з декількох тіл, з яких у одного були б тільки очі, у другого — руки, у третього — ноги і більш нічого. Говорять, японські фокусники на очах у глядачів розсікають на частини дитину, кидають у повітря один за одним всі її члени — і дитина падає на землю знов живою і цілою. Такі, приблизно, прийоми і наших політиків: розчленив Суспільний організм за допомогою ярмаркового фокуса, вони потім не знають як знов його зібрати з кусків. Помилка ця виникає тому, що вони не мають точного уявлення про верховну владу і прийняли за її частини лише її прояви» [10, 218–219].

Руссо пропонував розподілити функції керування між різними органами, що має кожний свою самостійну, незалежну від інших сферу.

Представники третього, найбільш поширеного та повного, підходу стверджують, що державна влада єдина і належить народу, але здійснення її функцій розподіляється між державними органами.

Р. Папаян звертав увагу на те, що ідея трьох напрямів діяльності з тим розмежуванням функцій держави, яке можна бачити й у наш час, ясно позначена у Біблії в трьох постулатах: «Господь — суддя наш, Господь — законодавець наш, Господь — цар наш» (Ісайя 33. 22). На думку вченого, ці постулати фіксують потрійний характер влади, позначаючи її функції — законодавчу, судову і виконавчу, і, водночас, підкреслюють те єдине, що об'єднує три гілки влади — їх божественну природу [11, 190].

Л. Дюгі писав: «Ми говоримо: національна воля може бути представлена багатьма органами. Навіть набагато краще, якщо вона представлена багатьма органами, а не одним, тому що ці органи взаємно будуть обмежувати та врівноважувати один одного. Але якщо і існує багато органів представництва, суверенітет не може бути розділений на окремі елементи, і не можна під іменем влади наділяти кожний з цих органів

частковим елементом суверенітету, що залишається, незважаючи на цей поділ, єдиним та неподільним. ... Коли існує декілька органів представництва, вони неминуче співробітничать в будь-якій спільній діяльності держави; але їх спосіб участі відрізняється; це є нормою для конституції будь-якої країни, і то, що називають неточно розділенням влад, насправді є різниця в співпраці різних органів в спільній діяльності держави» [12, 456–457].

М. Коркунов, який досліджував на рубежі XIX и XX ст. проблеми розподілу влади, стверджував, що немає ні одної держави, де б законодавство, виконання та суд були строго відокремлені одне від одного, а завдання поділу влади він бачив у взаємному стримуванні її гілок [13, 223].

Як зазначав М. Драгоманов, розподіл влад — це насправді не що інше, як поділ праці між органами державної влади [14, 59]. Але при цьому обов'язковою є одна умова: влада не може зосереджуватися в руках однієї особи або органу, інакше стануть неможливими взаємоконтроль, стримування, противага і, як наслідок, — розподіл влади і права держави.

Можна зробити висновок, що самостійність кожної з гілок влади забезпечується єдністю функціонального змісту кожної з них, тобто реалізацією лише її властивої функції державної влади. Самостійність тісно пов'язана з балансом влад, що полягає у динамічній рівності та рівнозначності гілок влади, у відсутності між ними відносин субординації, з тим, щоб жодна з них не могла піднятися над іншими. Необхідно підкреслити, що «юридична рівність законодавчої, виконавчої та судової влад пояснюється в межах теорії розподілу влад тим, що державні органи не є носіями влади, а лише повноважень, тому ні один з них не може бути виразником волі народу як її єдиного джерела. Виразником такої волі вони можуть бути всі разом і в рівній мірі в межах закону» [8, 287].

У такому розумінні «розподіл влади» є простим поділом праці в державному механізмі з метою спрощення виконан-

ня державних функцій та ефективного контролю. Розподіляється не влада, а механізм її здійснення. Він структурується за функціональною та інституційною ознаками.

Таким чином, без постійної взаємодії система державних органів не зможе функціонувати як єдине ціле, як система. Тому принцип поділу влади на практиці і в теорії доповнюють іншими принципами. Наприклад, у Конституції Португалії 1976 р. (ч. 1 ст. 111) говориться про принцип поділу і взаємозалежності гілок влади [15, 781], а у Конституції Казахстану 1995 р. (ч. 4 ст. 3) — про єдність державної влади, що здійснюється у відповідності з принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки і на основі взаємодії їх між собою з використанням системи стримувань та противаг [16, 198].

Система «стримувань і противаг» допускає конкуренцію різних органів влади, наявність засобів для їх взаємного стримування і підтримування відносної рівноваги сил. «Стимування» і «противаги», з одного боку, сприяють співробітництву і взаємному пристосуванню органів влади, а з іншого боку — створюють потенціал для конфліктів, які найчастіше вирішуються шляхом переговорів, угод і компромісів.

Варто погодитись з Л. Силенко в тому, що практична реалізація ідеї стримувань і противаг пов'язується з необхідністю не тільки запобігти надмірній концентрації влади, а й забезпечити стабільність і сталість в діяльності державних інститутів, слугувати кращій їх організації та злагодженості, подолання можливого протистояння та конфронтації всередині державного механізму [17, 3].

Конституційний Суд України в одному зі своїх Рішень підкреслив, що органи законодавчої, виконавчої і судової влади України «взаємодіють між собою на підставі конституційно закріпленої системи стримувань і противаг» [18].

Отож, під системою стримувань і противаг Н. Жук розуміє сукупність техніко-юридичних засобів (техніко-правових інститутів), дія яких забезпечує

урівноваження, взаємостимування, переборення суперечностей та взаємне співробітництво між гілками державної влади.

Основними ознаками побудови і дії системи стримувань і противаг є функціональна спрямованість, поєднання стабільності і динамічності, об'єктивний характер, відповідність суспільним потребам, інституціоналізм, цілісність, узгодженість, самодостатність, саморегуляція.

Система стримувань і противаг складається з відповідних інститутів, які закріплюють техніко-правові засоби взаємного впливу гілок влади. Ці інститути є самостійними структурними або функціональними елементами державної влади, оформленими у правовому або організаційному відношенні і спрямованими на забезпечення функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади на користь удосконалення відносин між ними. Їх основними ознаками є відокремленість і можливість самостійного застосування, і, разом із тим, єдність із іншими елементами системи стримувань і противаг, наявність стійких зв'язків із демократичними принципами [19, 9, 52].

Загальними елементами системи стримувань і противаг, які існують у сучасній теорії та практиці конституційного права, Л. Силенко називає: різні терміни функціонування державних органів влади (Австралія, Ірландія, Нідерланди, США, Україна, Франція, ФРН); різні засоби формування гілок влади (Росія, США, Україна, Фінляндія, Франція); право вето — законодавче (парламентське) вето, відкладальне, «кишенькове» вето президента; інтерпеляція — запити депутатів (США, Україна), створення контрольних і слідчих комісій (Італія, США, Україна); інвеститура (вотум довіри) — при формуванні уряд повинен одержати довіру в парламенту (Італія); бікамералізм — двопалатна побудова парламенту (Австрія, Бельгія, Канада, Нідерланди); право промульгації (США, Україна); контрасигнування (Іспанія, Італія, Україна); колегіальний характер уряду (в усіх державах); по-

рядок взаємовідносин між урядовою партією і опозицією; конституційно-правова відповідальність вищих державних органів та посадових осіб у формі дострокового припинення їх повноважень [17, 11–12].

Дострокове припинення повноважень вищих посадових осіб є відокремленим інститутом, який самостійно застосовується в разі притягнення посадових осіб до конституційно-правової відповідальності та в інших випадках, в разі необхідності підтримання стабільності та ефективності діяльності державних органів.

Проект Конституції України, винесений Верховною Радою на всенародне обговорення 1 липня 1992 року, передбачав, що рішення про проведення всеукраїнського референдуму про дострокове припинення повноважень Президента приймається:

– якщо цього вимагають не менше 2 мільйонів виборців — Національними Зборами більшістю голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати;

– за ініціативою Національних Зборів — не менше ніж двома третинами голосів від встановленого Конституцією складу кожної палати.

Якщо за наслідками референдуму, проведеного за ініціативою Національних Зборів, народ України висловить довіру Президенту, Національні Збори можуть бути розпущені Президентом у двотижневий термін після офіційного оголошення наслідків референдуму [20].

Таким чином, у проекті Конституції України встановлювалось взаємне стримування Національних Зборів та Президента України від необґрунтованого застосування інституту дострокового припинення повноважень у формі дострокового припинення повноважень, яке застосовувалось на засадах справедливості та демократичності.

І. Граф та Д. Жаромських на перше місце серед механізмів, які дають змогу законодавчій владі впливати на діяльність виконавчої влади, висувають вотум недовіри уряду та затвердження

парламентом Державного бюджету України.

Вони зазначають, що механізм вотуму недовіри може діяти у двох формах:

- а) шляхом прийняття резолюції осудження (активна форма);
- б) шляхом відмови в довірі урядові (пасивна форма) [21, 94].

Відмінність між цими двома формами полягає в тому, що резолюція — це завжди результат ініціативи самого парламенту, тоді як постановка питання про довіру ініціюється урядом. Наслідком винесення парламентом вотуму недовіри урядові може бути чи його обов'язкова відставка (як це передбачено, наприклад, конституціями Франції та Іспанії), чи рішення про відставку уряду передається на розгляд глави держави (Великобританія). Хоча в деяких конституціях закріплений такий специфічний наслідок винесення вотуму недовіри урядові, як розпуск самого парламенту. Зокрема, подібна норма міститься в статті 106 Конституції Білорусі, де сказано, що у випадку відмови в довірі урядові президент повноважний у десятиденний термін прийняти рішення про відставку уряду чи розпуск Палати представників і призначення нових виборів [22, 79–80].

Отже, дострокове припинення повноважень є найефективнішим і водночас найрадикальнішим засобом впливу на діяльність парламенту, уряду та президента.

Фактичними підставами дострокового припинення повноважень є такі дії, як складення повноважень за особистою заявою, відставка, припинення громадянства або виїзд на постійне проживання за межі України, порушення присяги чи законодавства України, невиконання вимог щодо несумісності; а також події (смерть, неможливість виконувати повноваження за станом здоров'я).

Тобто дострокове припинення повноважень може бути наслідком як правомірних, так і протиправних дій. Якщо протиправні дії спричинили дострокове припинення повноважень, то воно є формою конституційно-правової відповідальності. Однак можна погодитись

з точкою зору А. Єзерова, що розпуск Верховної Ради України в 2007 році став продовженням конфлікту навколо ухвалення Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [23, 144], який вийшов за межі правового поля та негативно вплинув на функціонування державного механізму.

Проаналізувавши підстави дострокового припинення повноважень Президента України, народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, можна зробити висновок, що законодавець їх уніфікує та ставить цих посадових осіб у рівне становище в межах системи стримувань та противаг, що забезпечує ефективність діяльності державної влади.

Таким чином, інститут дострокового припинення повноважень є невід'ємним елементом системи стримувань і противаг, а також засобом реагування на порушення конституційного законодавства, вирішення конституційних конфліктів, та включає в себе:

а) дострокове припинення повноважень (імпічмент) президента (Бразилія, Італія, Росія, США, Україна), суддів та інших посадових осіб (Японія);

б) вотум недовіри, висловлений урядом парламентом (Італія, Україна, Фінляндія, Франція);

в) достроковий розпуск парламенту президентом.

Ключові слова: розподіл влад, єдність влади, система стримувань та противаг, дострокове припинення повноважень посадових осіб.

У статті розглядаються проблеми розподілу та забезпечення єдності державної влади. Визначається місце дострокового припинення повноважень посадових осіб як елемента системи стримувань та противаг державної влади в механізмі урівноваження, взаємостимування, переборення суперечностей та взаємного співробітництва між гілками державної влади.

The problem of the division of power and its unity is discussing in the article.

The role of pre-term termination of officers as part of the system of checks and balances of state power, overcoming of contradictions and cooperation between the branches of state power are also considered.

Література

1. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 31. — Ст. 429.

2. Игнатов В. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы. Контекст истории и современность / В. Игнатов, В. Белоліпецкий. — Ростов н/Д, 2000. — С. 127.

3. Косов Р. В. Пределы власти (история возникновения, содержание и практика реализации доктрины разделения властей) / Р. В. Косов. — Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2005. — С. 41.

4. Тосунян Г. А. Деньги и власть. Теория разделения властей и проблемы банковской системы / Г. А. Тосунян, А. Ю. Викулин. — М. : Дело, 2000. — С. 24.

5. Автономов А. С. Избирательная власть. — Режим доступу : http://www.democracy.ru/library/articles/election_authority/page4.html.

6. Федералист. Политическое эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея : пер. с англ. — М. : Весь мир, 2000. — С. 346, 347.

7. Силенко Л. М. Система «стримань і противаг» та закріплення її складових в Конституції України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 1998. — № 3. — С. 37.

8. Селівон М. Конституційний принцип розподілу влад у контексті однойменної теорії // Вісник УАДУ. — 2003. — № 2. — С. 284–287.

9. Mounier J. J. Adolphe ou principes elementaires de politique et les resultats les plus criels de l'experience / J. J. Mounier. — London, 1795. — P. 98–99.

10. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Руссо Жан-Жак. — М. : КАНОН-Пресс, 1998. — С. 218–219.

11. Папаян Р. А. Христианские корни современного права / Р. А. Папаян. — М. : НОРМА, 2002. — С. 190.

12. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Л. Дюги. — М., 1908. — С. 456–457.

13. Коркунов Н. М. Указ и закон / Н. М. Коркунов. — С.Пб., 1894. — С. 223.

14. Драгоманов М. Политические сочинения. В 2 т. Т. 2 / М. Драгоманов. — Париж, 1902. — С. 59.

15. Конституция государств Европы. — Т. 2. — М., 2001. — С. 781.

16. Конституция Республики Казахстан // Вестник Межпарламентской Ассамблеи. — 1996. — № 1. — С. 198.

17. Силенко Л. М. Конституційні основи системи стримувань і противаг як засіб організації та функціонування державної влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. М. Силенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2000. — С. 3, 11–12.

18. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 року № 3-зп // Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 1997–2001. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — Кн. 1. — С. 31.

19. Жук Н. А. Стримування і противаги в системі поділу влади в Україні (загально-теоретичні проблеми) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. А. Жук ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 2006. — С. 49.

20. Про проект нової Конституції України : постанова Верховної Ради України від 1 лип. 1992 р. // Відомості Верховної Ради. — 1992. — № 37. — Ст. 550.

21. Граф И. В. Конституционное право зарубежных стран / И. В. Граф, Д. Г. Жаромских. — Томск, 2000. — С. 94.

22. Бабенко К. Конституційно-правові механізми збалансування влади в процесі взаємодії уряду і парламенту // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2008. — № 3. — С. 79–80.

23. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія / А. Єзеров. — О. : Юрид. л-ра, 2008. — С. 144.

А. Дашковська,

здобувачка кафедри конституційного права
Одеської національної юридичної академії

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

Процес вдосконалення правового простору для діяльності засобів масової інформації під час виборів триває. Сучасний стан законотворчої діяльності у цьому напрямку пов'язаний із різноманітними підходами до демократизації інформаційних правовідносин у виборчому процесі. Діяльності засобів масової інформації під час виборів, а також встановленню прозорості та гарантованої системи інформаційного забезпечення виборів повинно кореспондувати законодавче забезпечення із чіткою системою норм, які регламентують реалізацію прав усіх суб'єктів виборчого процесу.

Виборча проблематика особливо сьогодні привертає до себе увагу і підвищений інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Останнім часом, на хвилі минулих виборів, з'явилися статті, книги, предметом дослідження яких є саме інформаційні правові відносини, що склалися під час виборчого процесу. Взагалі виборчій проблематиці присвячено багато наукових конференцій. Сучасні тенденції розвитку інформаційної сфери виборчого права потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає в проведенні аналізу та узагальненні існуючої законопроектної діяльності, яка направлена на регулювання інформаційних відносин під час виборчого процесу в Україні, виявленні певних її недоліків, прогалин, тенденцій розвитку.

Основні принципи діяльності ЗМІ, закріплені у чинних законодавчих актах, регулюючих виборчі правовідно-

сини, безумовно, не втрачають своєї актуальності у законопроектах, які подані до законотворчого органу України за останній рік. Тобто й надалі у текстах документів збережено принципи рівного та неупередженого ставлення засобів масової інформації до кандидатів — суб'єктів виборчого процесу, принцип свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і партій — суб'єктів виборчого процесу до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками (власниками) яких є політичні партії, та зобов'язання засобів масової інформації об'єктивно і неупереджено висвітлювати хід підготовки і проведення виборів. Також незмінною гарантією діяльності ЗМІ залишається право представників засобів масової інформації на безперешкодний доступ на всі публічні заходи, пов'язані з виборами, а на засідання виборчих комісій та на виборчу дільницю у день виборів — на умовах, визначених законодавством. Виборчі комісії, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, посадові і службові особи цих органів зобов'язані в межах своїх повноважень надавати їм інформацію щодо підготовки і проведення виборів [1]. Право на доступ до інформації займає особливе місце, оскільки є гарантією реалізації багатьох інших прав і свобод людини і громадянина. Це право не можна ототожнювати з правом на свободу інформації, оскільки вони, хоча й мають однакову мету забезпечення реалізації потреби людини в інформації,

проте у них різне функціональне призначення [2].

11 липня 2008 року народним депутатом України А. Шевченко було подано законопроект «Про внесення змін та доповнень до деяких законів України щодо передвиборної агітації та висвітлення виборчого процесу у засобах масової інформації» [3]. Як зазначено у пояснювальній записці до законопроекту, для того, щоб забезпечити нормальну діяльність засобів масової інформації під час виборів, встановити прозору систему проведення передвиборної кампанії та доступ кандидатів, необхідно встановити єдині правила передвиборної агітації. Законопроект покликаний узгодити порядок доступу до засобів масової інформації, висвітлення засобами масової інформації передвиборної кампанії, доступу кандидатів до засобів масової інформації, в т.ч. державної та комунальної власності, відповідальність за порушення правил агітації під час проведення місцевих виборів, виборів до Верховної Ради України, Президента України. Згідно з цим законопроектом запропоновано внести зміни та доповнення до деяких законів України, зокрема до Закону України «Про вибори народних депутатів України», Закону України «Про вибори Президента України», Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Так, законопроектом передбачається узгодження певних загальних положень стосовно ведення передвиборної агітації на всіх видах виборів України, зокрема на виборах народних депутатів України, президентських та депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Так, до розділів вказаних законодавчих актів, які регулюють передвиборну агітацію, запропоновано ввести статтю під назвою загальний порядок проведення передвиборної агітації, у якій акумулювати усі загальні нормативні положення, закріплюючи цей інститут виборчого права, а саме визначення передвиборної агітації, строки

її проведення тощо. Проаналізуємо вказані зміни на прикладі запропонованих змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України». Передбачається викласти розділ VIII вказаного закону у новій редакції. Визначення передвиборної агітації не зазнало змін, але автор законопроекту виключив поняття політичної реклами та форм проведення передвиборної агітації. Запропоновано, що до прийняття Центральною виборчою комісією рішення про реєстрацію кандидатів у депутати, включених до виборчого списку партії (блоку), партії мають право проводити масові акції, розповсюджувати друковані матеріали на свою підтримку та закликати голосувати «за» чи «проти», за винятком поширення таких матеріалів і закликів у засобах масової інформації та на носіях реклами. Законопроектом передбачено багато нововведень. Також, згідно з законопроектом, спонсорство телерадіопрограм забороняється. У статті 66 законопроекту — висвітлення виборчого процесу у засобах масової інформації — закріплено, що засоби масової інформації здійснюють висвітлення виборчого процесу з метою забезпечення прав виборців на вільний та поінформований вибір. Засоби масової інформації зобов'язані об'єктивно висвітлювати хід підготовки і проведення виборів. Засоби масової інформації мають право висвітлювати виборчий процес, аналізувати та оцінювати передвиборні програми партій (блоків) та особистісні якості кандидатів, організувати дебати за участю кандидатів на умовах, визначених цим Законом. Висвітлення виборчого процесу телерадіоорганізаціями усіх форм власності та державними і комунальними друкованими засобами масової інформації має здійснюватися на засадах об'єктивності, неупередженості та збалансованості. Принцип збалансованого висвітлення передбачає пропорційну увагу до політичних партій (блоків) залежно від їх популярності. Приватні друковані засоби масової інформації у власних матеріалах мають право віддавати перевагу одному чи кільком політичним партіям (блокам),

а також висловлювати свої політичні уподобання за умови відсутності прямих закликів голосувати «за» або «проти». Державні та комунальні засоби масової інформації у своїх програмах та матеріалах не мають права аналізувати передвиборні програми, коментувати дії кандидатів, партій, блоків, оцінювати їх дії та особистісні якості. Журналіст телерадіоорганізації, що був зареєстрований у ролі кандидата у народні депутати України, не може вести телевізійні та радіопрограми. Доступ до ефіру таких журналістів здійснюється з дотриманням принципу рівних можливостей всіх кандидатів у народні депутати України. Також законопроектом запропоновані нові вимоги стосовно порядку поширення передвиборної агітації в електронних (аудіовізуальних) засобах масової інформації. Так, телерадіоорганізації зобов'язані здійснювати аудіо-, відеозаписи усіх передач, що містять передвиборну агітацію, і зберігати їх протягом тридцятиденного строку з дня офіційного оприлюднення результатів виборів. Певні зміни були запропоновані й у статтю, що стосується обмежень щодо ведення передвиборної агітації. На відміну від чинного закону, запропонованим проектом не встановлено заборони для іноземців та осіб без громадянства брати участь у передвиборній агітації через журналістську діяльність. Також у проекті виключено пункт, яким взагалі заборонялось проведення передвиборної агітації в зарубіжних засобах масової інформації, що діють на території України, а також у зареєстрованих в Україні засобах масової інформації, в яких частка зарубіжної власності перевищує п'ятдесят відсотків. Закріплено визначення грубого порушення засобом масової інформації вимог закону, в результаті якого суд вправі прийняти рішення про тимчасове зупинення дії ліцензії або про тимчасову заборону випуску друкованого видання. Так, грубим вважається умисне порушення вимог щодо заборони поширення у будь-якій формі матеріалів, що містять заклики до ліквідації незалежності України, насильницької зміни чи повалення консти-

туційного ладу або захоплення державної влади, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, пропаганду війни, розпалення національної, расової чи релігійної ворожнечі та щодо розповсюдження завідомо недостовірних наклепницьких відомостей про партію (блок), а також умисне невиконання рішення суду у виборчому спорі, що набуло законної сили. Також законопроектом встановлено, що засоби масової інформації не несуть відповідальності за відмову у розміщенні матеріалів передвиборної агітації, якщо вони мали обґрунтовані підстави припускати, що такі матеріали порушують вищезазначені заборони. Взагалі, аналізуючи запропоновані зміни до законодавства, можна зробити висновок, що автором законопроекту пропонуються демократичні та ліберальні новели відносно діяльності саме засобів масової інформації під час виборів. Певні свободи та гарантії встановлені законопроектом для засобів масової інформації, безумовно, повинні позитивно вплинути на сучасне інформаційне суспільство.

11 грудня 2008 року народним депутатом України Ю. Ключковським було подано законопроект «Про вибори народних депутатів України» [4]. Як зазначає автор законопроекту, суттєвого доопрацювання потребує і законодавче регулювання передвиборної агітації. По-перше, необхідно чітко відділити інформаційне забезпечення виборів, необхідне для усвідомленого та відповідного до вимог закону здійснення волевиявлення виборців, від передвиборної агітації. По-друге, необхідно уточнити поняття передвиборної агітації, що зменшило б обсяг непорозуміння та зловживань у цій політично делікатній діяльності. По-третє, слід упорядкувати вимоги до діяльності засобів масової інформації як у частині інформування суспільства про перебіг виборчого процесу, так і в частині їх участі у передвиборній агітації. Як зазначено у проекті закону, виборці мають право на здійснення поінформованого вибору. Виборцям забезпечується можливість доступу до інформації, потрібної для здійснення свідомого, поінформованого,

вільного вибору. Новелою законопроекту стало впровадження порядку створення та поширення телерадіоорганізаціями передач за участю представників партій — суб'єктів виборчого процесу. Так, як зазначено в законопроекті, телерадіоорганізації мають право створювати та поширювати передачі за участю представників різних партій — суб'єктів виборчого процесу у формі передвиборчих дебатів чи дискусій. Зазначені передачі повинні бути організовані у цикл передач однакового формату з метою забезпечити можливість участі у них усіх партій — суб'єктів виборчого процесу за їх бажанням. Вимоги щодо формату передач, вартості, обсягу ефірного часу, а також інші умови проведення також запропоновані у законопроекті. Взагалі у законопроекті уперше пропонується розмежувати інформаційне забезпечення виборів як поширення об'єктивної і безсторонньої інформації про перебіг виборчого процесу, про права виборців, процедури їх реалізації та захисту, про партії — суб'єктів виборчого процесу та висунутих ними кандидатів у депутати, з одного боку, та передвиборчої агітації як здійснення будь-якої діяльності, яка має на меті спонукати або спонукає виборців голосувати або не голосувати за певну партію — суб'єкта виборчого процесу, кандидата (кандидатів) у депутати — з іншого.

Проаналізувавши позитивні та негативні сторони сучасного виборчого законодавства та дослідивши тенденції його вдосконалення через законотворчу діяльність, можна зробити висновки, що демократизація сучасного інформаційного суспільства, у тому числі у виборчій сфері, триває. Напередодні президентських виборів, а також у зв'язку із досить нестабільною політичною ситуацією у країні, необхідно цей процес прискорити. Компромід між гарантуванням інформаційних прав громадян у вигляді їх забезпечення збалансованою, повною, правдивою інформацією під час виборчого процесу та професійною журналістською діяльністю є видимим у наведених законопроектах. Запропонований законопроект А. Шевченка надає

більш ліберальні можливості для діяльності ЗМІ у виборчому процесі. Очевидно, що вжитий підхід до відокремлення «виборчої» інформації є позитивним фактором вдосконалення виборчого законодавства. Відкритими залишаються питання стосовно використання політичної символіки під час висвітлення інформації, яка не є передвиборною агітацією у новинах, програмах тощо. Також невизначеною залишається проблема юридичного тлумачення та однакового застосування принципів об'єктивності, збалансованості та неупередженості під час висвітлення виборчого процесу. Безумовно, ці принципи є вкрай необхідними для демократичного функціонування виборчої системи взагалі, але різне розуміння практичної реалізації задекларованих цінностей призводить до негативних наслідків. Так, наприклад, з'ясування терміну збалансованого висвітлення не повинно приводити до спотвореного сприйняття рівного чи однакового в умовах нерівної політичної популярності та зацікавленості тими чи іншими політичними силами у суспільстві. Відкритою та нерозв'язаною на практиці залишається проблема «реального» терміну передвиборчої агітації. Незважаючи на те, що законом встановлено певний строк початку агітації, жодний учасник виборчого процесу не може бути позбавлений права на інформування суспільства про свою діяльність до законодавчо встановленого терміну. Тобто на інформацію, яка поширюється до моменту реєстрації того чи іншого суб'єкта виборчого процесу, не поширюються вимоги виборчого законодавства, у тому числі обмеження чи заборони. Якнайменше необхідно чітко врегулювати умови ведення агітації з моменту оголошення початку виборчого процесу.

Таким чином, ключова роль у забезпеченні стабільного функціонування інформаційної сфери в сучасних умовах належить державі [5]. Саме на державу як основний регулятор суспільних процесів покладено важливу місію спрямовувати та стимулювати розвиток інформаційної сфери, не допускати негативних побічних проявів цього роз-

витку, тим самим прискорювати перехід України до якісно нової стадії розвитку — інформаційного суспільства.

Ключові слова: масова інформація, виборча проблематика, ЗМІ, законопроект, вибори, передвиборна агітація, публічна символіка.

У статті аналізуються сучасні тенденції правового регулювання діяльності ЗМІ під час виборів в Україні. Узагальнюється сучасна практика законотворчої діяльності, яка направлена на регулювання інформаційних правовідносин. Розглядаються різні підходи удосконалювання виборчого законодавства. Визначені деякі перспективи подальшого розвитку регулювання діяльності ЗМІ під час виборів в Україні.

The given article analyses modern tendencies of legal control of the mass media activity during the elections in Ukraine. The contemporary practice of legal activity in legislation aimed at information legal relationship control is analyzed and generalized. Various approaches to electoral legislation improvement are observed as well as the new ways of information sphere development. The prospect of further development of legal control activity of mass

media during the elections in Ukraine is stated.

Література

1. Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України»: Закон України від 30 верес. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 38. — Ст. 449.

2. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Нестеренко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — 2008. — 22 с.

3. Про внесення змін та доповнень до деяких законів України щодо передвиборної агітації та висвітлення виборчого процесу у засобах масової інформації: проект закону України від 11 лип. 2008 р. — Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33016.

4. Про вибори народних депутатів України: проект Закону України від 11 груд. 2008 р. — Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33945.

5. Бурило Ю. П. Організаційно-правові питання державного управління в інформаційній сфері: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. П. Бурило; Держ. вищ. навч. закл. «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». — 2008 р. — 18 с.

УДК 347.626.6(477)

Ю. Цал-Цалко,

здобувач кафедри цивільного процесу
Одеської національної юридичної академії

ПЕРЕДУМОВИ ТА УМОВИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ПОДІЛУ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК [1] України кожна зацікавлена особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Відкриття провадження у справах щодо поділу спільного майна подружжя в суді першої інстанції є початковою, самостійною і обов'язковою стадією цивільного процесу, яка має свою мету, завдання, зміст та відповід-

не процесуальне-документальне оформлення.

Процесуальний порядок відкриття провадження у справах, які пов'язані з поділом спільного майна подружжя відбувається за одноособовою ухвалою судді за наявності передумов права на пред'явлення позову та умов реалізації цього права.

Передумови права на пред'явлення позову — це обставини, з наявністю чи відсутністю яких закон пов'язує виникнення суб'єктивного права певної особи на пред'явлення позову по конкретній справі [2]. В юридичній літературі прийнято розрізняти загальні та спеціальні передумови права на пред'явлення позову, залежно від кола справ, за якими вони застосовуються, а також суб'єктивні та об'єктивні. У тому випадку, коли вони залежать від особи суб'єкта, який звертається до суду із заявою про відкриття провадження у цивільній справі, від його зацікавленості у вирішенні справи, передумови є суб'єктивними. Об'єктивні передумови права на пред'явлення позову не залежать від особи суб'єкта, який звертається до суду за захистом. Суб'єктивною передумовою права на пред'явлення позову є наявність матеріальної і процесуальної зацікавленості у особи, яка звертається до суду за захистом своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, або лише процесуальної зацікавленості, наявної у осіб, які наділені правом захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Що стосується справ про поділ спільного майна подружжя, то у позивача є і пряма матеріальна і процесуальна зацікавленість у результаті розгляду справи. Якщо це представник позивача, то у нього є лише процесуальна зацікавленість у розгляді справи і він не має матеріальної зацікавленості, оскільки не є суб'єктом імовірного спірного матеріального правовідношення. Якщо взагалі говорити про матеріальну та процесуальну зацікавленість у справах про поділ спільного майна подружжя, то відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства вона притаманна не лише позивачам з даної категорії

справ, а й відповідачам, а також третім особам, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, якщо вони вступили в уже розпочавшийся процес про поділ спільного майна подружжя між сторонами, що не виключається.

Об'єктивні передумови права на пред'явлення позову можна поділити на позитивні і негативні. Позитивними об'єктивними є передумови, наявність яких необхідна для реалізації права на пред'явлення позову. Негативними об'єктивними вважаються передумови, з відсутністю яких закон пов'язує звернення до суду з позовною заявою [3].

До загальних об'єктивних позитивних передумов права на пред'явлення позову щодо справ про поділ спільного майна подружжя необхідно відносити цивільну процесуальну правоздатність сторін, підвідомчість справи суду, а також наявність правового характеру спору.

Цивільною процесуальною правоздатністю повинні бути наділені як особи, які беруть участь у справі щодо поділу спільного майна подружжя, а це є сторони — позивач і відповідач, треті особи, їх представники, так і інші учасники даного процесу, до яких належать свідки, експерти, перекладачі, спеціалісти та інші. Але необхідно розуміти, що процесуальна правоздатність кожної особи у процесі є специфічною, яка визначається з урахуванням її процесуального статусу. Ще однією самостійною загальною об'єктивною та позитивною передумовою права на пред'явлення позову є підвідомчість справи суду або належність справи до цивільної юрисдикції суду. Санкцією за порушення цієї передумови права на пред'явлення позову є п. 1 ч. 2 ст. 122 ЦПК України, згідно з яким суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо заява не підлягає розгляду у судах у порядку цивільного судочинства. Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦПК України суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають з цивільних, житлових, земельних, сімейних, тру-

дових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Аналогічне положення передбачено п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» [4]. Згідно з ч. 3 ст. 15 ЦПК України суди розглядають дані справи в порядку позовного провадження. Таким чином, справи щодо поділу спільного майна подружжя є справами, які розглядаються в порядку виключно позовного провадження, і справами, які безпосередньо розглядаються в порядку цивільного судочинства. До загальних об'єктивних позитивних передумов права на пред'явлення позову належить також така передумова, як наявність правового характеру спору або наявність спору про право цивільне, яке виникає у тому числі з сімейних правовідносин. Як зазначає М. Й. Штефан, спір про право характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між суб'єктами правовідносин з приводу їхніх прав і обов'язків та неможливістю їх здійснення без усунення перешкод у судовому порядку. І спір про право буде мати місце також у випадку, коли на шляху здійснення особою права виникають перешкоди, які можуть бути усунуті за допомогою суду [5]. На нашу думку, спори щодо поділу спільного майна подружжя чітко відповідають даному твердженню.

До загальних об'єктивних негативних передумов права на пред'явлення позову належать обставини, які містяться у п. 2, 3 і 4 ч. 2 ст. 122 ЦПК України. Вони є негативними передумовами, тому що саме їх відсутність дає право на пред'явлення позову, а їх наявність перешкоджає цьому, і суддя зобов'язаний постановити ухвалу про відмову у відкритті провадження по справі. Тобто для відкриття провадження у справі щодо поділу спільного майна подружжя закон вимагає відсутності такого, що набрало законної сили, рішення чи ухвали суду про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від

позову або укладенням мирової угоди сторін у спорі між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав (п. 2 ч. 2 ст. 122 ЦПК). Суддя відмовляє у відкритті провадження по справі, якщо в провадженні цього чи іншого суду вже є справа із спору між тими самими сторонами, про той саме предмет і з тих же підстав. Це пояснюється тим, що розгляд і вирішення тотожних позовів одночасно в різних судах суперечить загальним засадам судочинства і може призвести до ухвалення протилежних, конкуруючих між собою, судових рішень, що є недопустимим, так як підриває саму суть правосуддя і також деструктивно впливає на цивільний обіг [6]. Також суддя відмовляє у відкритті провадження по справі якщо є рішення третейського суду, прийняте в межах його компетенції, щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Але ця об'єктивна негативна передумова права на пред'явлення позову стосовно поділу спільного майна подружжя не застосовується, тому що згідно з п. 4 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» [7] справи у спорах, що виникають із сімейних правовідносин (до яких безпосередньо належать справи про поділ спільного майна подружжя, у рамках законного режиму майна подружжя), крім справ у спорах, що виникають із шлюбних договорів, третейськими судами розглядатися не можуть.

Наявність передумов права на пред'явлення позову ще недостатньо для того, щоб суддя відкрив провадження у справі. Відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства для відкриття провадження у справі необхідно бути наділеним правом на пред'явлення позову і дотримуватися умов реалізації цього права.

Умови реалізації права на пред'явлення позову — це обставини, з наявністю чи відсутністю яких суддя залишає позовну заяву без руху або повертає її. В літературі умови реалізації права на пред'явлення позову розрізняють позитивні та негативні [8]. Наявність позитивних умов реалізації права

на пред'явлення позову необхідна для відкриття провадження у справах щодо поділу спільного майна подружжя. До цих умов відносять дотримання правил, зазначених у ст. ст. 119 і 120 ЦПК України, щодо форми і змісту позовної заяви, наявності копій позовної заяви і всіх документів, що додаються до неї, сплату судового збору, затрати на інформаційно-технічне забезпечення. За наявності негативних умов реалізації права на пред'явлення позову суд повертає заяву згідно з ч. 3 ст. 121 ЦПК України.

Відповідно до ст. 118 ЦПК України позовна заява пред'являється до суду першої інстанції, де вона реєструється, оформлюється і передається судді в порядку черговості. Позовна заява щодо поділу спільного майна подружжя повинна обов'язково відповідати вимогам, передбаченим ст. 119 ЦПК України, вона повинна бути подана в письмовій формі і містити всі без виключення правила, зазначені у даній нормі.

Позивач повинен надати суду документи, що підтверджують сплату судового збору та оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи. Розмір судового збору (державного мита) визначається відповідно до ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» [9], де зазначається, що розмір ставки із позовних заяв (безпосередньо це стосується і позовних заяв щодо поділу спільного майна подружжя) становить один відсоток ціни позову, але не менше трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більше ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ціна позову повинна відповідати дійсній вартості спірного майна. Порядок оплати і розмір витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи встановлюється Постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 р. «Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ, та їх розмірів» [10]. Відповідно до вищезазначеної постанови сума витрат на інфор-

маційно-технічне забезпечення справ позовного провадження з розгляду спору майнового характеру (до яких належать справи щодо поділу спільного майна подружжя) становить 30 гривень. Згідно з п. 12 цієї постанови документом про оплату витрат є квитанція установи банку або відділення поштового зв'язку, які прийняли платіж, платіжне доручення, підписане уповноваженою посадовою особою і скріплене печаткою установи банку з відміткою про дату виконання платіжного доручення. У разі коли оплата витрат здійснюється шляхом перерахування коштів з рахунка вкладника, відкритого в установі банку, додається довідка, засвідчена підписом контролера, скріпленним печаткою фінансової установи. Саме ці документи позивач повинен надати до позовної заяви, а також документи (квитанції), які підтверджують сплату ним судового збору.

Відповідно до ст. 120 ЦПК України вимогами щодо форми і змісту позовної заяви є обов'язок позивача надати копії позовної заяви і копії всіх документів, що додаються до неї відповідно до кількості відповідачів і третіх осіб.

Негативні умови реалізації права на пред'явлення позову щодо поділу спільного майна подружжя перелічені в ч. 3 ст. 121 ЦПК України. Це такі обставини, за наявності яких цивільне процесуальне законодавство пов'язує повернення позовної заяви, що, у свою чергу, заважає відкриттю провадження у справі. Цими обставинами є:

– по-перше, у разі коли позивач до відкриття провадження у справі подав заяву про повернення йому позову. У даному випадку повернення позову не є порушенням позивачем порядку реалізації права на пред'явлення позову, оскільки це є розширенням його диспозитивних повноважень. Окрім того, позивач, використовуючи своє диспозитивне право на розпорядження своїми матеріальними і процесуальними правами, має право і після відкриття провадження у справі, в ході судового розгляду подати заяву про залишення його заяви без розгляду відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 207 ЦПК України;

– по-друге, у випадку коли заява подана недієздатною особою. Процес, порушений за заявою недієздатної особи, є нікчемним, не породжує для позивача ніяких процесуальних наслідків [11]. Але повернення заяви, яка подана недієздатною особою, можливе лише при безспірному підтвердженні цієї обставини;

– по-третє, заяву від імені позивача подано особою, яка не має повноважень на ведення справи. Взагалі звернення такої особи до суду зачіпає і обмежує права позивача, так як він не уповноважував її на представлення своїх інтересів і захищає відповідача від обов'язку відповідати за вимогою цієї (неуповноваженої) особи. Тому суд і повертає дану заяву. При цьому, якщо позивач щодо справ про поділ спільного майна подружжя, володіючий цивільною процесуальною дієздатністю згідно з засадами диспозитивності, не бажає з тих чи інших причин і обставин особисто брати участь у судовому процесі і бажає мати кваліфіковану юридичну допомогу, тобто користуватися послугами представника, то згідно з ст. 38 ЦПК України він наділений таким правом. Але принципово важливим моментом для суду є пред'явлення документів, які посвідчували б повноваження законного чи договірною представника позивача. Перелік відповідних документів зазначений у п. 1, 3 ч. 1 ст. 42 та ч. 4 ст. 42 ЦПК України;

– по-четверте, коли справа не підсудна цьому суду. За загальним правилом позовну заяву про поділ спільного майна подружжя позивач пред'являє до суду за місцем проживання відповідача (ч. 1 ст. 109 ЦПК України, загальна територіальна підсудність справи). Якщо відповідач має декілька місць проживання відповідно до ч. 6 ст. 29 ЦК України, то позов у таких випадках повинен пред'являтися позивачем до суду, на території юрисдикції якого відповідач зареєстрував своє місце проживання. Якщо місце проживання відповідача у справі щодо поділу спільного майна подружжя невідоме, то позовну заяву позивач повинен пред'явити за місце-

знаходженням майна відповідача чи за місцем його перебування або за останнім відомим місцем проживання відповідача чи постійного його заняття (роботи) відповідно до правил ч. 9 ст. 110 ЦПК України (територіальна альтернативна підсудність справи, тобто підсудність справи за вибором позивача). При об'єднанні вимог про поділ спільного майна подружжя з вимогами про розірвання шлюбу, за наявності умов, передбачених ч. 2 ст. 110 ЦПК, позовна заява може пред'являтися за місцем проживання позивача. За домовленістю між ними справа може розглядатися за місцем проживання будь-кого з подружжя. У разі необхідності пред'явлення позову до відповідача у справі щодо поділу спільного майна подружжя, який не має в Україні місця проживання, то відповідний позов може бути пред'явлений за місцезнаходженням його майна або за останнім відомим місцем його проживання чи перебування в Україні відповідно до ч. 10 ст. 110 ЦПК України (підсудність справи за вибором позивача). Місцезнаходження майна та останнє відоме місце проживання чи перебування відповідача повинні бути в кожному випадку достовірно встановлені. У разі якщо пред'являється позов громадянином України до громадянина України у справі щодо поділу спільного майна подружжя і обидві сторони проживають за її межами, то підсудність даної справи, за клопотанням позивача визначається ухвалою судді Верховного Суду України (ст. 111 ЦПК України). Можливі ситуації коли позовну заяву до обох з подружжя, які проживають окремо, подає кредитор (и) цього подружжя. В таких випадках відповідно до ст. 113 ЦПК України позов може бути пред'явлено за місцем проживання одного з відповідачів за вибором позивача (підсудність кількох вимог, пов'язаних між собою). Якщо спір про поділ спільного майна подружжя виник з приводу нерухомого майна, то у даному випадку встановлюються правила виключної підсудності, згідно з якою позови пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини (ч. 1 ст. 114 ЦПК Украї-

ни). Таким чином, позовам щодо поділу спільного майна подружжя можуть бути притаманні всі види територіальної підсудності залежно від певних обставин.

Отже, суд, приймаючи позовну заяву від позивача щодо поділу спільного майна подружжя, перевіряє наявність (відсутність) загальних об'єктивних позитивних передумов права на пред'явлення позову і наявність (відсутність) загальних об'єктивних негативних передумов права на пред'явлення позову. Якщо загальні об'єктивні позитивні передумови права на пред'явлення позову наявні, то у позивача є право на судовий розгляд його цивільно-правової вимоги, тобто вимоги щодо поділу спільного майна подружжя. Якщо ж яка-небудь із загальних об'єктивних позитивних передумов права на пред'явлення позову відсутня або наявна хоча б одна із загальних об'єктивних негативних передумов, то немає і самого права на звернення до суду, тобто в такому разі звернення до суду не може потягти за собою судового розгляду зазначеного спору. Тому відмова в прийнятті позовної заяви за підставами, передбаченими ч. 2 ст. 122 ЦПК України, є остаточною та перешкоджає зверненню з такими вимогами до суду у майбутньому.

Таким чином, для відкриття провадження у справах щодо поділу спільного майна подружжя необхідним є наявність загальних об'єктивних позитивних передумов права на пред'явлення позову і відсутність загальних об'єктивних негативних передумов права на пред'явлення позову. Разом з тим необхідним для відкриття провадження у справах щодо поділу спільного майна подружжя є обов'язкова перевірка судом наявності всіх умов реалізації права на пред'явлення позову.

Перевіривши наявність необхідних загальних об'єктивних позитивних передумов права на пред'явлення позову і позитивних умов реалізації цього права, а також відсутність загальних об'єктивних негативних передумов та негативних умов реалізації цього права, суддя повинен винести ухвалу про відкриття провадження у справі щодо

поділу спільного майна подружжя, чим відповідно і продовжить розвиток даного процесу.

Ключові слова: позовна заява, пред'явлення позову, передумови, умови, відкриття провадження у справі, подружжя, поділ спільного майна.

У статті автор комплексно розглядає необхідні передумови та умови відкриття провадження у справах щодо поділу спільного майна подружжя і безпосередньо акцентує увагу на тому, що вирішальне значення для винесення ухвали суду про відкриття провадження у справі щодо поділу спільного майна подружжя є дотримання особою, яка пред'являє відповідний позов, передумов права на пред'явлення позову, а також умов реалізації цього права. У разі не дотримання позивачем зазначених в статті правових вимог щодо передумов та умов відкриття провадження у справі, для нього настають чітко визначені цивільним процесуальним законодавством наслідки.

In the article the author examines the necessary preconditions and conditions of opening the pleading concerning the severance common for the couple. The author pays attention to the fact that the determinative importance for passing the court sentence about opening the pleading concerning the division of the common couple's property is keeping the preconditions of law of bringing the action and realization of this right by the person who brings the appropriate action. In the case of inobservance of the legal requirements concerning the preconditions and conditions of opening the pleading mentioned in the article, the person faces the consequences clearly defined by the civil-procedural legislation.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40-41, 42. — Ст. 492.

2. Гражданское процессуальное право : учебник / под ред. М. С. Шакарян. — М. : Проспект, 2004. — С. 209.

3. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України : пер. з рос. / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий [та ін.] ; за ред. Ю. С. Червоного. — К. ; О. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 234–235.

4. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : постановва Пленуму Верховного Суду України від 12 черв. 2009 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2009. — № 8(108).

5. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2005. — С. 337.

6. Луспенік Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції / Д. Д. Луспенік. — Х. : Харків юрид., 2006. — С. 60.

7. Про третейські суди : Закон України від 11 трав. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 35. — Ст. 412.

8. Гражданский процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. комент. / Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий, В. О. Ермолаева [и др.]. — Х. : Одиссей, 2007. — С. 282.

9. Про державне мито : декрет Кабінету Міністрів України від 21 січ. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 13. — Ст. 113.

10. Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних з розглядом цивільних та господарських справ, та їх розмірів : постановва Кабінету Міністрів України від 21 груд. 2005 р. // Офіційний вісник України. — 2005. — № 52. — Ст. 3301.

11. Анисимова Л. Оставление иска без рассмотрения // Советская юстиция. — 1960. — № 6. — С. 53.

УДК 340.116:316.42

Р. Бирюков,

соискатель кафедры права Европейского Союза и сравнительного правоведения
Одесской национальной юридической академии

ПРАВО И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

В современных реалиях глобализация является тем феноменом, под знаком которого происходят практически все события политической, социально-экономической, культурной и, конечно, правовой жизни общества, который характеризуется макромасштабным, многоплановым и внутренне противоречивым процессом нарастания общего в мировом пространстве. Это явление имеет многоаспектное выражение — геополитическое, геоэкономическое, геоправовое и т. п., следствием чего выступают неоднозначные оценки его предметного поля и основного содержания.

Изучению и осмыслению глобализации посвящено множество исследований, научных, философских, публицистических работ. Однако при этом, как отмечает У. Бек, «глобализация является... наименее проясненным, вероятно, самым непонятым, запутанным, политически эффективным словом (лозунгом, оружием в споре) последних лет и останется таковым в ближайшее время» [1, 78].

Правовое осмысление глобализации выводит нас на такие понятия, как «глобализация права» и «глобализация в праве». Представляется, что сделанный обзор литературы по данному вопросу позволяет прийти к выводу, что в основе феномена глобализации лежат процессы в сфере экономики и финансов, в настоящее время служащие фундаментом для глобальной политической и культурной «надстройки». Все это дает основание предположить, что практически ни одна сфера человеческой деятельности не избежит определенной трансформации в прогнозируемом направлении.

При этом угроза для принципа суверенитета государства возникает сразу в нескольких аспектах, а существующая концепция государственного суверенитета ставится под сомнение в отношении практически всех ее основных составляющих. Хотя нельзя согласиться с мнением, что экономическая глобализация ведет к закату национальных государств. Такие утверждения, думается, не отражают процесс в целом. Определяющим динамики процессов современного развития является возможность аннулировать правовыми средствами правовой и территориальной суверенитет, на котором базируется современное государство. Вместе с тем это не делает суверенитет и территорию менее значимыми с точки зрения международных отношений.

Глобализация как процесс в области производительных сил повлекла за собой также существенную трансформацию правотворческой деятельности в некоторых субъектах — участниках международного общения. Прежде всего, речь идет о снижении роли в этом общении суверенных национальных государств, как следствие создания надгосударственных образований, которым делегируется часть суверенитета и предоставляется право принимать обязательные для всех государств законы. Наиболее «продвинутом» в этом отношении является Европейский Союз, разрабатывающий ныне единую Конституцию и общий Гражданский кодекс. Специфическая трансформация политической власти, влекущая за собой существенные изменения в национальном законодательстве, происходит в усло-

виях глобалізації і в зв'язі з перемещением отдельных составляющих суверенитета в ведение таких надгосударственных, неправительственных и даже частных институтов, как Всемирный банк реконструкции и развития, Международный валютный фонд, Всемирная торговая организация (ВТО) и другие [2, 138].

Единое электронное пространство ломает всю систему территориальной юрисдикции. Более того, растущая виртуализация экономической деятельности, в особенности в ведущих информационных сферах, таких как финансы и специализированное корпоративное обслуживание, способствуют нарастанию кризисных явлений в сфере контроля как на уровне государств, так и на уровне институционального аппарата экономики.

Политическая картина современного мира — это отнюдь не простая совокупность национальных государств, и в настоящее время отношения между государствами строятся на основе взаимодействия и взаимосвязей, что не может не повлечь некоторого самоограничения суверенитета.

Процесс, развивающийся в политической области, отличается от глобализации в социально-экономической сфере. Уровень единства в первой существенно ниже. Государства в значительной мере сохраняют свою самостоятельность. Поэтому в отношении государств и их правовых систем более точен термин «интернационализация».

Интернационализация означает, прежде всего, сближение политических и правовых систем государств, углубление их взаимодействия, взаимного влияния. Интернационализация государства в основном определяется глобализацией экономики и других сфер жизни общества. Одновременно на нее оказывают влияние и иные факторы, в том числе присущие именно политике. Первостепенными, разумеется, являются интересы безопасности, сохранения окружающей среды, экономического развития, пресечения терроризма и др. Интернациональный аспект — сравни-

тельно новое явление. Лишь недавно человечество достигло уровня цивилизации, позволяющего осознать единство национальных и общечеловеческих интересов.

Глобализация правового пространства способствует созданию единого правового поля, нивелируя особенности национальных законодательств. «Глобализация проявляется в интернационализации внутреннего права государств, представляя собой одну из главных тенденций развития этого права в XXI веке. Единство мирового сообщества, упрочение взаимозависимости государств диктуют необходимость того, чтобы их социально-экономические и политико-правовые системы были совместимы и способны взаимодействовать друг с другом и с глобальной системой в целом в качестве ее составных частей» [2, 143, 158, 160, 161].

Процессы правовой глобализации устанавливают, таким образом, иную иерархию правовых норм, чем та, в которой протекала жизнь предшествующих поколений; разрушают исторически сложившиеся типы правосознания.

Современная правовая теория, как и право в целом, должны дать ответ на «вызовы» правовой глобализации, адекватные масштабности возникшей проблемы. При рассмотрении структурированности права основным, в свою очередь, вопросом является ее обусловленность определенными факторами, изначально лежащими вне пределов права.

Эти факторы, находясь в системе общественных отношений, обуславливают как само возникновение и существование права, так и его системность. И уже после становления права как социального регулятора общественной жизни указанные факторы, будучи вплетены в правовую ткань посредством выражения в конкретных правилах поведения, становятся доступными для изучения с точки зрения их реального воздействия на состояние правовой системы. Поэтому особенно важно при рассмотрении права учитывать не только реально существующие правовые явления, но так-

же априори их возникновения, которые в зависимости от своей развитости в системе общественных отношений могут коренным образом менять его структуру и содержание.

Именно структурированность права позволяет рассматривать его в виде определенной системы, элементы которой дифференцируются в зависимости от своего функционального предназначения в ней. С этой точки зрения в структуру права входят неправовые факторы, получившие выражение в праве как социальном регуляторе, и конкретные правовые явления, которые в своем соотношении и придают праву социальную значимость.

Воздействие глобализации на экономическую, политическую, правовую и социальную жизнь государств и народов происходит в разных формах и различными методами. Что касается результатов такого воздействия, то их мощность и направленность варьируются в зависимости от многих факторов, среди которых особое место занимает правовая политика.

Нельзя забывать о том, что с середины XX века большинство капиталистических стран Запада, включая и Соединенные Штаты, и Европу, интегрировали в себя немалое число черт, которые традиционно связываются с социализмом. Наиболее яркое тому подтверждение — формирование так называемого социального (социально ответственного) государства. В связи с этим в литературе высказывается мнение, что общество, сложившееся к концу XX века в развитых странах мира и выступающее в качестве стартовой площадки для общества XXI века в его начальной фазе, есть если и не конвергентное, то, по крайней мере, конвергирующееся общество [3, 11].

Специфика глобализации в правовой сфере состоит в том, что этот процесс проявляется и прослеживается в той или иной степени во всех структурных частях правовой системы страны, которая охватывает, по мнению большинства исследователей, все ее компоненты как статической, так и динамической

направленности. Речь идет в первую очередь о нормативной правовой базе, а также системе источников права и их соотношении. Проявляется процесс глобализации и в ходе правотворчества и правоприменения, поскольку динамизм правовой системы обеспечивается, с одной стороны, механизмом социальной обусловленности правотворческой деятельности, а с другой — социальными факторами правореализации. Однако не меньшее воздействие оказывает глобализация и на правосознание людей. В подобных случаях мы сталкиваемся со своеобразным превращением глобализации как объективного процесса развития производительных сил в идеологию глобализма, проводником которой являются развитые страны, в первую очередь США [4, 35–36].

Влияние глобализации на правообразование и его результат — законотворчество происходит в разнообразных формах, различными путями и способами в трех основных направлениях: на стадии правотворчества, в законодательстве и отражается в источниках права.

Правообразование под влиянием процесса глобализации приобретает целый ряд особенностей и новых черт: оно, как и правовая система, изменяется под воздействием внутренних и одновременно внешних факторов; происходит существенная, хотя далеко не последовательная, демократизация механизма правообразования; появляются новые субъекты правотворчества; законотворчество стало опираться на более широкую социальную базу.

Появляется еще одна особенность, обусловленная глобализацией: изменяется предмет правового регулирования; все чаще законодатель должен работать с проблемами не только национального характера, но и тесно связанных с международными отношениями. Таким образом, в законотворчестве в силу процесса глобализации происходит повышение удельного веса международно-правового фактора по сравнению с другими, учитываемыми в законодательном процессе.

Воздействие глобализационных процессов на внутригосударственную правоприменительную практику происходит несколькими путями. Первый путь состоит в приведении в соответствие с международными стандартами правовых норм, регламентирующих правоприменительную деятельность, прежде всего охранительное правоприменение. Речь идет о значительном обновлении законодательной базы в сфере процессуальной регуляции в ходе проводимой в стране судебно-правовой реформы. Второй путь влияния глобализационных процессов связан с непосредственным применением норм, принципов и прецедентов международного права в правоприменительной практике.

Что касается правового регулирования в условиях глобализации, то на лицо тот факт, что грань между международным и внутренним правом не стирается, поскольку это привело бы к нарушению их нормального функционирования. У каждой из этих правовых систем своя природа, своя сфера действия, свой объект регулирования и свой механизм действия. Происходит углубление взаимодействия двух правовых систем, а не стирание границ между ними.

Правовое измерение глобализирующегося мира побуждает к переосмыслению всей системы правового регулирования международных отношений в различных сферах в связи с появлением новых субъектов мирохозяйственного общения как на национальном, так и на наднациональном уровнях. В условиях глобализации возникла новая фаза в корпоративном строительстве, идет поиск современных форм и методов правового регулирования нового геоэкономического миропорядка. При этом имеется в виду новый класс договоров, конвенций, рамочных законов-доктрин и т.д., определяющих и новый подход к учету интересов участников мирового воспроизводственного процесса, их ответственность при глобальной трансформации мировой экономики.

Применительно к правовой сфере наиболее распространено употребле-

ние термина «интернационализация», означающего, прежде всего, сближение политических и правовых систем государств, углубление их взаимовлияния и взаимодействия. Общая оценка этого процесса чаще всего положительная, поскольку он связывается в первую очередь с интернационализацией права государств под воздействием международного права, что имеет место во многих, хотя и не во всех, странах мира. Вместе с тем открытость и вовлеченность в мировое правовое пространство означает не только приобщение к благам и ценностям мировой цивилизации, но и все возрастающее давление, а подчас откровенное навязывание культурно чуждых идей, моделей и представлений. При этом негативные последствия мирового неэквивалентного юридического обмена подчас оказываются много серьезнее, чем достигаемый положительный эффект. В связи с этим стал даже использоваться термин «юридическая экспансия» [5].

В развитии этих отношений необходимо в целом отметить тенденцию к росту роли международного права в функционировании правовых систем государств. Оно оказывает влияние даже на наиболее консервативные правовые системы. Особенно ощутимо такое влияние там, где внутреннее право затрагивает международные связи. Так, британские суды, ссылаясь на международное право, радикально изменили обычное право страны, касающееся иммунитета, и это — неизбежные последствия глобализационных процессов.

Под влиянием международного права происходят важные изменения во внутреннем праве. Наиболее показательны в этом плане нормы о правах человека, образующие сердцевину конституций. Принимаются законы, призванные обеспечить реализацию международных норм. В докладе Генерального секретаря ООН отмечается: «... Можно предполагать потенциальное создание общей международной правовой системы не для того, чтобы заменить национальные правовые системы, а для того, чтобы в определенных случаях служить цент-

ральным институтом демократического сотрудничества внутри государств и между ними» [6].

Вместе с тем, поскольку государственное регулирование на уровне национальных государств остается необходимым условием преобразований во всех сферах социальной жизни, постольку можно с уверенностью предположить, что в ближайшем обозримом будущем национальные правовые системы, выполняющие функции сопровождения государственного регулирования, будут занимать центральное главенствующее место в развитии современного права в условиях глобализации.

Государство в современном международном праве лишается права издавать законы, грубо нарушающие также общепризнанные права народа, наций. Права человека, права наций и народов постепенно перестают быть лишь внутренним делом государства (хотя их нарушение государством в действующих международно-правовых актах само по себе еще, как правило, не признается основанием для вмешательства мирового сообщества во внутренние дела страны, но фактически формирующееся общечеловеческое правосознание и правовая политика ООН и других глобальных организаций развивается в направлении права воздействия в той или иной форме мирового сообщества на страны-нарушители этих прав и свобод). При этом, с одной стороны, следует различать вмешательство во внутренние дела и иные формы влияния, воздействий в форме рекомендаций, санкций, обсуждений, заявлений осуждения и т.д. в связи с теми или иными действиями стран, нарушающих права и свободы человека. С другой стороны, нельзя не учитывать историческую динамику всех этих форм воздействия, их взаимосвязь и изменение их значения в разном историческом контексте. В целом роль и степень влияния мирового сообщества в обеспечении прав человека существенно возрастает [2, 143, 158, 160, 161].

Обеспечение положения о взаимодействии систем международного и национального права требует признания

приоритета международного права как во внешней, так и во внутренней политике. Согласно Венской конвенции о праве международных договоров 1969 г. «участник не может ссылаться на положения своего внутреннего права в качестве оправдания невыполнения им договора...» (ст. 27). Международный суд ООН считает, что является «основным принципом международного права то, что оно превалирует над внутренним правом государства». Обоснованность подобного положения едва ли вызывает сомнения.

Ключевые слова: право, глобализация, глобализационные процессы, геополитическое пространство, геоэкономическое пространство и геоправовое пространство, международное права и национальное право.

В сучасному суспільстві всі явища, процеси проходять під впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація пронизує практично всі сфери суспільного життя, перш за все, економічну, політичну, а також соціальну, культурну, гуманітарну та ін. Глобалізаційні процеси мають визначений правовий вимір, що проявляється, по-перше, у зміні співвідношення між національним, регіональним та міжнародним правом, крім того, у зміні специфіки правового регулювання суспільних відносин та ін.

All the activities and phenomena of the modern society proceed under influence of the globalizational processes. The globalization runs through mostly all the fields of the social life, primarily economic, political and social, cultural, humanitarian field. The globalizational processes have the specified legal dimension, that becomes apparent, first, in changes of the correlation of national, regional and international law; besides this, in changes of the specificity of the legal regulation.

Литература

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма — ответы на глобали-

зацию / У. Бек. — М. : ПрогрессТрадиция, 2001.

2. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век / И. И. Лукашук. — М., 2000.

3. Баталов Э. Новая эпоха — новый мир // Свободная мысль — XXI. — 2001. — № 1.

4. Дилеммы глобализации. Социумы и цивилизации: иллюзии и риски / ред.:

Т. Т. Тимофеев, К. Денчев, Ю. С. Оганисян, М. Эмар. — М., 2002.

5. Тверякова Е. А. Юридическая экспансия: теоретико-историческое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. А. Тверякова. — Н. Новгород, 2002.

6. Доклад ООН: А/51/761, 20 декабря 1996 года. Пункт 113.

УДК 342.746:796(477+4/8)

О. Алікова,

асистент кафедри конституційного права
Одеської національної юридичної академії

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

В умовах проведення реформ перед Українською державою стало нагальним вирішення завдань з приведення у відповідність усіх громадських інститутів, що надають кожному громадянину реальну можливість реалізовувати свої права на заняття фізичною культурою і спортом та активно впливати на діяльність органів управління цієї сфери [1]. Визнання державою права громадян на заняття спортом припускає включення цього положення в конституцію, однак Конституція України такого положення не містить [2].

Короткий історичний екскурс в правові аспекти спорту говорить про те, що в конституціях окремих країн, прийнятих ще в XIX столітті, питання спорту мали місце. Так, обов'язок держави займатися фізичним розвитком підростаючого покоління і зміцненням здоров'я населення знайшов своє віддзеркалення в одній з найстаріших конституцій країн Європи — Конституції Швейцарії, прийнятій в 1874 р. Стаття 27 вказаної Конституції містить три пункти, в яких Конфедерація зобов'язується підтримувати

заняття фізичними вправами і спортом, особливо в школі [3, 78].

Фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність в зарубіжних країнах — це органічне поєднання і з'єднання зусиль держави, її урядових, різних громадських і приватних організацій, установ, інститутів. Кожній країні властива своя національна система фізкультурно-спортивного руху. Її організаційна структура багато в чому залежить від ступеня і цілей участі в ній самої держави.

Багато зарубіжних дослідників дотримуються думки, згідно з якою спорт на Заході аж до кінця 40-х рр. розвивався за відсутності будь-яких форм втручання урядів в його сферу. І лише на початку 70-х рр. багато урядів західних країн усвідомили всю важливість феномена спорту і почали приділяти йому пильну увагу. Не дискутуватимемо з цією не зовсім безперечною точкою зору. З неї виходить, що в цей час держава стала ставитися до спорту як до потреби, права і цінності, які повинні бути гарантовані всім громадянам.

Конституції, прийняті в другій половині ХХ століття, як правило, включають питання, що стосуються фізичного виховання і спорту. Відзначимо, що Рада Європи прагне стежити за тим, щоб в нових законодавствах, а тим більше в конституціях, були враховані принципи Європейської спортивної хартії. Таке положення існує в Греції, Іспанії, Португалії, в прийнятих конституціях країн колишнього СРСР і низки східноєвропейських країн.

Наприклад, в Конституції Греції від 11 червня 1975 р. в статті 16 розділу IX мовиться, що спорт знаходиться у веденні держави. Вона надає допомогу і контролює діяльність всіх спортивних асоціацій відповідно до закону [3, 176].

В Італійській Республіці признається принцип автономності спортивного законодавства. У Конституції країни, затвердженій в 1947 р., немає згадок про спорт. Італійське спортивне законодавство базується на моделі вільної приватної ініціативи. Структуру італійського спорту становлять, в основному, спортивні клуби, що спираються на добровільну роботу і організаційну автономію. Така структура можлива завдяки Конституції, що захищає право свободи асоціацій [3, 187].

Згідно з Конституцією Австрії (ст. 15) спорт є самостійною сферою діяльності земель, що дозволяє окремим землям розробляти і вводити в дію закони по спорту, а також закони, що не мають прямого відношення до спорту, але впливають на нього (наприклад, закон про школу) [3, 291].

У конституціях Іспанії, Ірландії, Італії, Голландії, хоч і немає прямої згадки про спорт, є статті, пов'язані з охороною здоров'я і вживанням превентивних заходів по його зміцненню.

На думку експертів, якнайповніше віддзеркалення спорт знайшов в конституціях колишніх країн соціалістичної співдружності — низки східноєвропейських країн. Наприклад, Конституція Угорщини гарантує право всіх громадян на заняття спортом, а держава відповідає за розвиток фізичної культури і спорту, місцеві органи влади забезпе-

чують необхідні умови для організації фізкультурно-спортивної активності населення [4, 169].

Професор Ж. Б. Вера (Іспанія) відзначає, що включення поняття «спорт» в тексти конституцій різних держав має принципове значення, оскільки припускає створення надійної бази для розробки і здійснення програм розвитку фізичного виховання і спорту. Точку зору Ж. Б. Вера підтримує і голова Генеральної спортивної асамблеї Іспанії Л. Гарридо [5, 73].

У той же час відзначимо, що якщо в Конституції країни відсутня, яка б то не було, згадка про спорт, то це не означає, що ці країни ігнорують або не зацікавлені в розвитку спорту. Деякі з них просто не бачать у цьому необхідності (Італія, Нідерланди, Німеччина і ін.), оскільки спорт у них став органічною частиною суспільного і культурного життя. Наприклад, Конституція Німеччини не містить яких-небудь статей, роз'яснень про права громадян на заняття спортом або розділення повноважень у галузі спорту між федеральним урядом і місцевими органами влади. В результаті відповідно до загальних законодавчих принципів у країні відповідальність за вирішення завдань у цій сфері, значною мірою, лягає на останні [6, 37].

На конституційному рівні в багатьох державах визнано, що держава може втручатися у сферу спорту незалежно від його структури або типу спортивної системи. Проте у ряді країн ця можливість втручання обмежена, оскільки базується на визнанні автономності спорту.

Розглядаючи спортивну структуру в окремих державах, необхідно чітко розділяти країни, де за спорт відповідають неурядові організації, і країни, де ним займається централізований орган. Наявність тієї або іншої системи в значній мірі визначається історичними, соціально-економічними, політичними і іншими чинниками. Там, де за спорт відповідає державний орган, як правило, є Закон про спорт. Ухвалення законів про спорт має декілька причин: реформація конституціональних обов'язків (Греція,

Португалія, Іспанія); посилення ролі і відповідальності держави при вирішенні спортивних питань (Франція); процес ревізії законодавства (у країнах Східної Європи) і т.д. [7, 184].

Важливо, щоб законодавство і спорт в країні не вступали в суперечність ні в одній з точок зіткнення. Тому необхідне законодавче регулювання розвитку фізичної культури і спорту, а також взаємозв'язків між державою і спортом, розділення компетенції між гілками державної влади, між державними і суспільними спортивними організаціями, підтвердження безумовного пріоритету загальнодержавних законів над положеннями статутів і правил національних спортивних організацій різних рівнів. Таким регулюючим актом в багатьох країнах є закони про спорт [8, 49].

Слід підкреслити, що аж до 70-х рр. число країн, що прийняли закони про спорт, фізичну підготовку або спортивну діяльність, було досить обмежено. Серед них назвемо Закон 1937 р. про фізичну підготовку і рекреацію у Великобританії, Закон про спорт 1942 р. в Італії, Закон про фізичну підготовку (1943) і Закон про фізичну підготовку і любительський спорт в Канаді 1961 р. і в Японії 1961 р., Закон про спорт 1972 р. в Швейцарії, 1975 р. в Греції і у Франції і т.д. Починаючи з другої половини 70-х рр. число країн, що прийняли або переглянули старі спортивні закони, різко збільшується. У 1978 р. Конгрес США приймає Закон про любительський спорт, в 1980-ті рр. — Фінляндія (1980), Франція (1984, 1992), Італія (1984), Іспанія (1988, 1990), на початку 90-х рр. майже всі країни Східної Європи [9].

Які ж аспекти спорту і його стосунків з державою знаходять віддзеркалення в спортивних законах? Незважаючи на специфіку прийнятих законів в окремих країнах, можна виділити такі загальні для всіх положення:

- відповідальність держави за розвиток фізичного виховання і спорту;
- цілі і завдання фізичного виховання і спорту;

- організаційна структура спортивного руху в країні;
- фінансування спорту;
- підготовка кадрів;
- будівництво і експлуатація спортивних споруд;
- роль місцевих органів влади і територіальних комун, районів, регіонів;
- проведення науково-дослідної і інформаційної діяльності і ін.

Крім цих основних положень у спортивних законах низки країн відбиті і такі питання, як розвиток шкільного фізичного виховання, підготовка спортсменів високого класу, питання оподаткування і спортивного маркетингу.

Повнішу картину можна одержати на основі аналізу Закону 1978 р. «Про любительський спорт США» [10] і французького Закону про спорт 1984 р. [11].

Ухвалення 95-м Конгресом США в 1978 р. Закону про любительський спорт для керівників міжнародного і національного спортивного руху багатьох країн було, якоюсь мірою, навіть незрозумілим: адже США всі ці роки вважалися зразком «невтручання» держави в спорт. Але це тільки на перший погляд. Для дослідників, які займалися вивченням американського спорту, ухвалення даного Закону не було несподіваним. Починаючи з 1950 р. президенти, Конгрес і Сенат США неодноразово займалися спортивними питаннями. У 1956 р. президент США Д.Ейзенхауер створив Президентську раду з фізичної підготовки молоді, яка потім піддавалася реорганізації президентами Дж. Кеннеді і Р. Ніксоном. На початку 70-х рр. адміністрація США бере участь у вирішенні конфлікту між провідними спортивними організаціями країни — Національною асоціацією студентського спорту (далі — НКАА) і Любительською спортивною спілкою (далі — ААЮ), в 1972 р. президент США Р.Ніксон підписує Закон про проголошення 6 жовтня Днем тренера, а Конгрес приймає поправку IX до Закону про цивільні права 1964 р., що надала американським жінкам у навчальних закладах рівні права з чоловіками на заняття спортом. У 1975 р. по вказівці президента США Дж. Фор-

да створюється Президентська комісія по олімпійських видах спорту, основні висновки і рекомендації якої були потім враховані в прийнятому Законі.

Основна мета Закону — заохочення громадян до участі в любительському спорті, розширення повноважень Олімпійського комітету США (далі — ЮСОК) як координуючого органу в любительському спорті країни, захист права спортсменів-любителів, створення механізму управління, відповідно до якого право очолювати і організовувати який-небудь вид спорту надається найбільш представницьким спортивним організаціям і федераціям.

Конгрес наділив ЮСОК повноваженнями координаційного органу всієї любительської спортивної діяльності в США, значно розширивши його повноваження. Крім організаційних завдань, на ЮСОК покладається відповідальність щодо поліпшення становища в любительському спорті країни, допомоги іншим любительським спортивним об'єднанням у визначенні загальнонаціональних завдань, в розробці і здійсненні спортивних програм. У той же час прийнятий Закон забороняє ЮСОК нав'язувати цим організаціям свої рішення. Його головне завдання — досягти розуміння основних цілей, що стоять перед любительським і олімпійським спортом США і його організаціями.

Закон вперше встановив процедуру розгляду конфліктних ситуацій між спортивними організаціями, а також між спортсменами і спортивними організаціями.

Прийнятий Закон розширив права спортсменів, по-перше, зобов'язавши всі спортивні організації мати в своїх органах не менше 20 % спортсменів, а по-друге, забезпечив спортсменам і тренерам право самостійно вирішувати питання участі в змаганнях. Закон визначив також завдання і повноваження національних спортивних федерацій в міжнародних федераціях. Встановлені критерії, по яких федерації повинні відповідати вимогам міжнародних спортивних федерацій.

Крім того, Закон поклав на ЮСОК завдання по наданню допомоги в будівництві нових і реконструкції тих, що діють, спортивних споруд, створенні національних спортивних центрів, заохоченні участі жінок і осіб з ослабленим здоров'ям, інвалідів у спорті, по проведенню науково-дослідної і інформаційної діяльності.

Конгрес зобов'язав ЮСОК щорічно до 1 червня або раніше надавати доповідь про свою діяльність за календарний рік. По суті, такий щорічний звіт дозволяє Конгресу і його комісіям контролювати діяльність ЮСОК і якоюсь мірою направляти її.

Аналіз цього Закону показує, що питання розвитку професійного спорту не знайшли в ньому віддзеркалення. Але це зовсім не означає, що Конгрес і Сенат США не приділяють йому уваги. Навпаки, за період з 1951 по 1995 рр. вони розглянули більше 400 законопроектів, багато яких пов'язані з професійним спортом і його трансляціями по телебаченню [12, 54–55].

На відміну від американського закону, французький «Закон про організацію і розвиток фізичної і спортивної діяльності» 1984 р. включає питання розвитку як любительського, так і професійного спорту.

У ст. 1 Закону сказано, що розвиток фізичної культури і спорту є обов'язком держави і спортивного руху, включаючи спортивні асоціації, федерації і інші соціальні інститути. Держава в співпраці із спортивним рухом забезпечує спортсменам високого класу необхідні умови для підвищення своєї майстерності і професіоналізму.

Перш за все Закон визначає структуру національного спортивного руху, приділяючи увагу всім його ланкам. Можна сказати, що держава здійснює над спортивним рухом подвійний контроль — правовий і економічний. Так, наприклад, ст. 16 визначає права і обов'язки національних федерацій по видах спорту. Перша частина Закону включає організацію фізкультурно-спортивної активності і складається з таких розділів: фізкультурно-спортивна освіта, спор-

тивні асоціації, товариства і федерації, роль територіальних комун, фізкультурно-спортивна активність у корпораціях, фірмах і компаніях, спорт вищих досягнень, діяльність Національної ради з фізичного виховання і спорту, Національного комітету з наукових досліджень і технологій, медичний контроль і страхування, спортивні споруди, безпека на спортивних спорудах і спортивних заходах. Частина друга торкається організації і проведення тренувального процесу і діяльності професійного спорту.

У Законі розглядаються також питання оподаткування. Відповідальність за розвиток спорту покладається на державу, керівництво спортом здійснюється за участю громадських спортивних організацій.

Прийнятий влітку 1992 р. новий французький Закон про спорт містить ряд принципово нових положень. Він майже в два рази більше за обсягом, ніж попередній закон. У ньому юридично закріплені багато законодавчих і адміністративних актів, прийнятих відносно спорту.

Можна сказати, що Закон 1992 р. обмежує ряд «свобод», але є чіткішим і повнішим у порівнянні з попереднім. У ньому враховується підвищення ролі спорту як економічного і соціального чинника. На думку фахівців, організація французького спорту стала жорсткішою, але разом з тим більш цілеспрямованою, уважнішою до проблем фінансового контролю і прав людини, а також його безпеки.

Останнім часом багато країн стали приділяти більше уваги розвитку професійного спорту, підводячи під це і певну законодавчу базу. Так, в Італії такий закон був прийнятий в 1981 р. Аналогічні закони, що стосуються розвитку професійного спорту, були прийняті в Іспанії і Португалії.

15 жовтня 1990 р. в Іспанії прийнятий Закон № 10 — Закон про спорт [13].

Його основні положення включають:

1. Фізичне виховання в школі. Шкільне фізвиховання вважається обов'язковим на всіх рівнях навчання.

2. Модель спортивного клубу. Метою є створення нових клубів, особливо для молоді.

3. Створення товариств з обмеженою відповідальністю на базі клубів і професійних команд з тим, щоб вони виступали в офіційних змаганнях як комерційні команди.

4. Здійснення контролю за діяльністю спортивних федерацій, хоча вони і вважаються приватними організаціями.

5. Здійснення контролю за професійними лігами, що мають юридичний статус, автономність діяльності, право організувати змагання, а також право культивувати різні дисципліни в своїх клубах.

6. Захист провідних спортсменів (забезпечення можливостей для якісного проведення тренувального процесу, створення можливостей для здобуття освіти і професійної підготовки).

7. Боротьбу з допінгом у спорті.

8. Профілактику, боротьбу з насильством. Законом передбачається в певних випадках можливість скликати із цього приводу спеціальну Сенатську комісію.

9. Спортивні структури фінансуються державою. Вони повинні здійснювати діяльність багатопрофільного характеру і бути доступними.

10. Реорганізацію професійного футболу.

В іспанському законі досить чітко розмежовані повноваження у сфері спорту між державними і місцевими органами влади (муніципалітетами). Компетенція різних органів державної адміністрації розподіляється на основі даного закону і відповідних законів про спорт, прийнятих в автономіях, а також Закону про основи місцевого управління 1985 р. Розмежування повноважень торкається таких «блоків» компетенції, як спортивна інфраструктура; моделі асоціацій, федерацій, клубів; підготовка спортивних фахівців; дотримання правил у спорті; боротьба з допінгом; наукові дослідження і інформаційна діяльність; міжнародні зв'язки; насильство в спорті, надання медичної допомоги і страхування спортсменів; шкільний і студентський спорт; спорт вищих до-

сягнень і професійний спорт. Причому дається не тільки розмежування компетенції органів влади за той або інший «блок», але і визначаються функції їх співпраці. Як приклад можна навести спортивну діяльність в університетах. Виконавча функція реалізуються самим навчальним закладом, тоді як регулююча функція належить державі або автономії. А муніципалітет виконує функцію співпраці, надаючи університету спортивні споруди [14, 72].

У законі обумовлена і відповідальність держави за розвиток спорту в цілому, і співпраця його органів з іншими організаціями. Таким чином, згідно з даним законом, ключову роль в іспанському спорті відіграють держава і муніципалітети.

Значна активність у створенні нового спортивного законодавства спостерігається в країнах Східної Європи (Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія і Румунія). Підкреслимо, що практично всі ці країни у минулому мали закони про спорт, прийняті в 50–80-ті рр.

Аналіз прийнятих законодавчих актів у галузі спорту показує, що поза їх сферою залишаються поки питання соціальної захищеності спортсменів, хоча за останні 10 років питання матеріальної зацікавленості спортсменів високого класу постійно знаходяться під контролем урядів багатьох країн.

Останнім часом все частіше піддаються критиці доктринальні позиції, згідно з якими абсолютне право стало доповнюватися до загальних норм Європейського співтовариства, тієї або іншої держави по відношенню до норм і правил, що встановлюються спортивними організаціями.

З наведеного вище аналізу спортивних законодавств низки країн слід звернути увагу на той факт, що в децентралізованій державі з сильною роллю територій головним є визначення і розмежування конкретної компетенції, а також налагодження механізму координації між державними і місцевими органами влади, між державними і громадськими спортивними організаціями.

Що стосується України, то слід також зауважити, що правова база, на основі якої повинна реалізовуватися державна політика у галузі фізичної культури і спорту, не адекватна соціально-економічним реформам, що проводяться в країні, не гарантує право кожного громадянина України на заняття фізичною культурою і спортом. Основною причиною цього є відсутність надійних механізмів реалізації прийнятих законів.

Ключові слова: фізичне виховання і спорт, право громадян на заняття спортом, конституційне регулювання, спортивне законодавство, спортивні організації, спортивний рух.

Визнання державою права на заняття спортом надає кожному громадянину реальну можливість реалізовувати свої права на заняття фізичною культурою і спортом та активно впливати на діяльність органів управління цієї сфери. Проте у ряді країн ця можливість втручання обмежена, оскільки базується на визнанні автономності спорту. Фізкультурно-оздоровча і спортивна діяльність в зарубіжних країнах — це органічне поєднання і з'єднання зусиль держави, її урядових, різних громадських і приватних організацій, установ, інститутів.

State's recognition of the right to sport provides every citizen a real opportunity to exercise their rights to engage in physical culture and sports, and actively influence the activities of government in this area.. However, in some countries, this possibility of intervention is limited, because it is based on the recognition of the autonomy of sport. Physical training and sports activities in foreign countries is an organic combination and connection state efforts, its government, different public and private organizations, agencies and institutions.

Література

1. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 груд. 1993 р. // Відомості

Верховної Ради України. — 1994. — № 14. — Ст. 80.

2. Конституція України : прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

3. Конституції зарубіжних держав : учеб. пособие / сост. В. В. Маклаков. — М. : Волтерс Клувер, 2003.

4. Конституції держав Центральної і Східної Європи / отв. ред. Н. В. Варламова. — М., 1997.

5. Сарагоса Ф. М. Завтра всегда поздно : пер. с исп. / Ф. М. Сарагоса. — М., 1989.

6. Соколов А. С. Роль и участие местных органов власти Германии и Франции в развитии физического воспитания и спорта // Теория и практика физической культуры. — 1998. — № 2.

7. Конституционное (государственное) право зарубежных стран : учебник : в 4 т. / отв. ред. Б. А. Страшун. — М., 1997.

8. Ищенко С. А. Теория и правовые аспекты управления международным спортивным движением // Теория и практика физической культуры. — 1999. — № 4.

9. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия / И. А. Василенко. — М., 1998.

10. Закон «О любительском спорте США». — М., 1978.

11. Закон об организации и обеспечении физкультурной и спортивной деятельности во Франции. — М., 1984.

12. Скидмор М. Дж. Американская система государственного управления : пер. с англ. / М. Дж. Скидмор, М. К. Трапп. — М., 1993.

13. Закон о спорте в Испании. — М., 1990.

14. Роль и участие местных органов власти в зарубежных странах в развитии физической культуры и спорта. — М., 1997.

УДК: 341.24:341.4.001.8

С. Войченко,

здобувач кафедри права ЄС та порівняльного правознавства Одеської національної юридичної академії

ДОГОВОРИ РАДИ ЄВРОПИ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ

У міжнародному гуманітарному праві неухильно зростає питома вага норм, орієнтованих на людину. Державами узгоджуються загальнолюдські стандарти прав і основоположних свобод, а також надання самій особі юридичної можливості реалізувати і захищати загально-визнані права і свободи.

Особлива увага державами — членами Ради Європи приділяється виробленню і закріпленню у відповідних договорах основних правових гарантій, що задовольняють уявленням про справедливе правосуддя, гуманне поводження із засудженими, відшкодування збитків завданих злочином, а також велика увага приділяється за-

побіганню тероризму, торгівлі людьми та сексуальній експлуатації дітей та ін. Ці проблеми останніми роками почали привертати все більш пильну увагу більшості держав — членів Ради Європи.

Багато в чому цьому сприяє розширення масштабів організованої злочинності. Все частіше об'єктами посягань організованої злочинності стають співробітники судових і правоохоронних органів, свідки й інші учасники кримінального процесу. У деяких країнах злочинні співтовариства розв'язали справжню війну проти адміністративних, судових і правоохоронних органів, що активізували боротьбу з цим негативним явищем,

а також проти осіб, сприяючих кримінальному судочинству.

З урахуванням вказаних обставин з'явився цілий ряд крупних міжнародних ініціатив і документів, направлених на поліпшення правового становища суб'єктів карно-процесуальних відносин, що містять загальнолюдські стандарти захисту їх прав і свобод у ході здійснення правосуддя. Такі стандарти конститууються як нормативний мінімум, який визначає рівень державної регламентації з допустимими відступами у формі його перевищення або конкретизації [1].

Метою даної роботи є відокремлення та надання загальної характеристики договорів Ради Європи у кримінально-правовій сфері, а також визначення поняття та складання класифікації договорів Ради Європи у кримінально-правовій сфері.

Актуальність теми проявляється в такому:

По-перше, проявляється прогресивний розвиток трансграничної злочинності, в тому числі торгівлі людьми, кіберзлочинності, тероризму та ін., що є слідством лібералізації митного та прикордонного контролю.

По-друге, посиленням співпраці між державами світу по боротьбі зі злочинністю.

По-третє, наявністю порушень прав людини не тільки суб'єктами злочину, а і судовими та правоохоронними органами держави, що є неприпустимим з огляду на роль та функції держави щодо захисту та забезпечення прав людини.

По-четверте, відсутністю в українській науковій літературі повної характеристики та комплексної класифікації договорів Ради Європи у кримінально-правовій сфері.

Необхідно зауважити, що проблематика у сфері договірних джерел права Ради Європи є неповністю вивченою, проте серед зарубіжних вчених заслуговують на увагу праці Л. Б. Алексеева, Б. Ф. Кистяковського, В. І. Кузнецова, І. І. Лукашука, М. Де Сальвіа, Л. Звак, Д. Гомьєн, Дж.-Ф. Бонін, Е. Деко, Н. Кассесс, та інших. Серед вітчизня-

них вчених особливий внесок в розробку проблематики прав людини в системі джерел права Ради Європи зроблений такими вченими, як М. П. Орзіх, В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв, П. М. Рабінович, Л. А. Луць, М. А. Дамірлі, Т. О. Анцупова.

Але жодним автором не було досліджено проблематику джерел права Ради Європи у кримінально-правовій сфері, в рамках однієї з найавторитетніших та впливовіших організацій Європейського континенту — Ради Європи.

Світовою спільнотою розроблені і прийняті документи, які є універсальними стандартами прав людини, в тому числі у кримінально-правовій сфері. Головна роль у розробці цих стандартів належить Організації Об'єднаних Націй, в рамках цієї організації прийняті багатосторонні договори в кримінально-правовій сфері. До них, насамперед, слід віднести такі документи: Загальну декларацію прав людини (1948) [2], Римський статут Міжнародного кримінального суду (2000) [5], Принципи міжнародної співпраці відносно виявлення, арешту, видачі і покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства (1973) [8], Конвенцію про незастосування терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства (1968) [3], Конвенцію по попередженню і покаранню за геноцид (1948), Міжнародну конвенцію про запобігання апартеїду і покарання за нього (1973) [8], Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обороту наркотичних засобів і психотропних речовин (1988) [6], Конвенцію ООН проти корупції, Бангкокську Декларацію «Взаємодія і заходи у відповідь: стратегічні союзи у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя», прийняту на 11-му Конгресі ООН по попередженню злочинності і кримінальному правосуддю 25 квітня 2005 року, Керівні принципи, що стосуються правосуддя з питань, пов'язаних з участю дітей-жертв і свідків злочинів, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та деякі інші [8].

Також необхідно відзначити, що великий вплив на діяльність Ради Європи мають структурні підрозділи ООН, до їх числа необхідно віднести Управління ООН з наркотиків та злочинності, в рамках якої діють Програма ООН по міжнародному контролю за наркотичними засобами (ЮНДКП), Програма боротьби з відмиванням грошей, Центр по міжнародному попередженню злочинності (ЦМПП), Глобальна програма по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, Глобальна програма по боротьбі з торгівлею людьми, Сектор по боротьбі з тероризмом, а також існують комісії по наркотичних засобах та попередженню злочинності та кримінальному правосуддю, Міжрегіональний науково-дослідницький інститут ООН з питань злочинності та правосуддя. Перелічені підрозділи ООН мають тісний взаємозв'язок та співпрацю з органами Ради Європи з питань взаємних консультацій, спільного розроблення програм та фондів.

Відповідно до Статуту Ради Європи [9] метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між державами-членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу.

Ця мета досягається за допомогою органів Ради Європи шляхом розгляду питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також в галузі захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини.

На перший погляд здається, що Рада Європи не має на меті поруч з питаннями національної оборони регулювання в галузі кримінального права, кримінального процесу та кримінального покарання. Але потрібно відзначити, що це не відповідає дійсності, оскільки контроль за виконанням покарань та багато інших питань у кримінально-правовій галузі є безпосередньою та найважливішою функцією Ради Європи, про що свідчать такі факти, як наявність 38 конвенцій

та додаткових протоколів у кримінально-правовій сфері, а також декілька часткових угод та безліч актів Парламентської Асамблеї і Комітету Міністрів Ради Європи.

Під договорами (угодами та конвенціями) Ради Європи у кримінально-правовій сфері, на наш погляд, можна розуміти багатосторонні угоди, укладені в рамках Ради Європи державами-членами та направлені на захист жертв злочинів, регулювання співробітництва правоохоронних органів, справедливе судочинство, гуманне покарання та поведення під час відбування покарання.

Перш ніж звернути увагу на договори Ради Європи у кримінально-правовій сфері необхідно відзначити, що в системі джерел права Ради Європи договори (treaties) займають найвищий ступінь. Це підтверджується відношенням до системи договорів таких важливих правових актів, як Статут Ради Європи, Генеральна угода про привілеї та імунітети Ради Європи, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

Станом на 21.10.2009 р. в системі договірних угод Ради Європи налічується 205 звичайних багатосторонніх договорів (treaties).

Необхідно підкреслити, що, окрім цього, існують також 7 часткових угод (Partial Agreements), 6 часткових розширених угод (Enlarged Partial Agreements) та одна розширена угода (Enlarged Agreement), але ці документи не є договорами в класичному розумінні цього поняття, вони є специфічною формою співробітництва, яка дозволяє декільком державам — членам Ради Європи брати участь у конкретній сфері діяльності, яку не підтримують інші держави-члени. Серед часткових угод на увагу заслуговують такі напрями співробітництва у кримінально-правовій сфері, як Група співробітництва по боротьбі з наркотичною залежністю та незаконною торгівлею наркотичними засобами (Група Помпиду), Група держав по боротьбі з корупцією (ГРЕКО).

Поміж цих правових інструментів виключно конвенціями регулюються відносини у кримінально-правовій сфері.

Систематизуючи договори у кримінально-правовій сфері необхідно відзначити, що вони направлені на:

- взаємодопомогу при розслідуванні кримінальних справ;
- видачу правопорушників;
- захист жертв злочинних дій;
- боротьбу з кіберзлочинністю;
- боротьбу зі зловживанням у фінансовій сфері, отриманні прибутку від злочинної діяльності та на боротьбу з корупцією;
- захист прав людини під час досудового та судового провадження по кримінальних справах, винесення вироку та відбування покарання;
- попередження та боротьбу з тероризмом;
- захист культурної спадщини;
- захист навколишнього середовища.

Розкриваючи характеристику та сутність груп договорів Ради Європи у кримінально-правовій сфері необхідно підкреслити, що багато договорів не мають чіткого прикріплення до певної групи, а можуть належати до декількох груп водночас у зв'язку з універсальним своїм значенням. Прикладом може слугувати Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Дія цих документів поширюється на сфери боротьби з корупцією, попередження та боротьби з тероризмом, боротьби з комп'ютерною злочинністю та інші.

Зупиняючи увагу на сфері взаємодопомоги при розслідуванні кримінальних справ, необхідно зауважити, що до цієї групи можна віднести такі договори: Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. (ETS № 30), Додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 17.03.1978 р. (ETS № 99), Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8.11.2001 р. (ETS № 182), Європейську конвенцію про міжнародну дійсність кримінальних

вироків від 28.05.1970 р. (ETS № 70), Європейську конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах від 15.05.1972 р. (ETS № 73), Європейську конвенцію про незастосування терміну давності до злочинів проти людства та військових злочинів від 21.01.1974 р. (ETS № 82), Європейську конвенцію про міжнародні наслідки позбавлення права управління автотранспортними засобами 03.06.1976 р. (ETS № 88), Угоду про незаконні морські перевезення, що доповнює Статтю 17 Конвенції ООН проти незаконного перевезення наркотиків та психотропних речовин від 31.01.1995 р. (ETS № 156).

Група конвенцій про видачу правопорушників включає такі документи: Європейську конвенцію про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. (ETS № 24), Додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 15.10.1975 р. (ETS № 86), Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників від 17.03.1978 р. (ETS № 98), Конвенцію про передачу засуджених осіб 21.03.1983 р. (ETS № 112), Додатковий протокол до Конвенції про передачу засуджених осіб від 18.12.1997 р. (ETS № 167).

Група конвенцій про захист жертв злочинних дій включає документи, що мають своєю основною метою попередження, захист і сприяння відновленню майнового, фізичного та емоційного стану особи, яка зазнала шкоди через злочинні дії. До даної групи необхідно включити такі договори: Європейську конвенцію про компенсацію жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р. (ETS № 116), Конвенцію Ради Європи про боротьбу проти торгівлі людьми від 16.05.2005 р. (ETS № 197), Конвенцію про захист дітей від сексуальної експлуатації та зловживань від 25.10.2007 р. (ETS № 201), Конвенцію про корупцію у контексті цивільного права від 04.11.1999 р. (ETS № 174), Європейську конвенцію про відповідальність за дію продуктів у випадку тілесного пошкодження або смерті від 27.01.1977 р. (ETS № 91).

На нашу думку, необхідно приділити певну увагу групі конвенцій, направлених на боротьбу з кіберзлочинністю. До цієї групи необхідно віднести такі документи: Конвенцію про кібернетичну злочинність від 23.11.2001 р. (ETS № 185), додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи від 28.01.2003 р. (ETS № 189).

Особлива увага до цієї групи пов'язана з таким. Людська цивілізація вступила у XXI століття як у століття електроніки, електронних приладів, Інтернету, електронних джерел інформації. Правоохоронна практика свідчить, що останнім часом в усьому світі спостерігається значне зростання рівня злочинних дій щодо інформаційних систем, що являє загрозу як окремим організаціям, установам та фізичним особам, так й економіці кожної держави та суспільства в цілому.

Конвенцією про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р. [1] передбачається надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби зі злочинами у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій як на внутрішньодержавному, так і міжнародному рівнях, укладення домовленостей щодо дієвого міжнародного співробітництва.

Згідно із зазначеною Конвенцією сторони співробітничать шляхом застосування конвенційних норм з метою розслідування або/та переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, збирання доказів у електронній формі.

Необхідно підкреслити, що протягом останніх десятиліть легалізація («відмивання») доходів, отриманих злочинним шляхом, набула у світі широкого розповсюдження. Ускладнилася і структура злочинних операцій щодо «відмивання» доходів. Організовані злочинні угруповання, використовуючи слабкість національних систем регулювання фінансової системи, здійснюють гнучкі та швидкі операції з переведення та переміщен-

ня активів через національні кордони, вміло використовують розбіжності в режимах регулювання підприємницької діяльності як в межах національних систем, так і між самими системами з головною метою — приховування джерел походження коштів, їх власників та механізмів контролю над ними.

Група конвенцій про зловживання в фінансовій сфері, отримання прибутку від злочинної діяльності та по боротьбі з корупцією — це такі документи: Конвенція про операції із цінними паперами з використанням конфіденційної інформації від 20.04.1989 р. (ETS № 130), Протокол до Конвенції про операції із цінними паперами з використанням конфіденційної інформації від 11.09.1989 р. (ETS № 133), Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 р. (ETS № 141), Конвенція щодо корупції у контексті кримінального права від 27.01.1999 р. (ETS № 173), Конвенція про корупцію у контексті цивільного права від 04.11.1999 р. (ETS № 174), Додатковий протокол до Конвенції щодо корупції у контексті кримінального права від 15.05.2003 р. (ETS № 191), Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом та щодо фінансування тероризму від 16.05.2005 р. (ETS № 198).

Зауважуючи, що, незважаючи на велику кількість укладених конвенцій, досі не існує єдиного поняття стосовно «відмивання грошей» ні в міжнародному законодавстві, ні в законодавстві окремих держав. Найчастіше різні способи «відмивання» грошей використовуються в таких випадках, як торгівля наркотиками і зброєю, шахрайство, терористична діяльність, вимагання, проституція, торгівля контрабандними та краденими товарами. Однак за своєю суттю «відмивання» грошей супроводжує будь-який злочин, мотивом якого є одержання доходу.

Група конвенцій, метою яких є захист прав людини під час досудового та судового провадження по кримінальних справах, винесення вироку та відбування

покарання, — це: Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками від 30.11.1964 р. (ETS № 51), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (ETS № 5), Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, із поправками, внесені відповідно до положень Протоколу № 11 від 28.04.1983 р. (ETS № 114), Європейська конвенція про обчислення строків від 16.05.1972 р. (ETS № 76).

Особливістю цієї групи є питома вага Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це пояснюється тим, що ЄКПЛ регулює майже весь спектр прав людини від стадії пред'явлення обвинувачення, затримання до винесення вироку та відбування покарання.

Щодо проблеми тероризму та конвенцій, які прийняті задля попередження та боротьби з цим явищем, необхідно відмітити, що тероризм, на жаль, став невід'ємною частиною політичних і економічних процесів у світі і являє все більш значну загрозу громадській і національній безпеці. Із одиничних проявів він перетворився в масове явище. Будучи різновидом організованої злочинності, що занурюється корінням в потужну тіньову економіку, тероризм може поставити під сумнів весь процес подальшого розвитку людства.

Група конвенцій направлених на боротьбу з тероризмом містить такі документи: Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом від 27.01.1987 р. (ETS № 90), Протокол від 15.05.2003 р., що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом (ETS № 190), Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. (ETS № 196).

Реалізація норм зазначених документів не може відбуватися в рамках однієї держави чи навіть одного об'єднання, боротьба з тероризмом є глобальною проблемою та вимагає зусиль у співробітництві не тільки держав, а й утворених ними організацій. Але протидія

— це перш за все попередження, що дасть можливість уникнути жертв, руйнувань та хаосу.

До групи договорів щодо захисту культурної спадщини та навколишнього середовища необхідно віднести: Європейську конвенцію про правопорушення, які пов'язані з культурною власністю від 23.06.1985 р. (ETS № 119) та Конвенцію про захист довкілля через кримінальне право від 04.11.1998 р. (ETS № 172).

Все вищевикладене виявляє, що проблема боротьби зі злочинністю та захист природних прав людини у кримінально-правових відносинах є загальносвітовою проблемою і не може обмежуватися європейським простором.

Більш того, підводячи підсумки, необхідно зауважити, що система договірних прав Ради Європи є однією з найбільш ефективних у світі, це, на нашу думку, обґрунтовується колосальним досвідом роботи Ради Європи в галузі захисту прав людини, наявністю економічно сильних держав, які мають професійні правоохоронні та судові органи, основним партнером Ради Європи є Європейський Союз, однією з опор якого є співробітництво судових та правоохоронних органів, а також спільна зовнішня політика та політика безпеки, компетенція яких дозволяє впроваджувати ефективну протидію та боротьбу зі злочинністю в державах — членах Європейського Союзу та Ради Європи.

Ключові слова: договори Ради Європи, держави-члени, зобов'язання України перед Радою Європи у кримінально-правовій сфері.

Стаття присвячена дослідженню окремої групи договорів Ради Європи, а саме договорів у кримінально-правовій сфері. Дослідження системи цих договорів, їх поняття та класифікації зумовлене, по-перше, актуальністю даної проблематики, по-друге, відсутністю українських наукових міжнародно-правових досліджень в цій сфері. Особлива увага в рамках даної статті приділяється таким

питанням, як вплив міжнародних універсальних договорів на формування джерел права Ради Європи у кримінально-правовій сфері, а також класифікація цих договорів на окремі групи залежно від об'єкта або певного напрямку співробітництва, що регламентується.

The article is devoted to a separate group of Council of Europe treaties namely the treaties in the criminal justice field. Research of system of these treaties, their notions and classifications is due to urgency of this subject, first of all. And secondly, it is due to the lack of Ukrainian international legal research in this area. Special attention in this article is focused on such issues as the impact of universal international treaties on the formation of the Council of Europe sources of law in the criminal justice field. Classification of these treaties into separate groups regardless of the object or certain direction is also an important issue.

Література

1. Меркушин В. В. Противодействие транснациональной организованной преступности / В. В. Меркушин ; под общ.

ред. В. Ф. Ермоловича. — М. : Изд-во деловой и учеб. лит., 2005. — 256 с.

2. Всеобщая декларация прав человека // Действующее международное право : документы : учеб. пособие : в 2 т. / сост.: Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. — 2002. — Т. 2. — С. 218.

3. Конвенция о неприменении сроков давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества // Там же. — С. 198.

4. Конвенция о предупреждении геноцида и наказании за него // Там же. — С. 253.

5. Римський статут міжнародного кримінального суду (Рим, 17 липня 1998 року). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Конвенция ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ 1988 // Международное сотрудничество в борьбе с преступностью : сб. док. / сост.: П. Н. Бирюков, В. А. Панюшкин. — Воронеж, 1997.

7. Конвенция о пресечении преступления апартеида и наказании за него 1973 г. // СДД СССР. — М., 1978. — Вып. XXXII. — С. 58–63.

8. <http://www.un.org/russian/document/convents/organizedcrime.htm>

9. Статут Ради Європи // Збірка договорів Ради Європи. — Парлам. вид-во, 2000. — С. 11.

УДК 347.97/99(477)

І. Кривцова,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОЧИНСТВА: ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Неодноразово на самітах Україна — ЄС лідери Європейського Союзу розшифрували європейський вибір України як необхідність проведення внутрішніх реформ і впровадження європейських стандартів, які повинні сприяти подальшому наближенню Ук-

раїни до ЄС. При цьому категорія «європейські стандарти» використовується як гасло, а відношення до їх існування щодо побудови та функціонування судової системи України взагалі ставиться під сумнів [1]. Скромні пошуки «європейських стандартів» судоустрою та су-

дочинства на пострадянському просторі [2] у площині визнаних на міжнародному і європейському рівнях норм-принципів, норм-рекомендацій тощо зумовили доцільність цього дослідження. Актуальність пошуку єдиних принципів і алгоритмів функціонування судової системи також посилюється у світлі ухвалення Концепції удосконалення судочинства для затвердження справедливого суду в Україні згідно з європейськими стандартами, затвердженій Указом Президента України № 361/2006 від 10 травня 2006 р., оскільки вперше на законодавчому рівні актуалізована необхідність і можливість введення в національну правову систему «європейських стандартів» судоустрою і судочинства.

Розуміючи під «стандартом» (від англ. standard — норма, зразок, еталон) комплекс норм, правил, вимог, що приймаються за початкові для зіставлення з ними інших подібних об'єктів, автором буде зроблена спроба виявити зразки функціонування судової системи в результаті аналізу міжнародних (європейських) актів, що закріплюють основоположні принципи правосуддя. При цьому як загальна методологічна передумова дослідження враховуватиметься відсутність конкретного переліку стандартних правил судочинства, та потреба пошуку оптимальних засад вправлення правосуддя, що найбільшою мірою відповідають міжнародно-визнаним принципам і служитимуть бажаним світовою громадськістю зразком правового регулювання національного судочинства.

Суб'єктами стандартотворення в судовій системі є міжнародні організації (ООН, Рада Європи і ін.) і судові органи (Міжнародний суд, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) і т.д.), що діють в їх рамках, наднаціональна організація — Європейський Союз і судовий орган (Суд Європейських Співтовариств), що діє в його рамках, європейські організації, метою роботи яких є поліпшення ефективності діяльності системи правосуддя в національних державах (наприклад, Європейська комісія з ефективності правосуддя).

Європейський характер стандартів судочинства¹, що забезпечується суб'єктним складом їх створення, свідчить про орієнтири функціонування судових систем незалежно від їх приналежності до конкретних національних держав.

Аналізуючи міжнародні (європейські) норми загального і спеціалізованого характеру, зупинимося на таких основних стандартах у сфері судочинства у відношенні:

1) доступу до правосуддя, який розкривається завдяки палітрі основних характеристик і принципів:

– апіорність звернення за судовим захистом в разі порушення прав і свобод, так «...кожний в разі суперечки про його цивільні права і обов'язки або при пред'явленні йому будь-якого кримінального звинувачення має право на справедливий і публічний розгляд справи в розумний термін незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону» [3];

– законність створення і функціонування судових органів передбачає, що «...кожна людина має право на судовий розгляд в звичайних судах або трибуналах, що застосовують встановлені юридичні процедури. Не повинні створюватися трибунали, що не застосовують встановлених належним чином юридичних процедур, в цілях підміни компетенції звичайних судів або судових органів...» [4];

– подолання мовного бар'єру на шляху звернення до суду за захистом своїх прав і свобод, оскільки кожна людина має право «...користуватися безкоштовною допомогою перекладача, якщо

¹ Відмітимо, що стандарти, які потрапили в поле нашого інтересу, іменуються «європейськими», хоча, на наш погляд, коректніше говорити про «міжнародні», оскільки поняття «європейські» безпідставно обмежує коло суб'єктів їх формування (формулювання) і географію поширення. Оскільки на законодавчому рівні закріплені саме «європейські стандарти» правосуддя, то, залишаючи наші уточнення, далі в статті при формулюванні стандартів правосуддя ми їх супроводжуватимемо прикметником — «європейські».

він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить на цій мові...» [3];

– надання юридичної або будь-яких інших форм допомоги всім судовим інстанціям (цивільним, кримінальним, комерційним, адміністративним, суспільним і так далі) і населенню з метою сприяння ефективного доступу останнього до судів [5];

– інформованість громадськості про місце знаходження і компетенції судів, а також про порядок звернення до суду або ж захисту своїх інтересів в судовому розгляді [6];

– принцип спрощення, що полягає в не перенавантаженні судового процесу учасниками; в полегшенні або заохоченні, де це доречно, примирення сторін або мужнього врегулювання суперечки до прийняття його до розгляду або ж в ході розгляду; простоті процесуальних дій, ясності використовуваної мови тощо [6];

– принцип прискорення розгляду полягає в максимальному скороченні термінів винесення ухвал (що передбачає відміну застарілих і таких, що не мають практичного значення процедур, надання судам персоналу, що полегшує їх ефективну роботу та розробляє механізми, що дозволяють контролювати хід розгляду з самого його початку) [6; 7];

2) правової допомоги, що передбачає:

– закріплену п. «с» Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. можливість людини «...захистити себе особисто або при допомозі обраного нею захисника або, при недоліку у неї коштів для оплати послуг захисника, користуватися послугами призначеного їй захисника безкоштовно, коли того вимагають інтереси правосуддя» [3];

– відсутність розгляду економічного чинника як перешкоди на шляху використання або захисту своїх прав в будь-яких судах, правомочних виносити ухвали по цивільних, торговельних, адміністративних, соціальних або податкових справах; з цією метою будь-яка особа повинна мати право на необхідну юридичну допомогу, що охоплює всі витрати, понесені особою, якій вона

надається, в ході витребування або захисту своїх прав, і зокрема гонорари адвокатів, мита, витрати на експертизу, відшкодування витрат свідків і витрати на переклад в судовому розгляді [8];

– надання національними державами своїм громадянам (а також всім іншим фізичним особам, які мають постійне місце проживання на території держави, де відбувається розгляд) юридичної допомоги по цивільних, комерційних і адміністративних справах, незалежно від характеру суду, що здійснює юрисдикцію [9];

– забезпечення державою особам, що знаходяться в економічно несприятливому становищі, можливості отримання необхідної юридичної допомоги і консультацій з усіх питань, які можуть зачіпати їх права і інтереси, шляхом:

а) спрощення процедури надання юридичної допомоги і розгляду питання про негайне надання тимчасової юридичної допомоги, коли така можливість є; б) обмеження круга обставин, при яких компетентні органи можуть відмовити в юридичній допомозі; с) розгляду питання про створення можливостей для неурядових організацій або добровільних організацій, що надають підтримку бідним верствам населення, надавати допомогу в доступі до судів; d) розширення участі неурядових організацій або добровільних організацій в таких квазі-судових формах вирішення конфліктів, як посередництво і примирення; e) надання юридичної або будь-яких інших форм допомоги у вживанні таких методів вирішення конфліктів [5];

3) пріоритету позасудових методів вирішення конфліктів, що має на увазі обов'язок держави сприяти примиренню сторін як поза судовою системою, так і в (або) процесі судового розгляду, в забезпеченні цього передбачається [10];

по-перше, а) передбачити разом з відповідними заохоченнями процедури примирення до судового розгляду або інші заходи врегулювання суперечок поза його межами; б) покласти на суддів як одне з основних завдань відповідальність за досягнення примирення сторін і укладення мирного договору по всіх

відповідних питаннях до початку або на будь-якій стадії судового розгляду; с) вважати за етичний обов'язок адвокатів або запропонувати компетентним органам визнати як такий принцип, відповідно до якого адвокати повинні сприяти примиренню сторін до початку судового розгляду або на будь-якій стадії судового розгляду;

по-друге, необхідність не збільшувати, а поступово зменшувати кількість завдань, покладених на суддів, що не відносяться до судового розгляду, покладаючи ці завдання на інших осіб або органи;

по-третє, обов'язок визначити відповідні органи, що не входять в судову систему, в які можуть звертатися сторони для вирішення позовних вимог на незначні суми і по питаннях деяких конкретних сфер права;

4) оперативності судочинства, що характеризує процес судочинства такими принципами [11]:

– активна роль суду в забезпеченні швидкого судового розгляду, поважаючи при цьому права сторін, у тому числі і їх право на безсторонність.

Зокрема, суд повинен володіти повноваженнями *progrio motu*, щоб вимагати від сторін пред'явлення таких роз'яснень, які можуть бути необхідними; вимагати від сторін особистої явки, піднімати питання права; контролювати допит свідків, виключати з участі в розгляді свідків, чиї можливі свідчення не мають відношення до даної справи, обмежувати кількість свідків, коли така кількість може виявитися зайвою;

– доцільність не нагромадження процесу судочинства, наприклад обмеження останнього двома судовими засіданнями — засіданням підготовчого характеру, де заздалегідь слухалася справа, і засіданням, де повинні представлятися докази, заслуховуватися доводи сторін і, якщо можливо, прийматися рішення;

– необхідність вживання санкцій до сторони, якщо вона, отримавши судові повідомлення, не зробить процесуальних дій в терміни, встановлені законом або судом; можливість виклику свідків, а при їх нез'явленні без поважних причин накладення на них відповідних санкцій, така

ж позиція викладена відносно експерта, призначеного судом, у випадку, якщо він не подасть свою доповідь або без поважних причин затримає її подання;

– притягнення до дисциплінарної відповідальності учасників процесу у випадку, якщо сторона порушує явно необгрунтований позов, а суд повинен володіти повноваженнями ухвалювати рішення у справі на основі спрощеної процедури і, якщо це необхідно, накладати на цю сторону штраф або виносити ухвалу про відшкодування збитків іншій стороні; якщо сторона в ході судового розгляду поводить недобросовісно і явно порушує процедуру з очевидною метою затягнути розгляд, суд повинен володіти повноваженнями або негайно вирішити по суті, або застосувати такі санкції, як, наприклад, накласти штраф, зобов'язати відшкодувати збиток або позбавити права на процесуальні дії; у особливих випадках він повинен стягати з адвоката судові витрати;

– максимально короткі терміни ухвалення судового рішення і стислість останнього (у нім може міститися посилення на будь-яку норму права, проте в нім, безумовно, мають бути вирішені, явно або неявно, всі питання, пов'язані зі скаргами сторін;

– прискорення вирішення суперечки: а) у випадках, пов'язаних з безперечним правом, заздалегідь оціненим збитком, а також у випадках, пов'язаних з позовами на невеликі суми; б) у зв'язку з дорожньо-транспортними подіями, трудовими спорами, питаннями, що стосуються стосунків між орендодавцем і орендарем житла, і деякими питаннями сімейного права, зокрема встановленням і переглядом розміру аліментів.

З цією метою можна було б використувати один з таких заходів: спрощені методи початку розгляду; проведення судового розгляду без засідань, або проведення тільки одного засідання, або, залежно від обставин, проведення попереднього підготовчого засідання; проведення виключно письмового або усного судочинства, залежно від обставин тощо.

5) відшкодування шкоди і оскарження рішень, а саме:

– дія принципу реституції, який полягає у тому, що при відповідних обставинах правопорушники або треті сторони, що несуть відповідальність за їх поведінку, повинні надавати справедливу реституцію жертвам, їх сім'ям або утриманцям, яка повинна включати повернення власності або виплату за заподіяну шкоду або збиток, відшкодування витрат, понесених в результаті віктимізації, надання послуг і відновлення в правах [12];

– дія принципу компенсації, проте, в тих випадках, коли компенсацію неможливо отримати в повному обсязі від правопорушника або з інших джерел, державам слід вживати заходів до надання фінансової компенсації, наприклад, жертвам, які в результаті тяжких злочинів отримали значні тілесні ушкодження або істотно підірвали своє фізичне або психічне здоров'я і так далі [12];

– дія принципу апеляції, що має на увазі, за винятком випадків, коли закон наказує інакше, позови сторін, позовна давність або заперечення у справі і, в принципі, їх пояснення повинні подаватися на максимально ранній стадії виробництва і у будь-якому випадку до закінчення його попереднього етапу, якщо такий є [11];

– існування судового контролю, можливості контролю за будь-яким рішенням нижчого суду («суд першої інстанції») з боку вищого суду («суд другої інстанції») [13].

Аналізуючи вплив цих стандартів на функціонування національних судових систем, доходимо висновку о шляхах цього впливу, а саме через: 1) законодавчу владу при врегулюванні питань організації і діяльності органів судової влади з урахуванням правових орієнтирів здійснення правосуддя, зосереджених в положеннях міжнародних актів (наприклад, Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 р.) і протоколах до неї, Основних принципів, що стосуються незалежності судових органів (1985 р.), у численних рекомендаціях і резолюціях Ради Європи), або в документах спеціально створених європейських організацій, метою роботи

яких є поліпшення ефективності діяльності системи правосуддя в національних державах (наприклад, Європейська комісія з ефективності правосуддя); або 2) судову владу при урахуванні власне практики і досвіду створення, функціонування, здійснення процедур і наділ повноважень міжнародних (європейських) судових інстанцій (наприклад, ЄСПЛ, Міжнародний суд, Суд Європейських Співтовариств), або рішень цих судів, які формують правові орієнтири для національних судів в складних і спірних питаннях здійснення правосуддя.

Ключові слова: європейський стандарт судочинства, доступ до правосуддя, правова допомога, пріоритет позасудових методів вирішення конфліктів, оперативність судочинства, відшкодування шкоди і оскарження рішень.

У даній статті зроблена спроба розкрити основні європейські стандарти судочинства, в результаті аналізу міжнародних (європейських) норм загального та спеціалізованого характеру, сформульовано поняття «європейський стандарт судочинства», визначено коло суб'єктів стандартотворчості, а також шляхи впливу цих стандартів на функціонування національних судових систем. Автор зупинився на характеристиці основних стандартів судочинства у відношенні: доступу до правосуддя, правової допомоги, пріоритету позасудових методів вирішення конфліктів, оперативності судочинства, відшкодування шкоди і оскарження рішень, вказавши на підхід, що найбільшою мірою відповідає міжнародно-визнаним принципам, який має бути врахований відповідними національними органами і служити концептуальною схемою у процесі забезпечення захисту основних прав громадян.

An attempt to expose the basic European standards of justice is undertaken in this article, as a result of analysis of international (European) norms of general and specialized character, to formulate a concept «The European standard of jus-

tice», define the circle of subjects which create standards, and also ways of influencing of these standards on functioning of the national judicial systems. As a result an author was stopped for description of basic standards of justice in a relation: access to justice, legal aid, priority of extra-judicial methods of permission of conflicts, operativeness of the legal proceeding, compensation of harm and appeal of decisions, specifying on approach, in a most degree answering internationally-acknowledged to principles, which must be taken into account the proper national organs and to serve as a conceptual chart in the process of providing of defense of basic rights of citizens.

Література

1. Пилипчук П. Президент подписал план реформирования третьей власти. Замечания судей рассматривались после // Зеркало недели. — 2006. — 8 апр.

2. Европейские стандарты права на справедливое судебное разбирательство и российская практика / под общ. ред. А. В. Деменовой. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2004; Лаптев П. А. Европейские стандарты правосудия в российской судебной системе // Российское правосудие. — 2008. — № 5; Международные правовые стандарты в российской правоприменительной практике / подг. к печати В. Боброва // Российская юстиция. — 2003. — № 3; Мельник Н. Правосудия.net? / Н. Мельник, Н. Хавронюк // Зеркало недели — 2008. — 30 авг.— 5 сент.; Фоков А. Европейские стандарты правосудия в России // Российский судья. — 2006. — № 11.

3. Стаття 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р. (зміни від 21 вересня 1970 р., 20 грудня 1971 р., 1 січня 1990 р., 6 листопада 1990 р., 11 травня 1994 р.) і Протоколи 1, 4, 6, 7, 12. — Режим доступу : <http://conventions.coe.int/Treaty/rus/Treaties/Html/005.htm>.

4. Пункт 5 Основних принципів, що стосуються незалежності судових органів, схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 40/32 від 29 листопада 1985 року і 40/146 від 13 грудня 1985 року. — Режим доступу : <http://www.un.org/russian/documen/convents/indep.htm>.

5. Пункт 3 Рекомендації Комітету Міністрів СЄ № R (93) 1 від 8 січня 1993 р. «Про ефективний доступ до закону і до правосуддя малоімущих груп населення». — Режим доступу : http://www.dejure.md/library_upld/d282.doc.

6. Рекомендація Комітету Міністрів СЄ № R (81) 7 від 14 травня 1981 року «Про заходи, що полегшують доступ до правосуддя». — Режим доступу : http://www.echr-base.ru/rec81_7.jsp.

7. Резолюція Комітету Міністрів СЄ 12/2002 від 18 вересня 2002 р. «Заснування Європейської комісії з ефективності правосуддя». — Режим доступу : http://www.echr-base.ru/res2002_12.jsp.

8. Пункти 1–3 Резолюції Комітету Міністрів СЄ 8/1978 від 2 березня 1978 року «Про юридичну допомогу і консультації». — Режим доступу : <http://www.hri.ru/docs/?content=doc&id=250/>

9. Резолюція Комітету Міністрів СЄ 5/1976 від 18 лютого 1976 р. «Про правову допомогу в цивільних, торговельних і адміністративних питаннях». — Режим доступу : http://www.echr-base.ru/res76_5.jsp/

10. Рекомендація Комітету Міністрів СЄ № R (86) 12 від 16 вересня 1986 р. «Про заходи по недопущенню і скороченню надмірного робочого навантаження на суддів». — Режим доступу : http://www.evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=214&Itemid=38/

11. Рекомендація Комітету Міністрів СЄ № R (84) 5 від 28 лютого 1984 р. «Про принципи цивільного судочинства, направлені на вдосконалення функціонування правосуддя». — Режим доступу : http://www.dejure.md/library_upld/d274.doc.

12. Пункт 8 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/34 на 96-м пленарному засіданні від 29 листопада 1985 року. — Режим доступу : <http://www.un.org/russian/documen/declarat/power.htm>

13. Стаття 1 Рекомендації Комітету Міністрів СЄ R (95) 5 від 7 лютого 1995 року «Щодо введення в дію і поліпшення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і торговельних справах». — Режим доступу : <http://www.hri.ru/docs/?content=doc&id=132>.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 340.12:124.5

К. Горобець,

студент 4-го курсу факультету міжнародно-правових
відносин та юридичної журналістики
Одеської національної юридичної академії

МЕТАФОРА ПРАВОВОЇ ЦІННОСТІ

Дослідження у сфері цінностей, виявлення закономірностей їх формування, трансформації та використання — одна з основних тенденцій розвитку філософської думки у ХХ столітті. Сьогодні вчення про цінності — аксіологія — стрімко дифузує в суспільні науки. В юриспруденції це вилилось у теорію цінностей в праві, які виражають внутрішню причинність легітимності права через їх сприйняття суб'єктами в праві. Аксіосфера права — новий термін у філософії права, він охоплює всю гаму виразу цінностей, ціннісних настанов, оцінок та інших аксіологічних компонентів буття права. Введення категорії аксіосфери права дозволяє сприйняти структуру цінностей в праві як певну ієрархізовану цілісність; це ставить під сумнів тезу сучасної філософської аксіології про лише інструментальну роль права в забезпеченні цінностей і відсутність власне правових цінностей як специфічної реальності.

Дослідження правової сфери має будуватися на досягненнях сучасної філософської думки. Герменевтика давно зарекомендувала себе як один із ключових, базисних підходів до розуміння природи права, його дії, ролі та місця в системі суспільних регуляторів. Завдяки прийомам юридичної герменевтики стало можливим використовувати в правовій науці цілу низку категорій, які не піддавалися правовій екстраполяції в рамках класичної раціоналістичної гносеології. Саме тому сучасне розуміння герменевтики як методу осягнення правової реальності зводиться не тільки до тлумачення. Роль герменевтики значно

ширша і становить цілісну парадигму філософсько-правового пізнання.

Метою цієї статті є виявлення та пояснення тих закономірностей буття та функціонування правових цінностей, які вказують на універсальність та всеохопність аксіологічних компонентів правосвідомості і, таким чином, являють собою основу передрозуміння аксіосфери права.

Герменевтика як напрям філософії досліджувалася такими видатними філософами, як М. Гайдеггер, Г. Г. Гадамер, П. Рікьор. Розробкою правової герменевтики займалися такі вчені-юристи, як В. В. Дудченко, Ю. М. Оборотов, П. М. Рабінович, В. А. Суслов, теорії метафори присвятили свої праці європейські та американські учені Ж. Фоконьє, М. Тернер, Дж. Лакофф, М. Джонсон та інші.

Теорія метафори тісно пов'язана не тільки з герменевтикою, але й із феноменологією. Так, головний тезис теорії концептуального змішування, яка сьогодні вважається найбільш вдалою з точки зору пояснення природи метафоричного мислення, полягає в тому, що, пояснюючи одне суще в термінах іншого сущого, відбувається розширення певних емпіричних меж, в рамках яких безпосередньо реалізується передрозуміння. Тобто екстраполяція суті одного концепту та природи іншого концепту і є інтелектуальне передрозуміння, яке, хоч і є останньою стадією передрозуміння як такого, але саме на цьому рівні проявляється метафоричність мислення [1]. Таким чином, розширення емпіричних знань про одне суще на інше пе-

реносить абстрактні концепти, поки що невідомі індивіду, зі статусу номена до статусу феномена. Іntenційність досвіду в цьому випадку виступає ключовим компонентом свідомості: індивід передбачає можливість застосування досвіду знання про один об'єкт на інший об'єкт. Звідси впливає основна ціль метафори — розширити значення та вживаність поняття про феномен. Тому метафора існує здебільшого не у сфері реально-го використання права, а у сфері його доктринального вивчення. Методологічно це дуже важливо та корисно. Наприклад, сприйняття права за допомогою розширення емпіричної екстраполяції категорії «правове» на моральне та етичне поле привело до створення концепції природного права — адже природне праворозуміння починається там, де суспільство вбачає потребу в розширенні механізмів задоволення потреб, які не можуть більше підтримуватися юридичними засобами [2]. Іншими словами, метафора в праві у самому широкому сенсі дозволяє назвати правовим усе, що на етапі передрозуміння правовим не є: правове мислення, правові емоції тощо. Такий феноменологічний підхід до метафоричної природи не лише правових цінностей, але й цінностей в праві загалом дозволяє більш детально збагнути процес філіації цінностей в рамках правової сфери. Метафоризація позанормативних категорій шляхом розгляду їх під кутом зору правової теорії безперечно актуалізує предмет інтенції, в ньому починають вбачатися правові риси, що в кінцевому підсумку може привести до філіації такої категорії в право.

В контексті досягнень правової аксіології теорія метафори як герменевтико-феноменологічного підходу набуває нових рис і якостей. Зазвичай герменевтику в праві в найширшому сенсі використовують для того, щоб обґрунтувати та підтвердити цінність традиції. Герменевтика пов'язується з існуванням різноманітних правових систем, правових сімей, оскільки свобода, демократія, відповідальність по-різному трактуються в праві різноманітних цивілізацій. На цьо-

му шляху розкриваються перспективи самостійного існування національних правових культур, у тому числі правової культури України із особливим баченням проблеми прав людини, правової держави, розподілу влади, місцевого самоврядування і так далі [3].

Таким чином, герменевтика виступає методом апологізації права — створення певної доктринальної сфери, в рамках якої можна говорити про українське право, німецьке право, французьке право. У найбільш широкому розумінні, апологія права — це глобальний шлях його розвитку, що базується на певних ключових парадигмах і цінностях. В науковій літературі зазначається, що сучасна апологізація повинна будуватися на принципі висування суб'єкта права в центр правового розвитку. На цьому шляху вбачається трансформація ролі права від засобу регуляції до засобу координації. Це перетворює право на ціннісно-нормативну систему з ієрархізованою структурою цінностей в праві [4]. Апологія права вибудовується на засадах герменевтики — інтерпретації правових цінностей крізь призму правової реальності конкретного суспільства. У цьому сенсі апологія виступає своєрідним опозитом глобалізації права. Але у цього висновку є інша сторона.

Якщо за допомогою герменевтики створюється можливість успішної апологізації права, то так само герменевтично можна обґрунтувати всезагальність правових цінностей. Складовою герменевтичної філософії можна вважати теорію гештальту. Її сутність полягає у тому, що свідомість людини має тенденцію сприймати речі у завершеній формі, повноті, цілісності і водночас простоті. Гештальт є цілісність. Але якщо існує цілісність, то мають бути частки цієї цілісності (кластери). У сфері людської свідомості ціле передує частці. Не ціле виникає з часток, а частка з цілого. Крім того, цілому притаманні властивості, які неможна звести до простої суми властивостей часток. Тому частка визначається цілим [5]. Оскільки культурні цінності глибоко метафоричні, вони виражаються в багатоманітних образах

та смислах, можна говорити, що різниця розуміння правових цінностей — це не різниця значень категорій, а різна концептуалізація єдиного гешталту, частки якого детерміновані свідомістю. З цієї позиції можна піддати сумніву популярне в наші часи твердження про відсутність єдиних правових цінностей в людській цивілізації.

Метафора правової цінності полягає у культурній детермінації глибоких, архетипових категорій, які властиві свідомості будь-якої людини. Правове мислення саме по собі є метафоричним: пояснення правових явищ завжди відбувається через інші явища. Таким чином, пояснення правових категорій відбувається за принципом герменевтичного кола. При цьому усвідомлення правових цінностей незалежно від волі індивіда буде базисом передрозуміння явища. Але правові цінності не можна називати базисними концептами та неподільними примітивами, вони не виступають кластерами, вони є ідеями гешталту права, бо головна риса гешталту, що відрізняє його від суми властивостей кластерів, — це наявність цілі. Кластерами виступають найбільш конкретизовані регулятори — норми права.

Як видно з цієї гіпотези, метафоричність правової цінності робить її модусом, тобто формою, типом пізнання аксіосфери права того чи іншого суспільства. За відсутності єдиного модусу правової цінності пізнання правової системи, відмінної від детермінованої індивідом, було б неможливим. Метафоричне пізнання правової цінності відбувається таким чином.

Одна правова цінність інтерпретується в різноманітних концептах: припустімо, існує дві первинні аксіосфери (джерело і ціль). Вони комбінуються за допомогою певного структурного відображення (екстраполяція досвіду), що породжує третю, комбіновану, незалежну від первинних, аксіосферу, що несе результативну інтегративну структуру. Цей процес зміщення концептів може відбуватися лише в площині родових просторів — певною часткою правосвідомості, в рамках якої можлива екстра-

поляція досвіду із найменшими втратами та викривленнями із джерела до цілі. Якщо ж це неможливо, метафора набуває рис нового концепту (проміжного), який містить у собі досвід пізнання первинної правової цінності та передрозуміння її інтерпретації в цілі.

У процесі інтеграції та наступного зміщення правових цінностей відбуваються такі три процеси: «композиція», «завершення» і «розвиток». Перше, що відбувається — композиція, що дозволяє проектування змісту джерела на ціль та результативну аксіосферу. Тут важливо відмітити, що в цей процес включені особистісне розуміння та асоціювання, котрими керує суб'єкт. Завершення — процес, у результаті якого отримана змішана аксіосфера (вихідний простір), а саме її структура, екстрапольована від джерела до цілі, співвідноситься з інформацією в довгостроковій пам'яті, аксіосфера, що пізнається, зіставляється із власним правовим досвідом дослідника. І розвиток — наступне інтелектуальне моделювання змішаного концепту. Після того, як встановлюються зв'язки з довгостроковим знанням про зміщення, суб'єкт може розвивати та будувати подальші моделі буття змішаної аксіосфери, тобто робити певні висновки про ефективність аксіосфери іншої правової системи [6].

Така модель дозволяє говорити про існування єдиних правових цінностей в усіх правових системах. Основою для такого ствердження виступає хоча б той факт, що право як абсолютна цінність, «річ сама по собі», гешталт, в усіх правових системах переслідує ті ж самі цілі, що впливають із його аксіосфери, основні компоненти якої — справедливість, порядок, рівність, правосуддя і так далі. Метафоричність цих правових цінностей полягає в тому, що їх значення невелике поле дуже широке, тому й екстраполяція властивостей однієї правової цінності на іншу можлива в рамках усіх правових систем.

Втім, такий модус пізнання аксіосфери ефективний не лише в площині компаративістського аналізу, але й у пізнанні аксіосфери права як такої:

адже у кожного дослідника структури правових цінностей існує власне передрозуміння, а отже, і метафори як аксіосфери в цілому, так і окремих її компонентів. У цьому проявляється унікальність правових цінностей як засобу пізнання: вони одночасно є компонентами передрозуміння і частками цілого у герменевтичному колі безпосереднього пізнання.

Використання метафори правової цінності тісно пов'язане з можливістю міфологізації такої цінності, створенням хибних апологізаций. Наприклад, обрана в Україні стратегія розвитку права на всебічне використання законодавчого права та кодифікації, в поєднанні з міфами про народовладдя, правову державу, прямої дії закону тощо, призводить до падіння рівня легітимності правової системи [7].

Тому важливо відмітити, що філіація правових цінностей (а вона безпосереднім чином впливає на апологію права) — глибоко акультураційний процес, який потребує зваженості та обережності. Ось чому безпосередній акультурації правових цінностей повинна передувати їх метафоризація як екстраполяція правового досвіду.

Ключові слова: правова аксіологія, цінності в праві, аксіосфера права, правова герменевтика, феноменологія.

З позицій філософської герменевтики та теорії метафори обґрунтовується роль правових цінностей у механізмі пізнання аксіосфери права. Метафоричний характер правової цінності полягає у розширенні меж правового досвіду та залучення абстрактних категорій, що лежать за межами права, та їх екстраполяції на правову сферу. Теорія метафори правової цінності дозволяє також проводити компаративістський аналіз в рамках зіставлення цілей гештальту права різних правових систем.

Keywords: legal axiology, values in law, law axiosphere, legal hermeneutics, phenomenology.

In the article grounded the role of the legal values in the mechanism of law axiosphere cognition [from the point of view of legal hermeneutics and metaphor theory. The metaphor role of legal values is to extend the legal experience and bringing in the legal sphere the abstract categories. Metaphor theory also allow to make a comparative analysis of legal systems in the way of law gestalt comparing.

Література

1. Лакофф Дж. Метафори, которми ми живем : пер. с англ. / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; под ред. А. Н. Баранова. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — С. 27.
2. Рабінович П. Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування // Право України. — 2009. — № 3. — С. 68.
3. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс): [екзамен. довід.] / Ю. М. Оборотов. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — С. 17.
4. Оборотов Ю. Н. Апология права [тезиси] // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і асп. складу [«Правове життя сучасної України»], (Одеса, 5–6 черв. 2009 р.) / Одес.нац. юрид. акад. — О. : Фенікс, 2009. — С. 78.
5. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень : [монографія] / В. В. Дудченко. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — С. 29.
6. Fauconnier G. Metaphor, Metonymy, and binding / G. Fauconnier, M. Turner // Metaphor and metonymy in comparison and contrast / ed. By René Dirven; Ralf Pürings. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2003. — P. 477–478.
7. Введение в украинское право / [С. В. Кивалов, Ю. Н. Оборотов, П. П. Музыченко и др.] ; под ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. — [2-е изд.]. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — С. 143–144.

Б. Пережняк,

кандидат юридических наук, профессор кафедры конституционного права
Одесской национальной юридической академии

В СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ УЧЕНЫХ СОВЕТАХ ОДЕССКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ

В октябре 2009 года состоялись заседания специализированного ученого совета Д.41.086.01 Одесской национальной юридической академии, на которых были защищены 4 кандидатские диссертации.

Доцент кафедры организации работы и управления в органах прокуратуры Национальной академии прокуратуры Украины Татьяна Витальевна ШАПО-ВАЛ защитила кандидатскую диссертацию на тему «Конституционный институт политических прав и свобод в Украине» (специальность 12.00.02 — конституционное право; муниципальное право). Научный руководитель — руководитель Научно-экспертного управления Секретариата Верховной Рады Украины, кандидат юридических наук, доцент В. И. Борденюк. Официальные оппоненты — профессор кафедры конституционного и международного права Днепропетровского государственного университета внутренних дел, доктор юридических наук, профессор О. Ф. Фрицкий и судья Конституционного Суда Украины кандидат юридических наук, доцент П. Б. Стецюк

В диссертации дана оценка характеристик политических прав и свобод, рассматриваемых как отдельный конституционный институт. Соответствующий институт определен как совокупность (система) норм, содержащихся в ст. ст. 36–39 Конституции Украины. Тем самым названный институт охватывает положения, в которых закреплены не только основные политические права и свободы, но и гарантии их реализации.

Институт политических прав и свобод находится в фактической иерархии с другими конституционными институтами. Общим в этой иерархии выступает конституционный институт основных прав, свобод и обязанностей, а также гарантий таких прав, который определяется по содержанию положений раздела II Основного Закона Украины. Роль одного из главных, но исходящих из этого общего института, выполняет именно конституционный институт политических прав и свобод. В свою очередь, первичными институтами по отношению к этому главному выступают конституционные институты каждого из основных политических прав и свобод.

Политические права и свободы в диссертации определены как субъективные права индивида (гражданина), сориентированные на обеспечение его участия в различных сферах общественно-политической жизни, в частности, в сфере публичного властвования. Именно таким правам и свободам присуще политическое качество, так как их реализация обеспечивает носителям возможности для активного участия в политических процессах в обществе. Политические права и свободы служат построению взаимосвязей в треугольнике «общество — государство — индивид», в связи с чем их иногда характеризуют как публичные права.

Среди политических прав и свобод выделяются те, реализация которых делает возможным участие индивида (гражданина) в формировании и осуществлении публичной власти. Иногда

их характеризуют как права на участие во власти. Реализация других политических прав и свобод нередко служит созданию условий для реализации именно прав граждан на участие во власти. Соответствующие права закреплены в ст. 38 Конституции Украины.

Другие политические права и свободы, в частности, закреплённые в ст. ст. 36 и 39 Конституции Украины, сориентированы на обеспечение социальной (прежде всего политической) активности индивида вне сферы, непосредственно связанной с публичным властвованием. При этом реализация таких прав и свобод может иметь определенное, хотя и косвенное, отношение к формированию и осуществлению власти.

Для характеристики политических прав и свобод исходное значение имеет предложенный в диссертации анализ соотношения между правами человека и правами гражданина, а также между понятием субъективных прав и понятием прав человека и гражданина.

Подробно проанализирована история формирования современного конституционного института политических прав и свобод в Украине.

Становление современного конституционного института политических прав и свобод прежде всего следует связывать с принятием Основного Закона Украины 1996 г. В работе рассмотрены вопросы развития этого института и на основе анализа конституционного и соответствующих законодательных текстов сформулированы предложения относительно их усовершенствования.

Аспирант кафедры уголовного права ОНЮА Дмитрий Григорьевич МИХАЙЛЕНКО защитил кандидатскую диссертацию на тему «Основания уголовной ответственности за взяточничество (дачу и получение взятки)» (специальность 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право). Научный руководитель — профессор кафедры уголовного права ОНЮА кандидат юридических наук, доцент Н. А. Мирошниченко. Официальные оппоненты — декан юридического

факультета Львовского государственного университета внутренних дел доктор юридических наук, профессор В. А. Навроцкий и зав. кафедрой уголовного права и процесса Днепропетровского национального университета им. Олеса Гончара кандидат юридических наук, доцент Н. С. Юзикова.

В диссертации на основе новой концепции правовой природы взяточничества, с учетом ратифицированных Украиной конвенций в сфере борьбы с коррупцией и тенденций развития уголовного законодательства относительно ответственности за взяточничество исследованы основания уголовной ответственности за взяточничество.

Рассмотрено уголовно-правовое содержание понятия «взяточничество». Определено, что по своей правовой природе взяточничество является единым сложным двусторонним преступлением, которое состоит из двух необходимых взаимосвязанных элементов — дачи и получения взятки, стороны которого являются необходимыми соисполнителями.

Раскрыты существующие представления о механизме коррупционных отношений и очерчены закономерности, которые следуют из него. Установлено соотношение взяточничества и коррупции с учетом современных тенденций определения последней. Делается вывод, что получение взятки является специальным корыстным видом злоупотребления властью с усеченно-формальным составом.

Определены объект взяточничества, его структура и механизм нарушения.

Раскрыто понятие взятки и ее уголовно-правовое значение. Обосновано, что взятка не является предметом взяточничества, поскольку при даче взятки сама взятка является средством совершения преступления, а при его получении представляет собой продукт преступной деятельности служебного лица.

Проанализированы признаки объективной стороны взяточничества. Сделан вывод, что она характеризуется сложностью, поскольку с внешней стороны

взяточничество представляет собой одно явление, которое состоит из двух необходимых взаимосвязанных элементов — деяний по даче и получению взятки, первое из которых выполняет взяткодатель, а второе — взяткополучатель. Обосновывается, что деяние служебного лица за взятку находится в пределах состава получения взятки и составляет конструктивный признак взяточничества в целом, поскольку существенно влияет на квалификацию данного преступления.

Определены и интерпретированы признаки служебного лица и взяткодателя как необходимых соучастников взяточничества.

Раскрыто содержание вины взяткодателя и взяткополучателя, которое основывается на том, что стороны взяточничества являются необходимыми соисполнителями, а это значит, что их умысел характеризуется совместностью. Обосновывается, что получение взятки характеризуется корыстным мотивом и целью, а цель взяткодателя — достичь осуществления определенного деяния служебным лицом, которому дается взятка.

Сравниваются положения ратифицированных Украиной конвенций в сфере борьбы с коррупцией с положениями Уголовного кодекса Украины относительно оснований ответственности за взяточничество, обнаружены некоторые несогласованности и предложены пути их устранения.

Отмечается, что дача-получение взятки-вознаграждения с точки зрения действующего УК не может признаваться преступлением, а исходя из целесообразности уголовно-правового противодействия ему, предложено установить ответственность за эти деяния в отдельных от взяточничества статьях.

Уделено внимание квалифицирующим и особо квалифицирующим признакам взяточничества. В частности, анализируется сущность вымогательства взятки и его соотношение со взяточничеством. При этом установлено, что вымогательство взятки — явление, которое отличается от взяточничества,

что позволило предложить ответственность за его совершение предусмотреть в отдельной от самого взяточничества статье.

Исследовано посредничество во взяточничестве и выделен его особый вид — посредничество во взяточничестве без признаков соучастия в даче и получении взятки.

Внесены предложения относительно законодательного усовершенствования оснований уголовной ответственности за получение и дачу взятки и за преступления, которые связаны с ними, а также предложения по применению норм об ответственности за взяточничество.

Первый заместитель руководителя Главной службы по вопросам деятельности правоохранительных органов Секретариата Президента Украины Иван Павлович ЖИЛКА защитил кандидатскую диссертацию на тему «Прокурорский надзор за правоохранительной деятельностью таможенных органов Украины» (специальность 12.00.07 — административное право и процесс; финансовое право; информационное право). Научный руководитель — зав. кафедрой морского и таможенного права ОНЮА доктор юридических наук, профессор Е. В. Додин. Официальные оппоненты — советник ректора Киевского международного университета доктор юридических наук, профессор, академик Академии правовых наук Украины А. М. Бандурка и директор Института подготовки профессиональных судей ОНЮА кандидат юридических наук, доцент О. В. Тодошак.

Диссертационное исследование посвящено теоретическим и практическим вопросам прокурорского надзора за правоохранительной деятельностью таможенных органов Украины и является первым комплексным исследованием проблем обеспечения законности в правоохранительной деятельности таможенных органов средствами прокуратуры.

Определены понятия правоохранительной деятельности таможенных органов, содержание и состояние законнос-

ти в правоохранительной деятельности таможенных органов Украины. Проанализированы формы и методы прокурорского надзора, его роль и место в системе обеспечения законности в правоохранительной деятельности таможенных органов.

С учетом комплексного анализа правоохранительной деятельности таможенных органов разработаны предложения об усовершенствовании правового регулирования форм и методов обеспечения законности в правоохранительной деятельности таможенных органов, рассмотрены основания для представительства прокуратурой интересов граждан или государства в суде по защите прав граждан и государства в таможенной сфере, исследовано состояние реагирования на обращения граждан как средство обеспечения законности в деятельности таможенных органов.

Ассистент кафедры уголовного права и криминалистики Черновицкого национального университета им. Ю.Федьковича Леся Витальевна ГУСАР защитила кандидатскую диссертацию на тему «Необходимая оборона: криминологические и уголовно-правовые аспекты» (специальность 12.00.08 — уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право). Научный руководитель — первый проректор Национальной академии прокуратуры Украины доктор юридических наук, профессор Н. К. Якимчук. Официальные оппоненты — зав. отделом уголовного права, криминологии и судоустройства Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины доктор юридических наук, профессор, академик Академии правовых наук Украины А. М. Костенко и зав. кафедрой криминологии и уголовно-исполнительного права ОНЮА кандидат юридических наук, доцент В. Н. Дремин.

В диссертации исследуется история развития института необходимой обороны. Проанализировано правовое регулирование необходимой обороны в зарубежных государствах. Специфичными являются признаки и формы определения пределов необходимой обороны, но

все государства едины в одном: право обороны выступает гарантом неприкосновенности граждан.

Выяснена социально-правовая природа института необходимой обороны, а также дано понятие необходимой обороны.

Исследованы криминологические аспекты права на необходимую оборону. При оценке действий по защите от посягательства необходимо исходить из того, что тот, кто нападает, имеет преимущества перед тем, кто обороняется, что выражается в неожиданности нападения и возможности выбора времени, места и жертвы посягательства. При этом обороняющийся должен использовать такие способы и методы, которые, по его мнению, могут нейтрализовать нападение и обеспечить успех в обороне.

Предложено исследование проблемы личности, которая превысила пределы необходимой обороны, рассматривать в виде таких этапов: 1) формирование индивидуальных и социальных (групповых) негативных условий и обстоятельств при взаимодействии с конкретной жизненной ситуацией; 2) недостаток, неэффективность внешнего позитивного влияния на индивида; 3) влияние на индивида дифференцированных условий криминогенной системы; 4) превышение пределов необходимой обороны; 5) самоидентификация индивида.

Проанализированы пределы необходимой обороны и их место в системе условий правомерности необходимой обороны. Пределы необходимой обороны, являясь составными элементами системы условий правомерности необходимой обороны, обладают едиными, отличными от других условий признаками.

Условия правомерности необходимой обороны, определяющие ее основания, таковы: а) защита должна осуществляться своевременно (временные пределы обороны); б) защита не должна превышать интенсивного предела необходимой обороны.

Сформулированы уголовно-правовые основания реализации права на необ-

ходимую оборону. Основанием практической реализации гражданином права на оборону является посягательство, которое совершается в форме деяния. Практическое значение исследования заключается в разработке конкретных рекомендаций относительно изменений и дополнений к уголовному законодательству, которое регулирует право на необходимую оборону.

* * *

В октябре 2009 г. состоялись заседания специализированного ученого совета Д.41.086.03 Одесской национальной юридической академии, на которых были защищены 6 кандидатских диссертаций.

Преподаватель кафедры гражданского права и гражданского процесса Кировоградского юридического института Харьковского национального университета внутренних дел МВД Украины Александр Владиславович ЖИЛА защитил кандидатскую диссертацию на тему: «Возмещение вреда, причиненного незаконными решениями, действиями или бездействием служебных лиц органов Государственной налоговой службы Украины» (специальность 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право). Научный руководитель — зав. кафедрой гражданского права ОНЮА доктор юридических наук, профессор Е. О. Харитонов. Официальные оппоненты — зав. кафедрой гражданско-правовых дисциплин Академии муниципального управления доктор юридических наук, профессор, академик Академии правовых наук Украины В. В. Луць и заместитель прокурора г. Ильичевска Одесской области кандидат юридических наук Д. Ф. Плачков.

Диссертация посвящена исследованию проблем современного и перспективного развития норм о возмещении вреда, причиненного незаконными решениями, действиями или бездействием служебных лиц органов Государственной налоговой службы Украины. В работе исследуются история становления

и развития норм о возмещении государством вреда, причиненного государственными органами, правовая природа отношений, которые возникают вследствие причинения вреда незаконными решениями, действиями или бездействием служебных лиц органов государственной налоговой службы, проанализированы характерные признаки соответствующего обязательства, определен их субъектный состав.

Сделан вывод, что субъектом обязательств, которые возникают вследствие причинения вреда незаконными решениями, действиями или бездействием служебных лиц органов государственной налоговой службы, являются государство и потерпевший — физическое или юридическое лицо.

Исследованы момент и основания возникновения обязательства в связи с причинением вреда незаконными решениями, действиями или бездействием служебных лиц органов государственной налоговой службы.

Сделан вывод о том, что в соответствующих обязательствах общие условия возмещения вреда характеризуются определенными особенностями (например, отсутствие вины причинителя вреда). Кроме того, возмещение государством вреда, причиненного незаконными решениями, действиями или бездействием служебных лиц органов государственной налоговой службы характеризуется наличием специальных условий. Во-первых, в соответствии со ст. 1174 субъектом причинения вреда может быть не любой работник органа государственной власти, а только его служебное или должностное лицо. Во-вторых, необходимо соблюдение условия, которое относится к характеру деятельности субъекта — причинителя вреда. Государство только тогда принимает на себя возмещение вреда, если он причинен действиями служебных лиц, которые связаны с осуществлением их полномочий.

Преподаватель кафедры общественных дисциплин Измаильского государственного гуманитарного университета Алла Александровна ОВЧА-

ТОВА-РЕДЬКО защитила кандидатскую диссертацию на тему: «Имущественные правоотношения женщины и мужчины, которые находятся в фактическом браке, по законодательству Украины» (специальность 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право). Научный руководитель — доцент кафедры гражданского права, кандидат юридических наук, доцент Е. С. Кизлова. Официальные оппоненты — зав. кафедрой гражданско-правовых дисциплин Академии муниципального управления доктор юридических наук, профессор, академик Академии правовых наук Украины В. В. Луць и заместитель декана экономико-правового факультета Одесского национального университета им. И. И. Мечникова кандидат юридических наук, доцент Л. М. Зилковская.

Диссертационная работа посвящена исследованию вопросов правового регулирования имущественных отношений фактического брака.

Проанализированы вопросы правового регулирования фактических брачных отношений в римском частном праве и производных правовых системах, а также в Украине.

Детально исследовано понятие фактического брака как основания возникновения правоотношений и виды правоотношений, которые складываются между женщиной и мужчиной, находящимися в «фактическом браке». Также проанализированы такие категории, как «фактический брак», «семья» и др. Отмечено, что признание «фактического брака» основанием возникновения имущественных «якобы семейных» правоотношений выдвигает требование определенной формализации его понятия, в частности установление признаков такого «брака».

Рассмотрены некоторые вопросы характеристики брачных (брачно-семейных, семейных) правоотношений «фактических супругов» и их виды. Проанализировано содержание правоотношений общей собственности мужчины и женщины, находящихся в фактическом браке, а также особенности

возникновения и прекращения права собственности таких супругов. Обязательными элементами юридического состава для возникновения права общей совместной собственности супругов и общего имущества супругов являются приобретение имущества во время брака и ведение общего хозяйства супругами, то есть наличие общего труда фактических супругов.

Подробно исследован правовой режим имущества фактических супругов, алиментные правоотношения «фактических супругов» и договоры по их взаимному содержанию.

Предлагается авторское определение договора о предоставлении содержания (алиментного договора).

На основании осуществленного исследования разработаны предложения и рекомендации по поводу усовершенствования действующего законодательства, устранению коллизий норм гражданского и семейного законодательства Украины.

Ассистент кафедры гражданского права ОНЮА Татьяна Анатольевна СТОЯНОВА защитила кандидатскую диссертацию на тему: «Процессуальная особенность рассмотрения дел об усыновлении гражданами Украины» (специальность 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право). Научный руководитель — зав. кафедрой гражданского процесса ОНЮА доктор юридических наук, доцент Р. Н. Минченко. Официальные оппоненты — профессор кафедры гражданского права ОНЮА доктор юридических наук, доцент Т. С. Кивалова и заместитель декана экономико-правового факультета Одесского национального университета им. И. И. Мечникова кандидат юридических наук, доцент Л. М. Зилковская.

Диссертация посвящена исследованию процессуальных особенностей рассмотрения дел об усыновлении гражданами Украины.

В работе исследуются и анализируются исторические этапы правового регулирования усыновления и порядка усыновления в Украине. Делаются

выводы о значении усыновления и его преимуществах перед другими формами государственной опеки над детьми, лишенными родительского попечения. Характеризуются современные тенденции увеличения количества усыновлений, рассматриваются отдельные последствия усыновления на основе действующего законодательства.

Особое внимание уделяется вопросам определения понятия усыновления и особенностям его правовой природы. Правовая природа усыновления исследуется в аспекте современной системы личных неимущественных прав физического лица. В результате этого усыновление рассматривается как способ реализации права человека на семью. При этом указывается на значение усыновления для реализации права на семью как для усыновителя, так и для усыновляемого.

Большое внимание в работе уделяется проблемам субъектного состава правоотношений по усыновлению, в частности вопросам возрастного ценза усыновителей и усыновляемых, возрастной разнице между ними. Для более полного анализа указанных проблем используются положения законодательства других стран, в частности России.

Анализируется современная проблема, связанная с реализацией права на тайну усыновления. Уделяется внимание содержанию этого права как для усыновителя, так и для усыновляемого.

Анализируются отдельные особенности каждой стадии гражданского процесса по делам об усыновлении: возбуждение производства по делу, подготовка дела к судебному разбирательству, слушание дела, вынесение решения по делу. Определяются отдельные теоретические и практические проблемы, связанные с кругом лиц, участвующих в деле, порядком участия прокурора, других представителей при рассмотрении такого рода гражданских дел.

Для иллюстрации и подтверждения отдельных выводов и предположений, сделанных в работе, проводится анализ опубликованной судебной практики по делам об усыновлении.

Сформулированы предложения по усовершенствованию положений действующего законодательства по вопросам рассмотрения дел об усыновлении гражданами Украины.

Ассистент кафедры международного права и международных отношений ОНЮА Александр Васильевич ТРОЯНОВСКИЙ защитил кандидатскую диссертацию на тему: «Ответственность сторон по международному договору коммерческого посредничества» (специальность 12.00.03 — гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право). Научный руководитель — профессор кафедры гражданского права ОНЮА, доктор юридических наук, доцент Т. С. Кивалова. Официальные оппоненты — зав. кафедрой права Европейского Союза и сравнительного правоведения ОНЮА доктор юридических наук, доцент А. К. Вишняков и адвокат Адвокатского бюро «Морские консультации» (г. Николаев) кандидат юридических наук А. А. Брилев.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правоотношений ответственности по международному договору коммерческого посредничества. Исследуются понятие и структура посреднических договоров, особое внимание уделено правовому анализу форм договора коммерческого посредничества, характерных для законодательства разных государств, а также предусмотренных в актах международного частного права, и их соотношении с другими гражданско-правовыми договорами. Анализируются права и обязанности сторон, их ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение условий договора. Рассматриваются вопросы об основаниях и особенностях прекращения посреднических договоров, вносятся предложения по усовершенствованию указанных правоотношений.

С целью определения места посреднических договоров в системе гражданско-правовых договоров анализируются различные классификации договоров и критерии, по которым они проводятся. В результате делается вывод о том, что

эти договоры относятся к обязательствам об оказании услуг. Исследуя правовое положение сторон в обязательствах об оказании услуг, автор отмечает, что главная обязанность исполнителя заключается в предоставлении услуги, а заказчика — в ее оплате.

Рассмотрение правовой природы договоров, оформляющих коммерческое посредничество, позволило сделать вывод о том, что их следует выделить в группу посреднических договоров, главным и основополагающим признаком которых является то, что коммерческий посредник действует в пределах предоставленных ему полномочий на возмездной основе от имени и за счет принципала или от своего имени, но за счет принципала, осуществляя юридические действия и (или) предоставляя другие услуги в интересах принципала в сфере предпринимательской деятельности. Обосновывается положение о том, что договор поручения, комиссии и агентский договор относятся к гражданско-правовым обязательствам об оказании посреднических услуг.

Большое внимание уделено исследованию категории договорной ответственности в праве разных государств, законодательстве Европейского Союза и международном частном праве.

Обосновывается вывод, что юридическая конструкция агентского договора, предложенная в Хозяйственном кодексе Украины, не в полной мере отражает специфику данных отношений. Под агентским договором следует понимать такой договор, в котором одна сторона (агент) обязуется за вознаграждение совершить юридические и иные действия по поручению и за счет другой стороны (принципала) от своего имени или от имени принципала.

Аспирант Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины Михаил Николаевич ШУМИЛО защитил кандидатскую диссертацию на тему: «Правовое регулирование пенсионного обеспечения государственных служащих» (специальность 12.00.05 — трудовое право; право социального обеспечения). Научный руководитель

— ведущий научный сотрудник отдела проблем гражданского, трудового и предпринимательского права Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент Академии правовых наук Украины Н. М. Хуторян. Официальные оппоненты — зав. кафедрой гражданского и трудового права Таврического национального университета им. В. М. Вернадского доктор юридических наук, профессор В. Г. Ротань и доцент кафедры права Национального лингвистического университета кандидат юридических наук, доцент Л. П. Гаращенко.

Диссертация посвящена комплексному анализу актуальных теоретических и практических проблем правового регулирования пенсионного обеспечения государственных служащих. В работе исследованы становление и развитие законодательства о пенсионном обеспечении государственных служащих, его эволюция. Анализируется опыт правового регулирования пенсионного обеспечения государственных служащих в зарубежных странах, на основе которого аргументируется необходимость проведения коренных реформ в этой сфере в Украине.

Особенное внимание уделяется теоретическим вопросам пенсионного обеспечения. Так, сформулировано понятие пенсии, дана ее классификация на виды, исследованы субъектный и юридический составы пенсионного обеспечения государственных служащих, вопросы правоспособности и дееспособности в пенсионных правоотношениях, значение и сущность простых и сложных юридических фактов, особенности возникновения, изменения и прекращения пенсионных правоотношений государственных служащих. Отдельно рассмотрены материальные, процедурные и процессуальные пенсионные правоотношения, проведен теоретический анализ содержания процедурных пенсионных правоотношений. Обоснована целесообразность выделения в системе права социального обеспечения самостоятельного правового института «пен-

сионного обеспечения государственных служащих». В работе исследовано также место и роль преступления в пенсионных отношениях государственных служащих, а также его влияние на эти отношения. Внесены предложения по усовершенствованию терминологического аппарата пенсионного обеспечения в связи с потерей кормильца.

Особое внимание обращено на недостатки существующего правового регулирования пенсионного обеспечения государственных служащих. Исследованы правовые механизмы оплаты труда государственным служащим как предпосылки и основы назначения специальной пенсии. На основании таких исследований сформулированы предложения о внесении изменений в законы Украины «Об оплате труда», «Об обязательном пенсионном государственном страховании», «О государственной службе», которые направлены на гармонизацию пенсионного обеспечения государственных служащих с общим пенсионным обеспечением, ликвидацию ряда дискриминационных норм. На базе теоретико-правового и логико-семантического анализа отдельных положений Закона Украины «О государственной службе» предложено упразднить ряд необоснованных доплат и выплат государственным служащим, так как они противоречат принципу социальной справедливости и носят дискриминационный характер.

На основании проведенного исследования сформулированы конкретные предложения по совершенствованию законодательства в сфере пенсионного обеспечения государственных служащих.

Инспектор Южной таможни Богдан Анатольевич РИМАР защитил кандидатскую диссертацию на тему: «Виды трудового договора по законодательству Украины» (специальность 12.00.05 — трудовое право; право социального обеспечения). Научный руководитель — декан социально-правового факультета ОНЮА доктор юридических наук, профессор Г. И. Чанышева. Официальные оппоненты — ведущий научный со-

трудник отдела проблем гражданского, трудового и предпринимательского права Института государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент Академии правовых наук Украины Н. М. Хуторян и доцент кафедры права Национального лингвистического университета кандидат юридических наук, доцент Л. П. Гаращенко.

Диссертация посвящена комплексному исследованию теоретических и практических проблем правовой регламентации видов трудового договора. В работе сформулирован ряд новых концептуальных в теоретическом плане и практически важных положений, касающихся правовой природы, признаков, функций и законодательного закрепления видов трудового договора.

В диссертации проанализированы становление и развитие учения о трудовом договоре, исследовано юридическое своеобразие трудового договора в системе договоров в трудовом праве.

Определено понятие, значение и функции трудового договора в условиях рыночной экономики.

Исследованы правовая природа и родовые признаки трудового договора, его соотношение с гражданско-правовыми договорами о труде (договорами об оказании услуг, подряда, поручения, авторским договором).

Рассмотрены способы защиты прав и интересов работников в ситуациях, когда трудовые отношения скрыты в результате заключения гражданско-правового договора о труде, а также в спорных ситуациях, когда имеются признаки трудового и гражданско-правового договоров.

Обоснована целесообразность выделения отраслевой правовой категории «договоры в трудовом праве», объединяющей все виды договоров и соглашений, которые заключаются в рамках индивидуальных и коллективных трудовых правоотношений.

Осуществлена классификация трудовых договоров по порядку их заключения, изменения и прекращения, содержанию и порядку его установления,

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

С. Саханенко,

доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління
і місцевого самоврядування Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ПЕРШЕ КОМПЛЕКСНЕ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ*

Проведення адміністративної та муніципальної реформ в Україні обумовлює постійний пошук ефективних шляхів становлення та подальшого розвитку системи місцевого самоврядування. Один із способів полягає в тому, щоб активізувати цю систему «знизу», залучаючи широкі кола населення до участі у здійсненні муніципального управління через активну роботу в органах самоорганізації населення. В Україні ці органи мають майже вікову історію функціонування, але тільки після проголошення незалежності держави з'явилися можливості для того, щоб вони і створювалися, і діяли з дотриманням загальноновизнаних принципів безпосередньої і представницької демократії.

Структура монографії є логічно вираженою і надає цілісне уявлення про становлення, сучасний стан і перспективи розвитку органів самоорганізації населення і їхніх зарубіжних аналогів. Однією з головних характеристик рецензованої монографії є запропонований погляд на потенціал органів самоорганізації населення як ефективно функціонуючих та самодостатніх інститутів громадянського суспільства. Доктринальною основою такого вис-

новку послугувало опрацювання широкого кола праць відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, а документальною базою — міжнародні стандарти місцевого самоврядування і міжнародні стандарти інституціоналізації громадянського суспільства, національні і зарубіжні нормативно-правові акти. Актуальність теми монографії підвищується тому, що автор звертається до зарубіжної практики створення і функціонування органів самоорганізації населення. Це дозволяє широко використовувати його для обґрунтування висловлених пропозицій про подальший розвиток доктринальних засад інституту територіальної самоорганізації населення і рекомендацій про внесення змін та доповнень до чинного законодавства України.

Значна увага приділяється і національному досвіду. У першому розділі «Історична ретроспектива виникнення і становлення органів самоорганізації населення» (с. 7–62) розглядається генеза цих органів у містах на території сучасної України (автор свідомо обмежує дослідження вивченням місцевих населених пунктів) та динаміка доктринального і нормативного супроводження процесу їх розвитку. Привертають увагу цікаві висновки автора про підґрунтя виникнення різного виду органів самоорганізації населення, їхнього становлення та участі державних органів у ньому. На особливу увагу заслуговує звернення автора не тільки до нормативно-правових актів, які регламентували створення і діяльність органів самоорганізації

* Рецензія на монографію: Мішина Н. В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження : монографія / Н. В. Мішина ; М-во освіти і науки України, Одес. нац. юрид. акад. — О. : Друкарський дім, 2009. — 298 с.

населення, але й до широкого кола документів уряду і партії, у яких йшлося про узагальнення діяльності розглянутих органів, про основні напрямки вдосконалення їхнього функціонування і про необхідність залучення їх до вирішення широкого кола питань. Це стосується як періоду виникнення органів самоорганізації населення (1917–1937 роки, підрозділ 1.1, с. 7–33), так і часів їхнього становлення (1937–1990 роки, підрозділ 1.2, с. 34–62). Досі вчені, які вивчають проблеми органів самоорганізації населення в Україні, не звертали до більшої кількості цих нормативних джерел.

Цікаво, що при проведенні дослідження Н. В. Мішина надає перевагу вивченню громадських, а не публічних рис органів самоорганізації населення. Очевидно, це пов'язано із тим, що протягом тривалих років їхнього існування досліджувалися і укріплювалися саме останні. Другий розділ монографії («Органи самоорганізації населення — інститут громадянського суспільства», с. 63–112) присвячено розгляду місця органів самоорганізації населення у громадянському суспільстві і обґрунтуванню того, що для їхнього реформування доцільно використовувати, в тому числі, досвід інших інститутів громадянського суспільства. Саме у цьому вбачаються широкі можливості використання зарубіжного досвіду, — вивчення автором практики територіальної самоорганізації населення в інших країнах надало підстави для висновку, що органи самоорганізації населення частіше є інститутами громадянського суспільства, ніж включаються до муніципальної системи. З огляду на таку різноманітність, новизною і практичною цінністю відрізняються пропозиції автора стосовно того, як здійснювати пошук об'єктів при проведенні дослідження органів самоорганізації населення у зарубіжних країнах (підрозділ 2.1. «Стан дослідження та порівняльно-правовий аналіз діяльності органів самоорганізації населення», с. 63–84). Привертає увагу і виокремлення автором двох груп держав, коли йдеться про вивчення органів самоор-

ганізації населення, а також аргументація обрання країн — типових представників цих груп — Російської Федерації та Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії. Матеріали цього підрозділу переконують у тому, що досвід цих держав є не тільки цікавим, але й вартим запозичення в Україні.

На особливу увагу заслуговує підрозділ 2.2. «Органи самоорганізації населення та інші організаційно-правові форми територіальної самоорганізації населення», с. 85–112, у якому автор розмірковує над способами здійснення самоорганізації населення, приділяючи першочергову увагу територіальній самоорганізації і її організаційно-правовим формам. До цього часу українськими дослідниками здійснювалися лише порівняльні дослідження органів самоорганізації населення і об'єднань співвласників багатоквартирних будинків; поза увагою залишалися громадські організації із місцевим статусом, житлові кооперативи.

У третьому розділі «Теоретичні засади конституційно-правової регламентації діяльності органів самоорганізації населення» (с. 113–168) автор запропонувала виділяти право населення на територіальну самоорганізацію для здійснення місцевого самоврядування (муніципальну самоорганізацію) населення, висловила низку цікавих пропозицій про вдосконалення термінологічного апарату інституту територіальної самоорганізації населення, а також навести декілька класифікацій, обґрунтувавши їх наукову і практичну необхідність (підрозділ 3.1, с. 113–143). Але найбільш цікавими є пропозиції автора про можливості поєднання національних традицій і зарубіжного досвіду для пошуків виконання органами самоорганізації населення власних повноважень, висловлені у підрозділі 3.2. «Функції та компетенції органів самоорганізації населення» (с. 144–168).

Четвертий розділ «Нормативна регламентація створення і функціонування органів самоорганізації населення в Україні» резюмує проведене автором дослідження. Розділ містить огляд за-

конодавства про органи самоорганізації населення на міжнародному і державному рівнях (підрозділ 4.1, с. 169–199), на місцевому рівні (підрозділ 4.2, с. 200–220), і основні шляхи його вдосконалення в Україні (підрозділ 4.3, с. 221–254). Зацікавлює та заслугоує на схвалення теза автора про доцільність зосередження нормативно-правової регламентації створення і функціонування органів самоорганізації населення в Україні на державному рівні, а також ґрунтовність і всебічність її аргументації.

Разом з тим монографія не позбавлена і деяких недоліків. На жаль, доведши у підрозділі 2.1, що Російська Федерація та Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії є типовими представниками двох груп держав, які розглядають органи самоорганізації населення виключно як органи місцевого самоврядування (РФ) і виключно як інститути громадянського суспільства (СК), у наступних частинах дослідження автор концентрується тільки на їхньому досвіді, залишаючи поза увагою інші зарубіжні країни.

Утруднює сприйняття матеріалу і можливість використання відповідного зарубіжного досвіду те, що автор розглядає функції, компетенцію і власні повноваження органів самоорганізації населення у третьому розділі (особливо це стосується розгляду власних повноважень (с. 154–161)), а делегованим повноваженням приділяє увагу тільки у розділі 4 (с. 237–254).

Ще одне зауваження стосується того, що, наводячи обґрунтовані і виважені пропозиції про вдосконалення чинного законодавства (с. 119, 130, 176–177, підрозділ 4.3), автор не розробила законопроект про внесення змін та доповнень або про викладення у новій редакції Закону України «Про органи

самоорганізації населення». Це було б доречним і доцільним.

Висловлені зауваження жодною мірою не впливають на загальну високу оцінку рецензованої монографії — в цілому вона демонструє комплексний підхід автора до вирішення важливих питань конституційного і муніципального права.

Актуальність проблематики, глибина аналізу, чіткість висновків та можливість їх практичного використання, в першу чергу, у законодавчому процесі надають монографії наукову та практичну цінність. Матеріал викладено послідовно, логічно, виважено, з достатньою мірою конкретизації і з дотриманням наукового стилю. Отримані автором висновки обґрунтовані використанням широкого переліку нормативних і доктринальних джерел, належним чином аргументовані. Наукове значення монографії полягає в тому, що вона є першим комплексним порівняльно-правовим дослідженням органів самоорганізації населення в Україні і в зарубіжних країнах у сучасних умовах. Її практична цінність полягає в тому, що отримані наукові результати і висновки можуть бути використані як для подальших досліджень, так і для вдосконалення правового положення органів СОН на державному і на місцевому рівнях. Використання положень монографії буде доречним при викладанні низки навчальних курсів, в тому числі «Конституційне право України», «Державне право зарубіжних країн», «Муніципальне право».

Монографія заслугоує високої оцінки та може бути корисною для широкого кола читачів, в тому числі для науковців, студентів, працівників органів державної влади і органів місцевого самоврядування, які за посадою взаємодіють із органами самоорганізації населення.

В. Меркулова,

доктор юридических наук, первый проректор
Одесского государственного университета внутренних дел

НОВЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ПРЕСТУПНОСТИ И МЕХАНИЗМА КРИМИНАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА*

Для современного украинского общества в последние два десятилетия характерны ярко выраженная нестабильность экономического и политического развития. На фоне социально-политического и экономического кризисов общество столкнулось с новыми вызовами, связанными с резким возрастанием криминальной активности населения. Как свидетельствует уголовно-правовая статистика, преступные формы поведения проникли во все сферы общественной жизни и стали во многих случаях доминирующим фактором их развития. Криминализация общества как социальный процесс, характеризующийся возрастанием уровня преступности и усилением ее влияния на общество, создаёт угрозы национальной безопасности и значительно ухудшает международный имидж государства. В этой связи особую теоретическую и практическую ценность приобретают исследования, направленные на раскрытие механизмов ускоренной криминализации общества и разработку концепций сдерживания роста преступности. Одной из научно-исследовательских работ, выполненных в таком ракурсе, является монография заведующего кафедрой криминологии и уголовно-исполнительного права Одесской национальной юридической академии доцента В. Н. Дрёмина «Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества».

Рецензируемая монография — первая научная работа в Украине, посвя-

щенная изучению институционального механизма криминализации общества. В отечественной криминологии институциональная методология при изучении преступности до сих пор не использовалась. Автор предпринял попытку проанализировать криминальную ситуацию в стране, применив методы структурно-функционального анализа социума и преступности, взяв за основу институциональную теорию функционирования общества и социальных практик.

Содержание монографии показывает, что автор в целом представил достаточно завершённую концепцию институционального механизма расширенного воспроизводства преступности и криминализации общества.

Значительная часть книги посвящена теоретическим вопросам изучения преступности как разновидности социальной практики. В главе «Эволюция представлений о преступности: от единичных преступлений — к социальному институту» автор предпринимает попытку показать изменение научных представлений криминологов о преступности, суть которых связывается не только с научной методологией, но и с особенностями социально-политической ситуации в стране в то или иное время. В кратком очерке формирования научных представлений о преступности и криминологии (с. 16–33) показано становление социологического направления в изучении преступности и причин преступности. Достаточно убедительно обоснован тезис о том, что в современной отечественной и зарубежной криминологии акцент делается на изучении социальных условий формирования личности и социальных детерминантах преступности, что и предопределяет интерес к институциональной проблематике

* Рецензия на монографию: Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества / В. Н. Дрёмин. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — 613 с.

в контексте наиболее важных криминологических проблем. Автор доказывает, что превалирование в современной криминологической проблематике социальных теорий преступности обосновано экономическими, политическими и культурологическими факторами, приобретающими доминирующее влияние в механизмах социализации личности.

Для советской криминологии была характерна зависимость от идеологических догм, господствовавших в гуманитарных науках, которые не обошли стороной и криминологию. В этой связи научный интерес вызывает анализ различных научных подходов к определению преступности и характеристике её сущности. Автор достаточно подробно рассмотрел эти вопросы и пришел к выводу, что отечественная криминология, впитавшая постулаты советского времени и коммунистическую идеологию, сохранила во многом так называемую «нормативистскую направленность, что наиболее ярко проявляется при анализе определений понятия «преступность» (с. 48–50). С точки зрения В. Н. Дрёмина, советские криминологи, аргументированно критиковавшие некоторые западные теории преступного поведения то за излишнюю биологизацию, то социологизацию, не смогли отойти от формально-статистического подхода, сделав упор лишь на одном содержательном признаке преступности — общественной опасности. Общей чертой многих определений является то, что их авторы исходят из юридической природы термина «преступность», применяя тавтологию при формулировании определения: преступность — это множество преступлений. Несмотря на то, что в предмет криминологии в качестве обязательного элемента входит проблема личности преступника, при определении преступности авторы забывают о том, кто является «деятелем» этой преступности. Автор приходит к выводу о том, что преступность является продуктом социальной активности, деятельности человека. Именно эта базовая посылка позволяет посмотреть на проблему преступности в контексте широких соци-

альных связей, в которые оказывается включенным человек. Таким образом, проблема, по мнению автора, заключается не в формально-статистической оценке преступности, а в условиях её возникновения и существования, которые органично связаны с практической деятельностью человека в этом социуме, видами социальной активности и общественной реакцией на них (с. 50).

Анализируя весьма дискуссионные вопросы сущности преступности, автор монографии приходит к выводам о том, что раскрыть этот вопрос можно только через исследование научных представлений о «сущности преступника», так как «преступность не существует без лиц, совершающих преступления». В этих целях в книге рассматриваются вопросы о роли социальных и биологических факторов в детерминации преступного поведения и формирования личности преступника (с. 51–66). Можно согласиться с автором в том, что «изучение природы преступности, как и любого иного вида человеческой активности, должно быть связано с познанием как социальной, так и биологической сторон человеческой сущности. В течение жизни человека происходят изменения как в его социальном окружении, так и в физическом. Индивидуальность человеческой сущности выражается в особенностях жизнедеятельности, неделимости и целостности каждого отдельного человека как единой структурно-функциональной системы, состоящей из природных и социально обусловленных свойств». В. Н. Дрёмин полагает, что сущность человека познается через характер его практической деятельности, благодаря которой человек изменяет мир, проявляет себя в этом мире.

«Различия в «сущностях» конкретных людей обусловлены, с одной стороны, индивидуальными, имеющими биологическую природу различиями, с другой стороны, особенностями социализации человека, его социальной значимой деятельности. Преступная активность является лишь одной из характеристик человека, оценка которой может измениться вместе с изменением

оснований криміналізації людського поведіння» (с. 64). В цій зв'язі автор справедливо звертає увагу на роль моральних і моральних норм в регуляції людського поведіння. Відзначається, що моральність поступків людини характеризує її соціальну і духовну сутність. Слідом за цим, сутність злочинних дій заключається в порушенні таких моральних цінностей, які є позиції загальнолюдської моралі або моралі певної соціальної спільноти вважаються найбільш важливими, в зв'язі з чим охороняються і захищаються державою. Таким чином, широка поширеність злочинного поведіння свідчить про глибоку деморалізацію суспільства, його моральної корозії (с. 74–77).

Розглядаючи в межах запропонованої концепції питання злочинності в тісній зв'язі з особою злочинця, автор обґрунтовано, на наш погляд, перейшов до висновку про необхідність дослідження злочинного поведіння на основі так званого «діяльностісного» підходу. В. Н. Дремін стверджує, що людина, направляючи свої дії на задоволення тих або інших потреб, змушений вважатися з існуючими в суспільстві системами соціальних практик. Виходячи з того, що основною формою людської активності є діяльність, спрямована на задоволення різноманітних потреб, формування матеріального світу, соціальних відносин і самої людини, злочинне поведіння також може бути віднесено до однієї з різновидностей соціальних практик, які автор називає злочинними практиками (с. 79–97). Таким чином, автор вважає, що так як злочинна діяльність фактично «вбудована» в систему реальних соціальних відносин, її аналіз неможливий без розуміння сутності практичної діяльності людей. Розглядаючи злочинність, як різновидність предметної діяльності, що проявляється в системі різних видів соціальної активності, автор дає пояснення таким широко розпо-

сирними видами злочинності як «білошкірницька» (економічна, службова), корупційна (крадіжки, шахрайство і ін.), насильницька (убийства, тілесні пошкодження), політично мотивована насильницька (тероризм, захоп заручників) і ін. (с. 95). Такий підхід дозволяє по-новому поглянути не тільки на механізм виникнення злочинності і криміналізації суспільства, але і на проблему запобігання злочинності.

Особливу увагу в монографії приділено обґрунтуванню підходу до злочинності як різновидності соціальних практик (злочинних практик), формуючих особливого роду соціальні інститути. Автор обґрунтовано стверджує, що проблема інституціоналізації злочинності стосується до однієї з найбільш складних і дискусійних, привабливих для спеціалістів в області юриспруденції, кримінології, соціології, політології. Незважаючи на різноманітність наукових публікацій, присвячених феноменології злочинності, її причинам і запобігання, іншими актуальними кримінологічними питаннями, до сих пор не розроблена загальна концепція, що пояснює стрімкий ріст злочинності практично в усіх країнах світу. Однією з причин цього є багаточисельність досліджуваного явища. Другим важливим фактором, що перешкоджає розробці єдиного розуміння злочинності на глобальному рівні, — очевидні відмінності в підходах до криміналізації того або іншого поведіння в національних законодавствах, стверджує автор. На його думку, новий імпульс до вивчення механізму криміналізації суспільства може дати використання інституціонального підходу, ґрунтованого на системі наукових представлень про особливості інституціоналізації сучасного суспільства (с. 134–177, 179–183).

Автор монографії стверджує, що інституціональна методологія в сучасне час стає провідною при

изучении социальной структуры общества и характеристике ценностно-нормативных основ его развития. По его мнению, институтам принадлежит основная роль в организации общественной жизни и формировании нормативно-упорядоченной структуры общества. Однако, несмотря на давнюю историю существования институциональных исследований, криминологи лишь в последние годы обратили внимание на возможность институционального подхода в изучении и сдерживании преступности. Обоснованными являются аргументы автора относительно того, что в предмет интересов криминологов должны входить методологические и теоретические проблемы трансформации социальных, правовых и социально-экономических институтов общества, вопросы изменения институтов власти и государства, формирования институтов гражданского общества, влияния глобализационных и региональных факторов на изменения в общественных институтах, реформирование институтов социализации и воспитания, институциональных изменений в сфере культурной, этнической и религиозной жизни общества, вопросы социально-психологического восприятия институциональных изменений в массовом сознании (с. 520–522).

Автор приводит аргументы, свидетельствующие о том, что в обществе сформировался особый механизм функционирования криминальных практик, представляющий из себя систему устойчивых правил поведения и взаимодействия криминалитета с легальными институтами власти и управления, контролирующими и правоохранительными органами. Институционализация преступной деятельности индивидов способствует вовлечению в криминальную практику других людей, которые оказываются зависимыми от этой деятельности. Создается криминальная среда обитания, в которую попадают другие люди. Криминализация общества и воспроизводство преступности предстают как непрерывно продолжающийся цикл обмена результатами предметной деятельности в рамках институционализированных

криминальных практик (с. 282–297). По мнению автора книги, институционализированные криминальные практики успешно конкурируют с правомерными социальными практиками, принося их участникам в короткое время существенные доходы, что способствует еще большему их распространению.

Важным, по нашему мнению является вывод автора о том, что в настоящее время происходит развитие двух взаимосвязанных процессов — институционализации криминальных практик и криминализации социальных институтов, результатом чего является деинституционализация базовых социальных институтов (экономики, политики, правопорядка и др.) (с. 219–237). Заслуживают внимания рассуждения автора о криминализации общества как институциональном кризисе, в результате чего происходит процесс расширенного воспроизводства преступности (с. 219 и далее). Автор много внимания уделил социальной аномии, социальной стратификации и маргинализации населения, средствам массовой информации, играющим особую роль в механизме криминализации общества и институционализации преступности (с. 239–260). Особый интерес вызывает раздел о деинституционализации и криминализации власти как следствие институционального кризиса в обществе (с. 261–280) и далее).

В. Н. Дрёмин аргументирует мнение о том, что отдельные разновидности криминальных практик приобретают черты социальных институтов. В большей степени это относится к теневой и криминальной экономике, во многих случаях доминирующих в экономических отношениях (с. 380–403). Признаки и характер организованной преступности свидетельствуют не только о её внутренней формализации и институционализации, но и проникновении в легальные институты общества. Это подтверждается такими свойствами организованной преступности, как организованность и сплоченность преступных формирований, наличие особой субкультурной идеологии (с. 428–452).

Наблюдаются процессы формирования коррупции как особого социального института, выполняющего специфические социальные функции (с. 405–426).

В монографии рассматриваются вопросы институционализации транснациональной преступности в контексте глобализационных вопросов (с. 486–518). Определенное внимание уделено роли лишения свободы в механизме институционализации карательных практик.

Таким образом, можно констатировать, что рецензируемая монография охватывает широкий круг вопросов, ранее в отечественной криминологии в таком аспекте не рассматривавшихся. Безусловно, данное монографическое исследование является весомым вкладом в систему научных представлений о преступности, её развитии и детерминации.

Вместе с тем следует отметить, что, как и любая новаторская работа, данная монография не лишена определенных упущений. Так, на наш взгляд, некоторые вопросы нуждаются в более углубленном исследовании. Сказанное можно отнести, в первую очередь, к изучению роли лишения свободы как вида уголовного наказания в механизме институционализации преступности. Автор правильно подчеркнул значение тюремной субкультуры в институционализации преступности, однако оставил

этот вопрос без подробного анализа. Вместе с тем очевидно, что именно огромная армия ранее судимых лиц составляет основу распространения особой нравственной культуры в обществе и стандартов поведения.

Не все негативные социальные процессы попали в поле зрения автора при рассмотрении вопросов о факторах криминализации общества и механизмах институционализации преступности. Так, можно было бы привести статистические данные о связи социального положения с тем или иным видом преступного поведения, роли городской и сельской инфраструктуры в процессах социализации и формировании личности преступника.

Ряд положений носят дискуссионный характер, что является естественным для монографии, насыщенной многими, ранее не обсуждавшимися идеями.

Тем не менее следует признать, что рецензируемая монография В. Н. Дрёмина является новым словом в отечественной криминологии, в которой рассматриваются важные теоретические и практические положения. Следует отметить обширную библиографию, широкий обзор литературы, как отечественной, так и зарубежной. Безусловно, данное исследование вызовет интерес не только научной общественности, но и практических работников.

ЗАКОНОДАВСТВО І ДОКУМЕНТИ

ЗАКОН УКРАЇНИ*

ПРО ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Цей Закон визначає основні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1 Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

близькі особи — подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки, усиновлювачі, усиновлені, а також інші особи за умови їх постійного проживання разом із суб'єктом, визначеним у частині першій статті 2 цього Закону, і ведення з ним спільного господарства;

конфлікт інтересів — реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень;

корупційне правопорушення — умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 2 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність;

* Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 45. — Ст. 691; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1787-VI від 23.12.2009.

корупція — використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей;

неправомірна вигода — грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав.

Стаття 2 Суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення

1. Суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення є:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування:

а) Президент України, Голова Верховної Ради України та його заступники, Прем'єр-міністр України та інші члени Кабінету Міністрів України, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад;

в) державні службовці;

г) посадові особи місцевого самоврядування;

г) військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань;

д) судді Конституційного Суду України, професійні судді, народні засідателі і присяжні;

е) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, податкової міліції, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;

є) посадові особи і працівники органів прокуратури, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби;

ж) посадові та службові особи інших органів державної влади;

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування:

а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені в пункті 1 частини першої цієї статті, але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету;

б) члени окружних/територіальних та дільничних виборчих комісій;

в) керівники громадських організацій, які частково фінансуються з державного чи місцевого бюджету;

г) помічники-консультанти народних депутатів України та інших виборних осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але одержують заробітну плату за рахунок державного чи місцевого бюджету;

г) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, експерти, оцінювачі, арбітражні керуючі, незалежні посередники чи члени трудового арбітражу під час розгляду колективних трудових спорів, третейські судді, а також у встановлених законом випадках інші особи);

д) посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі іноземної держави, а також інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства);

е) посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені);

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або особи, спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків в юридичних особах, а також фізичні особи — підприємці;

4) посадові особи юридичних осіб, фізичні особи — у разі одержання від них особами, зазначеними в пунктах 1–2 частини першої цієї статті, або за участю цих осіб іншими особами неправомірної вигоди;

5) юридичні особи — у визначених законом випадках.

Стаття 3

Суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції

1. Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, органи прокуратури України здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції в межах повноважень, визначених Конституцією України та законами.

2. Органи державної влади здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції або беруть участь у їх здійсненні в межах повноважень, визначених законами та іншими виданими на їх основі нормативно-правовими актами.

3. Координацію і контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання та протидії корупції здійснює Кабінет Міністрів України.

Формування державної антикорупційної політики, реалізацію антикорупційної стратегії, що визначається

Верховною Радою України, а також координацію діяльності центральних органів виконавчої влади з цих питань здійснює спеціально уповноважений орган (особа) з питань антикорупційної політики.

4. Спеціально уповноважені суб'єкти, які в межах своєї компетенції безпосередньо здійснюють заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень (далі — спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції), визначаються законом.

Спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, якщо інше не передбачено законом.

Координацію діяльності правоохоронних органів з питань протидії корупції здійснюють в межах наданих повноважень, визначених законами, Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори.

5. Суб'єктами, які беруть участь у запобіганні, виявленні, а в установлених законом випадках і у здійсненні заходів щодо припинення корупційних правопорушень, відновленні порушених прав чи інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави, а також в інформаційному і науково-дослідному забезпеченні здійснення заходів щодо запобігання та протидії корупції, у міжнародному співробітництві в цій сфері, є:

1) уповноважені підрозділи органів державної влади;

2) місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування;

3) підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові особи, а також громадяни, об'єднання громадян за їх згодою.

6. Керівники органів державної влади, юридичних осіб, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупцій-

ного правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення працівниками відповідних органів державної влади, юридичних осіб зобов'язані в межах своїх повноважень вжити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції.

Розділ II ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Стаття 4

Обмеження, спрямовані на запобігання та протидію корупції

1. Особам, зазначеним у пунктах 1–3 частини першої статті 2 цього Закону, забороняється:

1) використовувати своє службове становище з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі:

а) неправомірно сприяти фізичним або юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності, одержанні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів, пільг, укладанні контрактів (у тому числі на закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти);

б) неправомірно сприяти призначенню на посаду особи, яка не має переваг перед іншими кандидатами на цю посаду;

в) неправомірно втручатися в діяльність інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування або посадових осіб;

г) неправомірно надавати перевагу фізичним або юридичним особам у зв'язку з підготовкою проектів, виданням нормативно-правових актів та прийняттям рішень, затвердженням (погодженням) висновків;

2) займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту, що здійснюються в позаробочий

час) безпосередньо або через інших осіб, якщо інше не передбачено законом;

3) входити, у тому числі через інших осіб, до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), якщо інше не передбачено законом;

4) відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої передбачено законом, надавати недостовірну чи не в повному обсязі інформацію.

Обмеження, передбачені пунктами 2–3 частини першої цієї статті, не поширюються на депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), а також на осіб, зазначених у пункті 2 частини першої статті 2 цього Закону.

2. Фізичним та юридичним особам забороняється здійснювати фінансування органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, у тому числі надавати їм матеріальну та/або нематеріальну допомогу, безоплатно виконувати роботи, надавати послуги, передавати кошти та інше майно, крім випадків, передбачених законами та чинними міжнародними договорами України, укладеними в установленому законом порядку.

Стаття 5

Обмеження щодо одержання подарунків

1. Особам, зазначеним у пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, у зв'язку з виконанням ними функцій держави або органів місцевого самоврядування забороняється приймати подарунки, за винятком випадків, передбачених цим Законом та іншими законами.

2. Особи, зазначені в пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, можуть приймати особисті подарунки,

які відповідають загальновизнаним уявленням про гостинність, за умови, що вартість одного подарунка не перевищує розміру однієї податкової соціальної пільги.

3. Особи, зазначені в пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, передають органу державної влади, організації або іншій юридичній особі, де вони працюють, подарунки, одержані під час проведення офіційних заходів, у триденний строк в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6

Обмеження щодо роботи близьких осіб

1. Особи, зазначені в підпунктах «а», «в»–«ж» пункту 1 та підпунктах «а»–«б» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону (крім народних засідателів і присяжних), не можуть мати в безпосередньому підпорядкуванні або бути безпосередньо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

Особа, зазначена в підпунктах «а», «в»–«ж» пункту 1 та підпунктах «а»–«б» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону (крім народних засідателів і присяжних), зобов'язана повідомити керівництво органу, на посаду в якому вона претендує, про працюючих у цьому органі близьких їй осіб.

2. У разі виникнення обставин, що порушують вимоги частини першої цієї статті, відповідні особи, близькі їм особи вживають заходів щодо усунення таких обставин у п'ятнадцятиденний строк. Якщо в даний строк ці обставини добровільно не усунуто, відповідні особи та/або близькі їм особи в місячний строк підлягають переведенню в установленому порядку на іншу посаду, що виключає безпосереднє підпорядкування.

У разі неможливості такого переведення особа, яка перебуває в підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади, крім випадків, передбачених законодавством, що регулює питання доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави, органів місцевого самоврядування.

3. Особам, зазначеним у підпунктах «а», «в»–«ж» пункту 1 та підпунктах «а»–«б» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону (крім народних засідателів і присяжних), забороняється брати участь у роботі колегіальних органів під час розгляду питань щодо призначення на посаду близьких їм осіб та в будь-який інший спосіб впливати на прийняття такого рішення.

Стаття 7

Обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, органів місцевого самоврядування

1. Установлені цим Законом або іншими законами обмеження щодо осіб, зазначених у пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, зберігаються протягом двох років після звільнення таких осіб з посад або припинення ними в установленому порядку діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, органів місцевого самоврядування, за умови якщо обов'язки цих осіб на новій посаді у приватному секторі безпосередньо пов'язані з функціями, які виконували особи, перебуваючи на попередній посаді.

Стаття 8

Обмеження щодо юридичних осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення

1. Органи державної влади або органи місцевого самоврядування, юридичні особи публічного права, юридичні особи, що фінансуються з державного чи місцевого бюджету, не можуть надавати юридичним особам, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, кошти і майно протягом п'яти років з дня набрання рішенням суду законної сили.

Юридичним особам, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, протягом п'яти років з дня набрання рішенням суду законної сили забороняється провадити діяльність від імені держави чи

будь-яку іншу діяльність з надання державних послуг на договірних засадах.

2. Кабінет Міністрів України визначає порядок накопичення та оприлюднення інформації про юридичних осіб, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення.

Стаття 9

Спеціальна перевірка щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування

1. Стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, проводиться спеціальна перевірка, у тому числі щодо відомостей, поданих особисто.

Організація проведення спеціальної перевірки покладається на керівника органу державної влади, органу місцевого самоврядування, на зайняття посади в якому претендує особа.

До проведення спеціальної перевірки залучаються спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, а в разі потреби — інші центральні органи виконавчої влади.

2. Спеціальній перевірці підлягають відомості про:

1) притягнення особи до кримінальної відповідальності та відповідальності за корупційні правопорушення;

2) достовірність інформації про доходи, їх джерела та зобов'язання фінансового характеру, у тому числі за кордоном, щодо особи, яка претендує на посаду, та близьких їй осіб;

3) наявність у особи та близьких їй осіб корпоративних прав;

4) особу, яка претендує на зайняття посади, у тому числі про стан її здоров'я, освіту, наявність наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації.

3. Спеціальна перевірка проводиться у п'ятнадцятиденний строк за письмовою згодою особи, яка претендує на зайняття посади, зазначеної в пункті 1 і підпунктах «а»–«г» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону.

У разі відсутності зазначеної згоди питання щодо такої кандидатури не розглядається.

Положення щодо організації проведення спеціальної перевірки затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10 **Фінансовий контроль**

1. Особи, зазначені в пункті 1 і підпунктах «а»–«г» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону, зобов'язані подавати відомості про майно, доходи, витрати, зобов'язання фінансового характеру, у тому числі за кордоном, у порядку та обсягах, визначених законами та іншими виданими на їх основі нормативно-правовими актами.

Порядок оприлюднення зазначених відомостей визначається законом.

2. У разі відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента особа, зазначена в пункті 1 і підпунктах «а»–«г» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону, зобов'язана в десятиденний строк письмово повідомити про це орган державної податкової служби за місцем проживання із зазначенням номера рахунку і місцезнаходження банку-нерезидента.

3. Особа, яка претендує на зайняття посади, зазначеної в пункті 1 і підпунктах «а»–«г» пункту 2 частини першої статті 2 цього Закону, до призначення або обрання на відповідну посаду подає в установленому законодавством порядку відомості про майно, доходи, зобов'язання фінансового характеру, у тому числі за кордоном.

У разі неподання або подання недостовірних відомостей зазначена особа не може бути призначена (обрана) на відповідну посаду, а призначена особа підлягає звільненню, якщо інше не передбачено Конституцією України.

Стаття 11 **Кодекси поведінки**

1. Загальні вимоги до поведінки осіб, зазначених у пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, якими вони зобов'язані керуватися під час виконання своїх службових повноважень, під-

стави та порядок притягнення до відповідальності за порушення цих вимог встановлюються законом.

2. Законодавством, що визначає організацію і порядок діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надання окремих видів державних послуг або діяльності категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, органів місцевого самоврядування, можуть встановлюватися спеціальні вимоги щодо поведінки таких осіб.

3. Держава сприяє закріпленню норм професійної етики та інших вимог щодо здійснення окремих видів діяльності в кодексах поведінки підприємців, представників відповідних професій.

Стаття 12 **Врегулювання конфлікту інтересів**

1. Особи, зазначені в пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, зобов'язані вжити заходів щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів.

2. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порядок надання окремих видів державних послуг та провадження інших видів діяльності, пов'язаних з виконанням функцій держави, органів місцевого самоврядування, мають передбачати порядок та шляхи врегулювання конфлікту інтересів.

Стаття 13 **Антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів**

1. З метою виявлення у проектах нормативно-правових актів норм, що можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, розроблення рекомендацій стосовно їх усунення спеціально уповноважений орган (особа) з питань антикорупційної політики проводить антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів.

Порядок і методологія проведення антикорупційної експертизи та порядок оприлюднення її результатів визначаються Кабінетом Міністрів України.

Результати антикорупційної експертизи підлягають обов'язковому розгляду під час прийняття рішення щодо видання відповідного нормативно-правового акта.

2. Антикорупційній експертизі підлягають:

проекти законів України;

проекти актів Президента України, Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади за рішенням відповідно Президента України, Кабінету Міністрів України, зверненням центрального органу виконавчої влади.

3. За ініціативою фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів.

Проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів та оприлюднення її результатів здійснюються за рахунок відповідних фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб або інших джерел, не заборонених законодавством.

Стаття 14

Вимоги щодо прозорості інформації у приватній сфері

1. Не є конфіденційною та не може становити комерційну або банківську таємницю інформація про:

1) розміри, види благодійної та іншої допомоги, що надається фізичним та юридичним особам чи одержується від них особами, зазначеними в пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону;

2) розміри, види винагороди, що одержують особи, зазначені в пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, а також правочини, пов'язані з одержанням подарунків цими особами або близькими їм особами;

3) працевлаштування, виконання робіт, надання послуг за цивільно-правовими угодами близьким особам осіб, зазначених у пунктах 1–2 частини першої статті 2 цього Закону, якщо інше не передбачено законом.

Розділ III УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАХОДАХ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Стаття 15

Участь громадськості в заходах щодо запобігання та протидії корупції

1. Об'єднання громадян та їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни в діяльності щодо запобігання, виявлення та протидії корупційним правопорушенням можуть (крім випадків, коли це віднесено законом до виключної компетенції спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції):

1) брати участь у діяльності щодо виявлення фактів вчинення корупційних правопорушень та встановлення осіб, які їх вчинили, у межах повноважень, визначених законом;

2) повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних правопорушень спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, іншим органам, зазначеним у статті 3 цього Закону, керівництву та колективу підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці правопорушення, а також громадськості;

3) запитувати та одержувати в установленому порядку від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію про діяльність щодо запобігання та протидії корупції;

4) проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів державної влади або органів місцевого самоврядування;

5) брати участь у відкритих парламентських слуханнях з питань запобігання та протидії корупції;

6) вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання та протидії корупції;

7) проводити, замовляти проведення досліджень, у тому числі наукових, со-

Стаття 17

Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції

1. Особи, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, перебувають під захистом держави.

Держава забезпечує здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань на життя, житло, здоров'я та майно осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, а також близьких їм осіб.

2. Державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції, здійснюється відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

у вчиненні злочину у сфері службової діяльності або складено протокол про вчинення адміністративного корупційного правопорушення, пов'язаного з порушеннями обмежень, передбачених пунктами 1–3 частини першої статті 4, статтею 5 цього Закону, в тому числі в юридичних особах приватного права, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом, до розгляду справи судом, якщо інше не передбачено Конституцією України.

2. Дострокове припинення повноважень особи на виборній посаді, звільнення особи з посади, що здійснюється Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, звільнення з військової служби військової посадової особи, яку притягнуто до відповідальності за корупційне правопорушення, проводиться відповідно до законодавства.

Інші особи, яких притягнуто до кримінальної або адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення, пов'язане з порушеннями обмежень, передбачених пунктами 1–3 частини першої статті 4, статтею 5 цього Закону, підлягають звільненню з відповідних посад у триденний строк з дня набрання рішенням суду законної сили, якщо інше не передбачено законом.

3. Про звільнення особи з посади у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, пов'язане з порушеннями обмежень, передбачених пунктами 1–3 частини першої статті 4, статтею 5 цього Закону, керівник органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації у триденний строк письмово повідомляє суд, який постановив обвинувальний вирок або прийняв постанову про накладення адміністративного стягнення за корупційне правопорушення, та спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань державної служби.

4. З метою виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню корупційного правопорушення, або невиконан-

Розділ IV

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 18

Види відповідальності за корупційні правопорушення

1. За вчинення корупційних правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 2 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової або дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

2. Відомості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, у триденний строк з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили, притягнення до цивільно-правової відповідальності, накладення дисциплінарного стягнення заносяться до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення.

Стаття 19

Особливості звільнення з роботи осіб, які вчинили корупційні правопорушення

1. Особа, щодо якої винесено постанову про притягнення як обвинуваченої

ня вимог цього Закону за поданням спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції, за рішенням керівника особи, яка вчинила таке правопорушення, проводиться службове розслідування в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

5. Обмеження щодо заборони особи, звільненій із займаної посади у зв'язку з притягненням до відповідальності за корупційне правопорушення, займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, органів місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, встановлюється виключно за вмотивованим рішенням суду, якщо інше не передбачено законом.

Розділ V УСУНЕННЯ НАСЛІДКІВ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Стаття 20 Відшкодування шкоди, завданої державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення

1. Шкода, завдана державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягає відшкодуванню в установленому законом порядку.

Стаття 21 Незаконні нормативно-правові акти та правочини

1. Нормативно-правові акти, рішення, прийняті внаслідок вчинення корупційного правопорушення, можуть бути скасовані органом або посадовою особою, уповноваженими на прийняття чи скасування відповідних актів та рішень, або визнані незаконними в судовому порядку за заявою заінтересованих фізичних осіб, об'єднань громадян, юридичних осіб, прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

2. Правочин, укладений внаслідок корупційного правопорушення, є нікчемним.

Стаття 22 Відновлення прав і законних інтересів та відшкодування збитків, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок вчинення корупційного правопорушення

1. Фізичні та юридичні особи, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного правопорушення, які зазнали моральної або майнової шкоди, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків у встановленому законом порядку.

2. Збитки, завдані фізичній або юридичній особі внаслідок незаконних дій суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції, відшкодовуються з Державного бюджету України у встановленому законом порядку.

Держава, Автономна Республіка Крим, орган місцевого самоврядування, які відшкодували збитки, завдані суб'єктом, що здійснює заходи щодо запобігання та протидії корупції, мають право зворотної вимоги (регресу) до особи, яка завдала шкоди, у розмірі виплаченого відшкодування, якщо обвинувальним вироком суду, який набрав законної сили, у діях цієї особи встановлено склад злочину.

Стаття 23 Вилучення незаконно одержаного майна

1. Кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають вилученню в установленому законом порядку, а вартість незаконно одержаних послуг та пільг — стягненню на користь держави.

Розділ VI КОНТРОЛЬ І НАГЛЯД ЗА ВИКОНАННЯМ ЗАКОНІВ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Стаття 24 Контроль за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції

1. Контроль за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції

здійснюється Верховною Радою України безпосередньо, а також Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, органами державної влади в межах їх повноважень у встановленому законом порядку.

2. Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, здійснюючи контроль за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції, щороку не пізніше 15 квітня представляє Верховній Раді України доповідь про стан запобігання та протидії корупції в Україні, що підлягає опублікуванню в офіційних виданнях Верховної Ради України.

Стаття 25
Громадський контроль
за виконанням законів у сфері
запобігання та протидії корупції

1. Громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції здійснюється на підставі та в порядку, визначеному цим Законом та іншими законами.

Стаття 26
Прокурорський нагляд

1. Нагляд за виконанням законів у сфері запобігання та протидії корупції здійснюється Генеральним прокурором України та підпорядкованими йому прокурорами.

Розділ VII
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

Стаття 27
Міжнародне співробітництво у сфері
запобігання та протидії корупції

1. Україна відповідно до укладених нею міжнародних договорів здійснює співробітництво у сфері запобігання та протидії корупції з іноземними державами, міжнародними організаціями, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції.

2. Правова допомога та інші види міжнародного співробітництва у справах про корупційні правопорушення

здійснюються компетентними органами відповідно до законодавства та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Стаття 28
Міжнародні договори України
у сфері запобігання та протидії
корупції

1. У разі якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про запобігання та протидію корупції, застосовуються правила міжнародних договорів.

Стаття 29
Міжнародний обмін інформацією
у сфері запобігання та протидії
корупції

1. Компетентні органи України можуть надавати відповідним органам іноземних держав та одержувати від них інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, з питань запобігання та протидії корупції з додержанням вимог законодавства та міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

2. Надання органам іноземних держав інформації з питань, пов'язаних із запобіганням та протидією корупції, можливе лише в разі, якщо ці органи та відповідний компетентний орган України можуть встановити такий режим доступу до інформації, який унеможливує розкриття інформації для інших цілей чи її розголошення в будь-який спосіб, у тому числі шляхом несанкціонованого доступу.

Стаття 30
Заходи щодо повернення в Україну
доходів, одержаних внаслідок
корупційних правопорушень,
та розпорядження вилученими
доходами, одержаними внаслідок
корупційних правопорушень

1. Україна здійснює заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупцій-

них правопорушень, та розпоряджається цими коштами та майном відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

Розділ VIII ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і вводить в дію з 1 квітня 2010 року. {Пункт 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1787-VI від 23.12.2009}

2. Визнати такими, що втрачають чинність з 1 квітня 2010 року: {Абзац перший пункту 2 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1787-VI від 23.12.2009}

Закон України «Про боротьбу з корупцією» (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 34, ст. 266; 1997 р., № 19, ст. 136; 1998 р., № 26, ст. 149; 1999 р., № 16, ст. 97, № 26, ст. 213; 2000 р., № 24, ст. 185; 2002 р., № 40, ст. 289, № 43, ст. 315; 2003 р., № 29, ст. 233; 2005 р., № 16, ст. 263; 2006 р., № 32, ст. 272; 2007 р., № 9, ст. 67);

Постанову Верховної Ради України від 5 жовтня 1995 року «Про порядок введення в дію Закону України «Про боротьбу з корупцією» (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 34, ст. 267).

3. Кабінету Міністрів України у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо проекту антикорупційної стратегії та приведення законодавчих актів у відповідність із цим Законом;

забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Президент України
В.ЮЩЕНКО

м. Київ, 11 червня 2009 року
№ 1506-VI

ЗАКОН УКРАЇНИ*

**ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

**Стаття 1
Сфера дії Закону**

1. Цей Закон відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» встановлює відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення їх до відповідальності.

2. Дія цього Закону не поширюється на юридичних осіб публічного права, які повністю утримуються за рахунок державного чи місцевих бюджетів, а також міжнародні організації.

**Стаття 2
Відповідальність юридичної особи
за корупційне правопорушення**

1. Юридична особа несе відповідальність, встановлену цим Законом, за вчинення від її імені та в її інтересах керівником такої юридичної особи, її засновником, учасником чи іншою уповноваженою особою самостійно або у співучасті будь-якого із злочинців, передбачених статтею 209, частиною першою або другою статей 235-4, 235-5, статтями 364, 365, 368, 369 і 376 Кримінального кодексу України.

**Стаття 3
Види стягнень**

1. На юридичних осіб судом можуть бути накладені такі види стягнень:

- 1) штраф;
- 2) заборона займатися певним видом діяльності;
- 3) конфіскація майна;
- 4) ліквідація юридичної особи.

2. Стягнення, передбачені пунктами 2 і 4 частини першої цієї статті, можуть застосовуватися лише як основне стягнення, а передбачені пунктами 1 і 3 частини першої цієї статті, — як основне і як додаткове стягнення.

3. Стягнення не може бути застосовано до юридичної особи, якщо минуло більше року з дня виникнення підстав, передбачених статтею 10 цього Закону.

**Стаття 4
Штраф**

1. Суд може призначити штраф у розмірі від однієї тисячі до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

2. Залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого службовою особою, засновником, учасником або іншою уповноваженою особою юридичної особи, суд призначає штраф у таких розмірах:

за злочин невеликої тяжкості — від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за злочин середньої тяжкості — від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за тяжкий злочин — від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за особливо тяжкий злочин — від десяти тисяч до п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

**Стаття 5
Заборона займатися певним
видом діяльності**

1. Суд може заборонити юридичній особі займатися будь-яким з видів діяльності, визначених у її статутних документах, на строк від трьох місяців до трьох років.

У разі одночасного встановлення заборони юридичній особі займатися декількома видами діяльності конкретний

* Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 45. — Ст. 692; Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1787-VI від 23.12.2009.

строк за кожним видом діяльності визначається судом окремо.

Стаття 6 **Конфіскація майна**

1. Конфіскація майна полягає у примусовому і безоплатному вилученні у власність держави майна, доходів, отриманих юридичною особою внаслідок вчинення злочинів особами, зазначеними у статті 2 цього Закону.

2. У разі неможливості конфіскувати майно, доходи, зазначені в частині першій цієї статті, суд стягує з юридичної особи суму, яка дорівнює їх вартості.

Стаття 7 **Ліквідація юридичної особи**

1. Ліквідація юридичної особи може бути застосована судом лише у разі вчинення особами, зазначеними у статті 2 цього Закону, тяжкого або особливо тяжкого злочину.

2. Ліквідація юридичної особи здійснюється в порядку, передбаченому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців».

3. У разі якщо юридична особа здійснює діяльність у галузі, що має стратегічне значення для безпеки держави, таке стягнення до неї не застосовується.

Стаття 8 **Призначення стягнень за сукупністю корупційних правопорушень**

1. За сукупністю корупційних правопорушень суд, застосувавши стягнення за кожне правопорушення окремо, визначає остаточне стягнення шляхом поглинання менш суворого стягнення більш суворим.

Стаття 9 **Порядок провадження у справах стосовно юридичних осіб**

1. Провадження у справах стосовно юридичних осіб здійснюється відповідно до цього Закону.

2. Провадження у справі ведеться прокурором, який направляє кримінальну справу до суду чи здійснював нагляд за законністю відмови в порушенні

кримінальної справи або закриття справи стосовно осіб, зазначених у статті 2 цього Закону.

3. Провадження у справі починається з моменту складення прокурором відповідного протоколу.

4. Прокурор протягом п'яти робочих днів, але не пізніше шести місяців після виникнення підстав, передбачених у статті 10 цього Закону, складає протокол щодо юридичної особи і надсилає його до суду, а також юридичній особі.

5. У протоколі зазначаються: дата і місце його складення; прізвище, ім'я, по батькові, посада особи, яка його склала; назва юридичної особи, щодо якої складено протокол, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації;

підстави для порушення провадження у справі;

дата, місце та обставини вчинення корупційного злочину;

сума доходів та/або вартість майна, отриманих юридичною особою внаслідок вчинення злочину;

характер та розмір заподіяної шкоди, якщо така мала місце;

заходи щодо забезпечення можливої конфіскації, які необхідно застосувати до юридичної особи.

До протоколу додаються матеріали, необхідні для об'єктивного розгляду справи.

6. Протокол підписується особою, яка його склала.

Стаття 10 **Підстави до порушення провадження у справі стосовно юридичних осіб**

1. Провадження у справі стосовно юридичних осіб порушується за наявності обвинувального вироку суду, що набрав законної сили, яким установлено винуватість фізичної особи у вчиненні будь-якого із злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України і зазначених у статті 2 цього Закону, або ухвали чи постанови про закриття кримінальної справи з підстав, передбачених пунктами 4, 8 частини першої

статті 6, статтею 7, пунктами 1, 4 частини першої статті 7-1 Кримінально-процесуального кодексу України.

2. Провадження у справі стосовно юридичних осіб порушується також у разі відмови в порушенні кримінальної справи щодо осіб, зазначених у статті 2 цього Закону, з підстав, передбачених пунктами 4, 8 частини першої статті 6 Кримінально-процесуального кодексу України.

Стаття 11 **Підсудність справ стосовно юридичних осіб**

1. Справи стосовно юридичних осіб розглядаються місцевими загальними судами за місцем розгляду кримінальної справи щодо осіб, зазначених у статті 2 цього Закону.

2. У разі якщо кримінальна справа не порушувалася або була закрита, розгляд справи здійснюється судом, у районі діяльності якого зареєстровано юридичну особу або за місцезнаходженням юридичної особи.

3. Справи стосовно юридичних осіб розглядаються колегіально судом у складі судді і двох народних засідателів.

4. Суддя, який брав участь у розгляді кримінальної справи щодо особи, обвинуваченої у злочині, вчиненому від імені та в інтересах юридичної особи, не має права розглядати справу стосовно юридичної особи.

Стаття 12 **Особи, які беруть участь у розгляді в суді справи стосовно юридичної особи**

1. Особами, які беруть участь у розгляді в суді справи стосовно юридичної особи, є:

представник юридичної особи;
прокурор.

2. За клопотанням прокурора, представника юридичної особи, а також за ініціативою суду, якщо це необхідно для об'єктивного розгляду справи, у розгляді в суді справи можуть брати участь інші особи, якщо їх участь буде визнана судом обов'язковою.

Стаття 13 **Представник юридичної особи**

1. Справа стосовно юридичної особи розглядається за участю її представника. За відсутності такого представника справу може бути розглянуто лише у випадках, якщо є дані про своєчасне повідомлення представника про місце і час розгляду справи і від нього не надійшло клопотання про відкладення розгляду.

У розгляді справи, в якій передбачено накладення стягнення у виді ліквідації юридичної особи, участь її представника є обов'язковою.

2. Представник юридичної особи має право:

знайомитися з матеріалами справи та робити з них виписки;

знайомитися з матеріалами кримінальної справи та робити з них виписки;

давати пояснення;

надавати докази та брати участь у їх дослідженні;

заявляти клопотання і відводи;

користуватися правовою допомогою;

виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача в разі неволодіння мовою, якою ведеться провадження;

оскаржувати застосування заходів щодо забезпечення провадження;

оскаржувати рішення суду у випадках та в порядку, встановлених законом.

Стаття 14 **Прокурор**

1. Прокурор має право: брати участь у розгляді справи в суді;

заявляти клопотання, відводи;

давати висновки з питань, що виникають під час розгляду справи;

перевіряти правильність застосування заходів впливу за правопорушення;

оскаржувати рішення суду у випадках та в порядку, встановлених законом;

вчиняти інші дії, передбачені законом.

апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, що є обов'язковою підставою для скасування постанови.

2. Суд апеляційної інстанції може дослідити нові докази, які не досліджувалися в суді першої інстанції, за клопотанням осіб, які беруть участь у розгляді справи, чи за власною ініціативою.

Стаття 20

Строк та порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції

1. Апеляційна скарга має бути розглянута судом апеляційної інстанції протягом розумного строку, але не пізніше ніж через місяць з дня її надходження до суду.

2. Розгляд апеляційної скарги здійснюється колегією суддів суду апеляційної інстанції у складі трьох суддів.

3. Після відкриття судового засідання і вирішення клопотань осіб, які беруть участь у розгляді справи, суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст постанови, що оскаржується, та апеляційної скарги.

4. Неявка осіб, які беруть участь у розгляді справи, належним чином повідомлених про час і місце розгляду, не перешкоджає розгляду справи.

5. Після закінчення розгляду справи колегія суддів виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення.

Стаття 21

Повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги

1. За наслідками розгляду апеляційної скарги суд має право:

- 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову — без змін;
- 2) змінити постанову;
- 3) скасувати постанову та прийняти нову постанову;
- 4) скасувати постанову і закрити провадження у справі.

2. Суд залишає апеляційну скаргу без задоволення, а постанову суду першої інстанції — без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції правильно вста-

новив обставини справи і виніс постанову з додержанням норм матеріального та процесуального права.

3. Підставами для зміни, скасування постанови та прийняття нової постанови є:

однобічність та неповнота дослідження справи в суді першої інстанції; невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи;

порушення або неправильне застосування норм матеріального та процесуального права.

4. Апеляційний суд скасовує постанову із закриттям провадження у справі у випадках, передбачених частиною четвертою статті 16 цього Закону.

5. У разі скасування постанови із закриттям провадження у справі, ухвалення нової постанови або зміни постанови суд апеляційної інстанції зазначає, які статті закону порушено та в чому саме полягають ці порушення або необґрунтованість постанови.

6. У разі зміни постанови в частині накладення стягнення в межах, передбачених статтями 4, 5 цього Закону, воно не може бути посилено.

7. Рішення суду апеляційної інстанції надсилається прокурору і юридичній особі у строк, визначений статтею 16 цього Закону.

8. Рішення апеляційного суду у справі є остаточним.

Стаття 22

Підстави для провадження за нововиявленими обставинами

1. Постанова або ухвала суду, що набрала законної сили, може бути переглянута за нововиявленими обставинами.

2. Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є:

- 1) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправивного висновку експерта, перекладу, що спричинили постановлення незаконного або необґрунтованого рішення стосовно фізичної особи, яке було підставою для притягнення юридичної особи до відповідальності;

2) скасування судового рішення, яке стало підставою для прийняття постанови чи постановлення ухвали, що належить переглянути;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину у сфері службової діяльності, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необгрунтоване рішення.

3. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в разі прийняття нових законів чи скасування законів, що діяли на час розгляду справи, не допускається, крім випадків, коли вони скасовують злочинність діяння, пом'якшують кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшують становище особи.

4. Заяву про перегляд постанови чи ухвали за нововиявленими обставинами мають право подати прокурор і представник юридичної особи.

Стаття 23

Строк подання заяви про перегляд постанови чи ухвали за нововиявленими обставинами

1. Заяву про перегляд постанови чи ухвали за нововиявленими обставинами може бути подано протягом одного місяця після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася про ці обставини.

Стаття 24

Порядок подання заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами

1. Заява про перегляд рішення суду за нововиявленими обставинами подається до апеляційного суду через суд, який розглядав справу.

2. Суд після надходження заяви разом з матеріалами справи протягом п'яти днів надсилає її до апеляційного суду.

Стаття 25

Форма і зміст заяви

1. У заяві зазначаються:

1) найменування суду, до якого подається заява про перегляд;

2) ім'я (найменування), поштова адреса особи, яка подає заяву, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є;

3) постанова чи ухвала, про перегляд якої за нововиявленими обставинами подається заява;

4) нововиявлені обставини, якими обгрунтовується вимога про перегляд постанови чи ухвали;

5) обгрунтування з посиланням на докази, що підтверджують наявність нововиявлених обставин, та зміст вимог особи, яка подає заяву до суду;

6) перелік документів та інших матеріалів, що додаються.

Стаття 26

Порядок розгляду справи за нововиявленими обставинами

1. Після надходження до апеляційного суду заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами суддя виносить ухвалу про призначення розгляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.

2. Заява про перегляд постанови чи ухвали суду (судді) за нововиявленими обставинами розглядається апеляційним судом протягом місяця з дня її надходження.

3. Попередній розгляд справи в апеляційному порядку не перешкоджає її розгляду за нововиявленими обставинами.

4. Розгляд заяви здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів.

5. Розглянувши заяву, суд може скасувати постанову чи ухвалу у справі і прийняти нову постанову чи ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення.

6. Рішення апеляційного суду за наслідками розгляду справи за нововиявленими обставинами оскарженню не підлягає.

Стаття 27

Виконання постанови (ухвали) суду

1. Постанови (ухвали) суду у справі стосовно юридичної особи виконуються після набрання ними законної сили.

2. Постанова суду першої інстанції набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, визначеного цим Законом, а в разі подання такої скарги — після закінчення апеляційного розгляду справи, крім випадків, коли постанову суду першої інстанції скасовано.

Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, то вважається, що постанова суду першої інстанції не набрала законної сили.

3. Ухвала (постанова) суду апеляційної інстанції за наслідками перегляду набирає законної сили з моменту її проголошення.

4. Постанова (ухвала) суду у справі про притягнення юридичної особи до

відповідальності звертається до виконання судом, який прийняв відповідне рішення.

Стаття 28

Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і вводиться в дію з 1 квітня 2010 року.

{Стаття 28 із змінами, внесеніми згідно із Законом № 1787-VI від 23.12.2009}

Президент України
В. ЮЩЕНКО

м. Київ, 11 червня 2009 року
№ 1507-VI

ЗАКОН УКРАЇНИ

ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ
ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Верховна Рада України поста
но в л я є:

І. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кримінально-процесуальному кодексі України:

1) доповнити статтю 27-1 такого змісту:

«**Стаття 27-1.** Притягнення до кримінальної відповідальності за заявою юридичної особи

Якщо діянням, передбаченим статтями 235-1, 235-2 або 235-3 Кримінального кодексу України, заподіяно шкоду виключно інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, порушення кримінальної справи здійснюється за заявою власника (співвласника) цієї юридичної особи чи за його згодою. В інших випадках притягнення до кримінальної відповідальності винної особи здійснюється на загальних підставах»;

2) статтю 98 після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

«Справи, зазначені у статті 27-1 цього Кодексу, порушуються прокурором, слідчим або органом дізнання».

У зв'язку з цим частини другу — четверту вважати відповідно частинами третьою — п'ятою;

3) у частині першій статті 112 цифри «235» замінити цифрами «235 — 235-5», після цифр «368» доповнити цифрами «368-1», а після цифр «369» доповнити цифрами «369-1».

2. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., додаток до № 51, ст. 1122):

1) у статті 38:

частину другу доповнити словами «крім справ про адміністративні правопорушення, зазначених у частині третій цієї статті»;

після частини другої доповнити новою частиною такого змісту:

«Адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше одного року з дня його вчинення».

У зв'язку з цим частини третю і четверту вважати відповідно частинами четвертою і п'ятою;

2) доповнити главою 15-Б такого змісту:

«Глава 15-Б
КОРУПЦІЙНІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 212-21. Одержання неправомірної вигоди

Одержання особою неправомірної вигоди для себе чи іншої особи у розмірі, що не перевищує п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру.

Примітка. 1. Суб'єктом корупційного адміністративного правопорушення у статтях 212-21 — 212-23, 212-27 є особи, визначені у пунктах 1–3 частини першої статті 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції».

2. У статтях 212-21 — 212-23 під неправомірною вигодою слід розуміти визначення, передбачене статтею 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції».

Стаття 212-22. Підкуп

Пропозиція або надання особі неправомірної вигоди (безпосередньо для неї чи для іншої особи) у розмірі, що не перевищує п'яти неоподатковуваних мінімумів

* Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 46. — Ст. 699; Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1787-VI від 23.12.2009.

доходів громадян, у тому числі за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, —

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-23. Незаконне сприяння фізичним або юридичним особам

Сприяння особою з використанням посадового становища фізичним або юридичним особам у здійсненні ними господарської діяльності, одержанні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів, пільг, укладенні контрактів (у тому числі на закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти) з метою одержання за це неправомірної вигоди, якщо її розмір не перевищує п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно одержаної неправомірної вигоди матеріального характеру.

Стаття 212-24. Порушення обмежень щодо заняття підприємницькою діяльністю та вимог щодо сумісництва

Здійснення особою безпосередньо або через посередників чи інших осіб підприємницької діяльності, а так само виконання ним роботи за сумісництвом (крім викладацької, наукової, творчої роботи або медичної практики у позаробочий час) —

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманої винагороди від підприємницької діяльності чи роботи за сумісництвом.

Примітка. Суб'єктом корупційного адміністративного правопорушення у статтях 212-24, 212-25 є особи, визначені в пункті 1 частини першої статті 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», за винятком народних засідателів і присяжних.

Стаття 212-25. Незаконне входження до складу правління чи інших керівних органів суб'єктів господарювання

Незаконне входження особи безпосередньо або через представника чи підставних осіб до складу органу уп-

равління або наглядової ради підприємства чи організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків безпосереднього виконання функцій з управління акціями (частками, паями), що належать державі, або представництво інтересів держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), якщо інше не передбачено законом, —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-26. Ненадання інформації або надання недостовірної чи неповної інформації

Неправомірна відмова особи у наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у разі якщо така інформація підлягає наданню на запит фізичної або юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію» або «Про звернення громадян», —

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі діяння, вчинені щодо запитів правоохоронних органів, Рахункової палати, —

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони були пов'язані з приховуванням адміністративних правопорушень, —

тягнуть за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Суб'єктом корупційного адміністративного правопорушення у цій статті є особи, визначені в пунктах 1 і 2 частини першої статті 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», за винятком народних засідателів і присяжних.

Стаття 212-27. Неправомірне втручання в діяльність державних органів, підприємств, установ і організацій

Неправомірне втручання особи з використанням посадового становища

в діяльність державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування або посадових осіб з метою перешкодження виконанню ними своїх повноважень —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-28. Порушення вимог фінансового контролю

Порушення особою встановлених законодавством вимог щодо подачі відомостей про доходи та зобов'язання фінансового характеру —

тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неподання або несвоєчасне подання відомостей про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента —

тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Суб'єктом корупційного адміністративного правопорушення у статтях 212-28, 212-30 — 212-33 є особи, визначені в пунктах 1 і 2 частини першої статті 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції».

Стаття 212-29. Невжиття заходів щодо запобігання та протидії корупції

Невжиття заходів щодо запобігання та протидії корупції уповноваженими на це особами —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-30. Порушення встановленого законодавством порядку фінансування політичних партій та виборчих кампаній в органи державної влади та органи місцевого самоврядування

Порушення особою встановленого законодавством порядку фінансування політичних партій та виборчих кампаній в органи державної влади та органи місцевого самоврядування —

тягне за собою накладення штрафу від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-31. Незаконне використання інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням посадових повноважень

Незаконне використання особою інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням посадових повноважень, —

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-32. Незаконне одержання подарунка (дарунка)

Одержання особою особистого подарунка (дарунка) на порушення вимог закону —

тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією такого подарунка (дарунка).

Стаття 212-33. Порушення вимог щодо декларування особистих інтересів

Неподання особою у випадках, передбачених законодавством, відомостей про наявність особистих інтересів чи обставин, що можуть призвести до невиконання чи неналежного виконання нею своїх посадових обов'язків, —

тягне за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3) у статті 221 цифри «212-2 — 212-20» замінити цифрами «212-2 — 212-33»;

4) у частині першій статті 255: у пункті 1:

в абзаці другому цифри «212-20» замінити цифрами «212-20 — 212-33»;

в абзаці «органів Служби безпеки України (стаття 164 (у частині, що стосується правопорушень у галузі господарської діяльності, ліцензії на проведення якої видає ця Служба), статті 195-5, 212-2 (крім пункту 9 частини першої), 212-5 і 212-6)» після цифр «212-6» доповнити цифрами «212-21 — 212-33»;

пункт 8 після цифр «185-11» доповнити цифрами «212-21 — 212-33»;

5) статтю 257 доповнити частинами другою і третьою такого змісту:

«Протокол про вчинення корупційного адміністративного правопорушення

разом з іншими матеріалами у триденний строк з моменту його складення надсилається до місцевого загального суду за місцем вчинення корупційного правопорушення.

Особа, що склала протокол про вчинення корупційного адміністративного правопорушення, одночасно з надісланням його до суду надсилає органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові підприємства, установи чи організації, де працює особа, яка притягається до відповідальності, повідомлення про складення протоколу із зазначенням характеру вчиненого правопорушення та норми закону, яку порушено»;

6) у першому реченні частини другої статті 268 слово і цифри «і 187» замінити цифрами «187, 212-21 — 212-33»;

7) статтю 277 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«Строк розгляду адміністративних справ про корупційні діяння зупиняється судом, у разі якщо особа, щодо якої складено протокол про корупційне адміністративне правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрадженні чи на лікуванні, у відпустці тощо)»;

8) доповнити статтею 277-1 такого змісту:

«Стаття 277-1. Повідомлення про розгляд справи

Повістка особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, вручається не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді, в якій зазначаються дата і місце розгляду справи.

Інші особи, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративні правопорушення, повідомляються про день розгляду справи в той же строк»;

9) статтю 285 доповнити частиною такого змісту:

«Постанова суду про накладення адміністративного стягнення за корупційне адміністративне правопорушення у триденний строк з дня набрання нею законної сили направляється відповідному органу державної влади, органу місцевого самоврядування, керівникові

підприємства, установи чи організації, державному чи виборному органу, власнику юридичної особи або уповноваженому ним органу для вирішення питання про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, усунення згідно із законодавством від виконання нею функцій держави, якщо інше не передбачено законом, а також усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення».

3. У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131):

1) статтю 18 доповнити частинами третьою та четвертою такого змісту:

«3. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

4. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі іноземної держави, а також будь-які особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені)»;

2) Особливу частину доповнити розділом VII-A такого змісту:

**«Розділ VII-А
ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНИХ
ОСОБАХ ПРИВАТНОГО ПРАВА
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ**

Стаття 235-1. Зловживання повноваженнями

1. Зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, використання службовою особою юридичної особи приватного права, незалежно від організаційно-правової форми, своїх повноважень всупереч інтересам цієї юридичної особи, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави, —

карається штрафом від ста п'ятдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, —

карається штрафом від чотирьохсот до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. 1. У статтях 235-1, 235-3 — 235-5, 368-1, 369-1 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або отримують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав.

2. Істотною шкодою у статтях 235-1 — 235-3 цього Кодексу, якщо вона полягає в заподіянні матеріальних збитків,

вважається така шкода, яка у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3. Тяжкими наслідками у статтях 235-1 — 235-3 цього Кодексу, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 235-2. Перевищення повноважень

1. Перевищення повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою юридичної особи приватного права дій, які явно виходять за межі наданих повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави, —

карається виправними роботами на строк до одного року або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, —

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 235-3. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги

1. Використання своїх повноважень аудитором, нотаріусом, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежним посередником чи членом трудового арбітражу при розгляді колективних трудових спорів всупереч своїм повноваженням з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб або з метою заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, юридичних осіб, інтересам суспільства

чи держави, якщо ці дії заподіяли істотну шкоду, —

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно, —

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, —

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна або без такої.

Стаття 235-4. Комерційний підкуп

1. Пропозиція, надання або передача службовій особі юридичної особи приватного права неправомірної вигоди за вчинення дій чи бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто надає чи передає такі вигоди, або в інтересах третіх осіб —

караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, —

караються штрафом від трьохсот п'ятдесяти до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років.

3. Одержання службовою особою юридичної особи приватного права неправомірної вигоди за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто

передає чи надає такі вигоди, або в інтересах третіх осіб —

карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Особа, яка пропонувала, надала або передала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди або якщо після пропозиції, надання чи передачі неправомірної вигоди вона добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї органом, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу.

Примітка. 1. Повторним у статтях 235-4 та 235-5 визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчиняла будь-який із злочинів, передбачених цими статтями, а так само статтями 368 та 369 цього Кодексу.

2. Вимаганням згідно з частиною четвертою статей 235-4 та 235-5 цього Кодексу визнається вимога надання, передачі неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого службового становища стосовно особи, яка надає, передає неправомірну вигоду, або умісне створення особою, яка виконує управлінські функції в юридичній особі приватного права, умов, за яких особа вимушена надати, передати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Стаття 235-5. Підкуп особи, яка надає публічні послуги

1. Пропозиція, надання, передача аудиторю, нотаріусу, експерту, оцінювачу, третейському судді або іншій особі, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежному посереднику чи члену трудового арбітражу при розгляді колективних трудових спорів неправомірної вигоди за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах особи, яка пропонує, надає чи передає такі вигоди, або в інтересах третіх осіб —

караються штрафом від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, —

караються штрафом від трьохсот п'ятдесяти до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Одержання аудитором, нотаріусом, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежним посередником чи арбітром при розгляді колективних трудових спорів неправомірної вигоди за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах особи, яка їх надає чи передає, —

карається штрафом від семисот п'ятдесяти до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Діяння, передбачене частиною третьою цієї статті, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, —

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з

позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

5. Особа, яка пропонувала, надала, передала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання неправомірної вигоди або якщо після пропозиції, надання чи передачі неправомірної вигоди вона добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї органу, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу»;

3) у статті 353:

в абзаці першому слово «Самовільне» замінити цифрою і словом «1. Самовільне»;

доповнити частиною другою такого змісту:

«2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, пов'язане з використанням форменого одягу чи службового посвідчення працівника правоохоронного органу, —

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років»;

4) статтю 358 викласти в такій редакції:

«Стаття 358. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, а також збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів

1. Складання чи видача працівником юридичної особи будь-якої форми власності, який не є службовою особою, приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом або іншою особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підроблення з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, які складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, а також виготовлення підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків

з метою їх збуту або їх збут чи збут за-відомо підроблених офіційних докумен-тів, у тому числі особистих документів особи, —

караються штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, —

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Використання завідомо підробле-ного документа —

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

Примітка. Під офіційним докумен-том у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які породили чи здатні породити наслідки правового харак-теру, чи може бути використана як до-кументи — докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів держав-ної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та ор-ганізаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професій-ною чи службовою діяльністю склада-ти, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити»;

5) у статті 364:

абзац другий частини першої допов-нити словами «та зі штрафом від двох-сот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

абзац другий частини другої доповни-ти словами «та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

пункти 1 та 2 примітки викласти в такій редакції:

«1. Службовими особами у статтях 364, 365, 368, 368-1, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійсню-ють функції представників влади чи міс-цевого самоврядування, а також обій-мають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самовряду-вання, на державних чи комунальних унітарних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпоряд-чих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким осо-ба наділяється повноважним органом державної влади, місцевого самовряду-вання, центральним органом державно-го управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, органі-зації, судом або законом.

2. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають поса-ди в законодавчому, виконавчому, ад-міністративному або судовому органі іноземної держави, а також інші осо-би, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені)»;

6) у статті 365:

абзац другий частини першої допов-нити словами «та зі штрафом від двох-сот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатко-вуваних мінімумів доходів громадян»;

у частині другій:

абзац перший після слова «насил-ством» доповнити словами «або погро-зою застосування насильства», а після слів «застосуванням зброї» — словами «чи спеціальних засобів»;

абзац другий доповнити словами «та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

абзац другий частини третьої доповнити словами «та зі штрафом від семисот п'ятдесяти до тисячі п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

7) у статті 366:

у частині першій:

абзац перший викласти в такій редакції:

«1. Складання, видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів»;

в абзаці другому слова «до п'ятдесяти» замінити словами «до двохсот п'ятдесяти»;

абзац другий частини другої доповнити словами «та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

8) у статті 367:

в абзаці другому частини першої слова «від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти» замінити словами «від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот»;

в абзаці другому частини другої слова «від ста до двохсот п'ятдесяти» замінити словами «від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти»;

9) пункт 3 примітки до статті 368 доповнити словами та цифрами «або статтями 235-4 чи 235-5 цього Кодексу»;

10) доповнити статтею 368-1 такого змісту:

«Стаття 368-1. Незаконне збагачення

1. Одержання службовою особою неправомірної вигоди або передача нею такої вигоди близьким родичам (незаконне збагачення) —

карається штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірна вигода у значних розмірах, —

карається штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірна вигода у великих розмірах, —

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Незаконне збагачення, якщо його предметом була неправомірна вигода в особливо великих розмірах, —

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. Незаконним збагаченням у значному розмірі вважається таке, що перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у великому розмірі — таке, що перевищує двісті неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, в особливо великому розмірі — таке, що перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

11) статтю 369 викласти в такій редакції:

«Стаття 369. Пропозиція або давання хабара

1. Пропозиція хабара —

карається штрафом від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Давання хабара —

карається штрафом від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Давання хабара, вчинене повторно, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років із штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та з конфіскацією майна або без такої.

4. Давання хабара службовій особі, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб —

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

5. Давання хабара службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або організованою групою осіб чи її учасником —

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

6. Особа, яка пропонувала чи дала хабар, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо стосовно неї мало місце вимагання хабара або якщо після давання хабара вона добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї органом, наділеному законом правом порушувати кримінальну справу.

Примітка. 1. Повторним у цій статті визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила цей злочин, або злочин, передбачений статтями 235-4 чи 235-5 цього Кодексу»;

12) доповнити статтею 369-1 такого змісту:

«Стаття 369-1. Зловживання впливом

1. Пропозиція або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за такі вигоди вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, —

караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою,

уповноваженою на виконання функцій держави, або пропозиція здійснити вплив за надання такої вигоди —

карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Одержання неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, поєднане з вимаганням такої вигоди, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна.

Примітка. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави, є особи, визначені в пунктах 1 та 2 статті 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції»;

13) у статті 370:

в абзаці другому частини першої слова «або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років» замінити словами «або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, та зі штрафом від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

абзац другий частини другої доповнити словами «та зі штрафом від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

II. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування і вводиться в дію одноразово з введенням в дію законів України «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень». {Розділ II в редакції Закону № 1787-VI від 23.12.2009}

Президент України
В. ЮЩЕНКО

м. Київ, 11 червня 2009 року
№ 1508-VI

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
ПОСТАНОВА

від 16 вересня 2009 р. № 1057
Київ

**ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ**

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, що додається.
2. Внести до постанов Кабінету Міністрів України зміни, що додаються.

Прем'єр-міністр України Ю. ТИМОШЕНКО

Інд. 31

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 16 вересня 2009 р. № 1057

**ПОРЯДОК
проведення антикорупційної експертизи
проектів нормативно-правових актів**

1. Цей Порядок визначає процедуру проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів (далі — антикорупційна експертиза).

2. Антикорупційній експертизі підлягають проекти законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади (далі — проекти нормативно-правових актів).

3. Основні завдання антикорупційної експертизи полягають у визначенні наявності чи відсутності корупціогенних чинників, якими є сукупність норм, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень, та наданні рекомендацій стосовно їх усунення.

4. До проектів нормативно-правових актів з потенційно високим ступенем корупційних ризиків належать проекти, предметом регулювання яких, зокрема, є:

відносини, пов'язані з виконанням рішень, у тому числі індивідуального характеру, предметом яких є визначення

прав, свобод, обов'язків людини і громадянина та способів їх реалізації;

управління об'єктами державної або комунальної власності, їх відчуження; питання митної справи, податкової та фінансової політики;

установлення процедур аукціонів, тендерів стосовно відчуження чи закупівлі товарів, робіт і послуг;

використання бюджетних коштів; питання інвестиційної та інноваційної діяльності;

надання пільг і переваг окремим суб'єктам господарювання;

встановлення повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зокрема щодо самостійного визначення порядку (механізму, процедури) вирішення проблемних питань;

делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування підприємствам та організаціям незалежно від форми власності;

надання адміністративних послуг органами виконавчої влади та органами

місцевого самоврядування, їх посадовими особами;

виконання контрольно-наглядових функцій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами.

5. Антикоруptionна експертиза проводиться Урядовим уповноваженим з питань антикоруptionної політики (далі — Урядовий уповноважений).

Строк проведення антикоруptionної експертизи не повинен перевищувати 15 днів після надходження проекту нормативно-правового акта до Урядового уповноваженого.

6. Антикоруptionна експертиза проектів нормативно-правових актів, що розробляються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями і подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, проводиться з урахуванням вимог, установлених Регламентом Кабінету Міністрів України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950 (Офіційний вісник України, 2007 р., № 54, ст. 2180; 2009 р., № 52, ст. 1789).

Під час подання проекту нормативно-правового акта на розгляд Кабінету Міністрів України головний розробник у пояснювальній записці зазначає про наявність або відсутність у проекті нормативно-правового акта правил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень.

7. Антикоруptionна експертиза проектів нормативно-правових актів Президента України та тих, що розробляються народними депутатами України, а також проектів нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади проводиться відповідно до цього Порядку на підставі їх рішення.

Для проведення антикоруptionної експертизи до проектів нормативно-правових актів, зазначених в абзаці першому цього пункту, головний розробник додає пояснювальну записку, в якій, зокрема, зазначаються мотиви проведення такої експертизи.

8. У разі коли проект нормативно-правового акта потребує вивчення додаткових документів, такі документи подаються Урядовому уповноваженому.

До проведення антикоруptionної експертизи особливо складних проектів нормативно-правових актів Урядовий уповноважений має право залучати фахівців міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, експертів, науковців.

У такому разі Урядовий уповноважений може продовжити строк проведення антикоруptionної експертизи на 10 днів.

9. Результати антикоруptionної експертизи викладаються у висновку, який складається за формою згідно з додатком та доводиться до відома головного розробника.

Висновки до проектів нормативно-правових актів, зазначених в абзаці першому пункту 7 цього Порядку, надсилаються ініціатору звернення.

Результати антикоруptionної експертизи підлягають обов'язковому розгляду під час прийняття рішення щодо відповідного нормативно-правового акта.

У разі наявності корупціогенних чинників рекомендації стосовно їх усунення, зазначені у висновку антикоруptionної експертизи, є обов'язковими для розгляду головним розробником.

10. Результати антикоруptionної експертизи за рішенням Кабінету Міністрів України оприлюднюються на Урядовому порталі протягом 15 днів після прийняття (схвалення) нормативно-правового акта, за винятком актів, які містять відомості з обмеженим доступом або становлять державну таємницю.

**ВИСНОВОК
антикорупційної експертизи**

проекту _____
(найменування проекту акта)

Проект акта розроблено _____
(найменування органу виконавчої влади)

Загальна характеристика норм проекту акта

Зазначається про належність проекту акта до проектів, що містять корупційні ризики, дається загальна характеристика питань, які регулює проект акта, стисло викладаються результати громадської антикорупційної експертизи.

Антикорупційна оцінка

Зазначається докладний опис виявлених корупціогенних чинників з посиланням на норми акта та нормативні приписи, дається оцінка впливу.

Зазначається чи містить проект акта корупціогенні чинники та рекомендації з їх усунення або зменшення впливу, а також рекомендації щодо доповнення проекту акта нормами стосовно запобігання корупційним правопорушенням або його відхилення.

(Урядовий уповноважений
з питань антикорупційної політики)

(підпис)

(ініціали
та прізвище)

_____ 20__ р.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 16 вересня 2009 р. № 1057

**ЗМІНИ,
що вносяться до постанов Кабінету Міністрів України**

1. У Регламенті Кабінету Міністрів України, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950 (Офіційний вісник України, 2007 р., № 54, ст. 2180; 2009 р., № 52, ст. 1789):

1) у пункті 2 параграфу 27 розділу 4:

абзац четвертий підпункту 1 після слів «Секретаріатом Кабінету Міністрів» доповнити словами «або стосовно яких є письмові пропозиції Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики про доцільність проведення антикорупційної експертизи»;

доповнити підпунктом 5 такого змісту:

«5) приймає рішення про проведення антикорупційної експертизи проекту акта Кабінету Міністрів.»;

2) у розділі 5:

пункт 1 параграфу 45 після слів «що потребує врегулювання» доповнити словами «, передбачає правила і процедури, які, зокрема, унеможливили б вчинення корупційних правопорушень»;

у параграфі 53:

пункт 1 після слів «обов'язків громадян» доповнити словами «, а також проектів, які передбачають надання пільг, переваг окремим суб'єктам господарювання, делегування функцій, повноважень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, у тому числі організаціям недержавної форми власності»;

доповнити пунктом 3 такого змісту:

«7) вивчає проект акта на предмет наявності або відсутності в ньому пра-

вил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень»;

доповнити параграф 66 пунктами 9–14 такого змісту:

«3. У разі проведення громадської антикорупційної експертизи головний розробник надає громадянам або об'єднанням громадян за їх зверненням проект акта з необхідними матеріалами, повідомляє про строки завершення його підготовки. Пропозиції, що надійшли в результаті проведення громадської антикорупційної експертизи, головний розробник розглядає під час опрацювання проекту.»;

підпункт 1 пункту 1 параграфа 61 викласти у такій редакції:

«1) пояснювальна записка (додаток 4), у якій викладаються підстава та мета розроблення проекту, результати аналізу проблеми, наводиться обґрунтування необхідності прийняття акта, зазначаються позиція заінтересованих органів та заходи, здійснені для врегулювання розбіжностей (якщо проект подано з розбіжностями), відомості про наявність або відсутність у проекті акта правил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень, відображаються фінансово-економічні розрахунки та пропозиції щодо визначення джерел покриття витрат, а також очікувані соціально-економічні результати реалізації акта. Якщо реалізація акта не потребує фінансування з державного чи місцевого бюджетів, про це окремо зазначається в записці.

До пояснювальної записки додаються пропозиції за результатами громадської антикорупційної експертизи проекту акта (у разі її проведення), а також можуть додаватися довідкові та інші інформаційно-аналітичні матеріали, що обґрунтовують необхідність прийняття акта.»;

доповнити пункт 3 параграфа 63 підпунктом 7 такого змісту:

«9. Урядовий комітет розглядає питання про доцільність проведення антикорупційної експертизи проекту акта та приймає відповідне рішення.

Під час прийняття рішення враховується також позиція головного розробника та Секретаріату Кабінету Міністрів щодо наявності або відсутності у проекті акта правил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень, та пропозиція Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики щодо доцільності проведення антикорупційної експертизи.

10. Рішення урядового комітету про проведення антикорупційної експертизи може бути прийняте щодо проекту акта Кабінету Міністрів, який підготовлений з дотриманням регламентних вимог, та у разі, коли за результатами розгляду на урядовому комітеті до нього не висловлено зауважень по суті.

11. У разі прийняття рішення про проведення антикорупційної експертизи проекту акта такий проект подається Секретаріатом Кабінету Міністрів Урядовому уповноваженому з питань антикорупційної політики для проведення в установленому порядку антикорупційної експертизи.

12. Висновок антикорупційної експертизи Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики надсилає Секретаріату Кабінету Міністрів та головному розробнику проекту акта.

13. Якщо за висновком антикорупційної експертизи проект акта не містить корупціогенних чинників, він вважається схваленим урядовим комітетом та подається для розгляду на засіданні Кабінету Міністрів.

14. У разі коли за висновком антикорупційної експертизи проект акта містить корупціогенні чинники, головний розробник доопрацьовує його протягом трьох робочих днів після надходження висновку антикорупційної експертизи та вносить до Кабінету Міністрів з мотивуванням у пояснювальній записці ступеня врахування викладених у висновку рекомендацій для повторного розгляду урядовим комітетом.

Такий проект акта після опрацювання у Секретаріаті Кабінету Міністрів передається повторно Урядовому уповноваженому з питань антикорупційної політики для проведення антикорупцій-

ної експертизи та після її проведення включається до порядку денного чергового засідання урядового комітету.»;

друге речення пункту 1 параграфу 67 після слів «розгляду урядовим комітетом» доповнити словами «, а також висновок антикорупційної експертизи проекту акта (у разі її проведення)»;

3) у розділі 6:

пункт 6 параграфу 82 викласти у такій редакції:

«6. Внесені до Кабінету Міністрів проекти законів опрацьовуються та розглядаються у порядку, встановленому главами 6 і 7 розділу 5 цього Регламенту, з урахуванням таких особливостей:

1) усі законопроекти відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» підлягають обов'язковій антикорупційній експертизі;

2) до таких законопроектів правила пунктів 9–11 параграфу 66 Регламенту не застосовуються;

3) проект закону, який підготовлений з дотриманням регламентних вимог та стосовно якого на засіданні урядового комітету не висловлено зауважень по суті, попередньо підтримується урядовим комітетом та подається Секретаріатом Кабінету Міністрів Урядовому уповноваженому з питань антикорупційної політики для проведення антикорупційної експертизи з наступною підготовкою його для розгляду на засіданні Кабінету Міністрів відповідно до порядку, встановленого пунктами 12–14 параграфу 66 Регламенту.»;

доповнити параграф 83 підпунктом 8 такого змісту:

«8) висновком антикорупційної експертизи проекту закону»;

4) у додатках до Регламенту:

додаток 4 після пункту 6 доповнити новим пунктом 7 такого змісту:

«7. Запобігання корупції

Зазначається про наявність або відсутність у проекті акта правил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень. Наводиться інформація про проведення громадської антикорупційної експертизи».

У зв'язку з цим пункти 7–9 вважати відповідно пунктами 8–10;

у додатку 8:

доповнити пункт 3 абзацом такого змісту;

«Зазначається про наявність або відсутність у проекті акта правил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень. Наводиться інформація про проведення громадської антикорупційної експертизи.»;

у пункті 4:

після речення після слів «висловлених на засіданні» доповнити словами «або прийнято рішення про проведення антикорупційної експертизи»;

у другому реченні слова «у процесі доопрацювання проекту» виключити.

2. Пункт 2 постанови Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 р. № 532 «Деякі питання реалізації державної антикорупційної політики» (Офіційний вісник України, 2008 р., № 42, ст. 1397) виключити.

3. У Положенні про Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2009 р. № 410 (Офіційний вісник України, 2009 р., № 33, ст. 1128):

«Урядовий уповноважений є спеціально уповноваженою особою з питань антикорупційної політики.».

У зв'язку з цим абзац другий вважати абзацом третім;

2) у пункті 4:

в абзаці другому підпункту 1 слова «та координації діяльності центральних органів виконавчої влади з її реалізації» виключити;

доповнити підпунктом 1-1 такого змісту:

«1-1) формування в межах повноважень, визначених цим Положенням, державної антикорупційної політики, реалізація антикорупційної стратегії, координація діяльності центральних органів виконавчої влади з реалізації антикорупційної політики»;

підпункт 2 викласти у такій редакції:

«2) проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів та підготовка висновків за її результатами;»;

у підпункті 3:

абзац другий після слів «діяльності центральних» доповнити словами «та місцевих»;

абзац четвертий після слів «іншої інформації про» доповнити словами «факти корупційних діянь та»;

підпункт 7 після слів «щодо запобігання корупції» доповнити словами «та у разі потреби Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України про виявлення фактів, що можуть свідчити про корупційні правопорушення»;

у першому реченні підпункту 11 слова «та його копій до відповідних органів виконавчої влади та Генеральної прокуратури України» замінити словами «та його оприлюднення»;

доповнити підпунктом 12 такого змісту:

«12) надання Кабінетові Міністрів України інформації про виявлені факти, що свідчать про корупційні правопорушення.»;

3) доповнити пункт 5 підпунктом 8 такого змісту:

«8) вносити на розгляд урядового комітету або Кабінету Міністрів України пропозиції щодо доцільності проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів.»;

4) доповнити пункт 7 абзацом такого змісту:

«Урядовий уповноважений може мати радників і консультантів на громадських засадах з числа фахівців.»;

5) пункт 8 викласти у такій редакції:

«8. Урядовий уповноважений в межах компетенції приймає рішення, має бланк та печатку з найменуванням своєї посади та адреси.».

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини стосовно рішення у справі «Вікторко проти Польщі» («Wiktorko v. Poland»)

Реферативний переклад*

У рішенні, ухваленому 31 березня 2009 року у справі «Вікторко проти Польщі», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

— було порушено ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), яке виявилось у застосуванні працівниками витверезника поведіння, яке принижувало гідність заявниці;

— було порушено ст. 3 Конвенції стосовно неналежного розслідування компетентними органами справи заявниці.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявниці 7000 євро як компенсацію моральної шкоди.

Обставини справи

Заявниця Анна Вікторко є громадянкою Польщі, народилася 1957 року і мешкає у м. Ольщин (Польща).

27 грудня 1999 року п. Вікторко відмовилася сплатити надмірну, на її погляд, плату за послуги таксі. Водій, зі свого боку, не дав заявниці можливості вийти з таксі біля дому. Натомість він доставив її до витверезника (того вечора заявниця із другом випила келих у кафе).

Заявниця стверджувала, що у витверезнику їй було заподіяно грубої образи. Її роздягли догола двоє чоловіків та жінка. Крім того, заявницю побили. Зрештою на неї одягли гамівні паси і

залишили на ніч. Наступного ранку її звільнили.

Відразу після звільнення заявниця звернулася до лікаря, котрий засвідчив у неї наявність синців на стегнах, подряпин на зап'ястях, набряку на щелепі, а також болю у плечі.

Незабаром після інциденту заявниця подала до місцевого відділку поліції скаргу на дії працівників центру, стверджуючи, що вона зазнала грубої образи та приниження. У ході перевірки цієї скарги було зібрано дані про те, що заявниця перебувала у стані сильного алкогольного сп'яніння, проявляла грубощі стосовно працівників поліції, працівників центру та лікаря, котрий намагався її оглянути. Зважаючи на опір заявниці та її відмову роздягнутися, працівники центру змушені були застосувати до заявниці силу й одягти на неї гамівні паси.

Кримінальне провадження за скаргою заявниці було закрито. Однак у квітні 2000 року воно було поновлено. Зрештою у серпні 2000 року справу було знову закрито на підставі відсутності у діячів працівників центру складу злочину.

Зміст рішення Суду

Спируючись на ст. 3 Конвенції, заявниця скаржилася на те, що була піддана приниженню у витверезному центрі, а також на неналежність проведеного поліцією розслідування її справи.

Суд зазначив, що заявницю роздягли догола троє працівників центру — двоє чоловіків та жінка. Суд вкотре повторив висновок, який він сформулював у попередніх справах, про те, що роздягання людини особами протилежної статі заподіює цій людині приниження

* Повний текст рішення див. на сайті www.echr.coe.int. Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання комюніке Секретаря Суду здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України П. М. Рабіновичем, М. Ю. Пришляк і Т. І. Дудаш.

її гідності. Отож, обставини цієї справи свідчать, що своїми діями працівники центру породили у заявниці відчуття тривоги і меншовартості, які призвели до моральної травми. Особливого припущення заподіяло заявниці те, що її примусово роздягали двоє чоловіків.

До того ж серйозного занепокоєння викликав той факт, що заявниці жодним чином не пояснили необхідність тримання її у гамівних пасах упродовж 10 годин — надмірно довгого часу. Таке тривале позбавлення заявниці можливості рухатись мало завдати їй істотних фізичних незручностей та стресу, що не може вважатися допустимим з огляду на ст. 3 Конвенції.

Суд далі відзначив, що розслідування скарги заявниці тривало 7 місяців. Два рази провадження закривали і знову відкривали, зважаючи на допущені

серйозні процесуальні порушення. Суд також звернув увагу на те, що розслідування зосереджувалося головним чином на виправданні факту затримання заявниці та застосування до неї сили. Натомість слідство цілком оминуло питання про те, яким чином застосування сили могло порушити право заявниці на повагу до її людської гідності. Отож, Суд дійшов висновку, що компетентні органи виявилися неспроможними оцінити пропорційність застосованого до заявниці примусу, а саме факту роздягання заявниці двома особами чоловічої статі та факту позбавлення заявниці рухомості до ранку наступного дня внаслідок вдягання на неї гамівних пасів.

Зрештою Суд постановив, що спосіб розслідування справи заявниці виявився неналежним і, таким чином, було порушення ст. 3 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі «Сібгатулін проти Росії»
(«Sibgatullin v. Russia»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 23 квітня 2009 року у справі «Сібгатулін проти Росії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що:

– було порушено ч. 1 та ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) стосовно факту розгляду апеляційної скарги заявника за його відсутності.

З огляду на ст. 41 Конвенції Суд зауважив, що заявник не звернувся із заявою про справедливую сатисфакцію в межах допустимого для цього часу. Відтак, Суд не призначив жодної грошової компенсації.

Обставини справи

Заявник Герман Сібгатулін є громадянином Росії, народився 1966 року. Зараз він відбуває покарання у в'язниці у м. Ніжній Тагіл.

22 лютого 2002 року у справі п. Сібгатуліна було постановлено вирок. Його було визнано винним у вчиненні трьох вбивств і крадіжки та засуджено до 20 років ув'язнення. Заявник оскаржив вирок, однак він чітко не виявив бажання взяти участь в апеляційному розгляді його скарги.

15 серпня 2002 року Верховний суд РФ розглянув скаргу заявника та ухвалив рішення про відмову в її задоволенні. Ані заявник, ані його захисник не були присутніми на судовому засіданні. 5 квітня 2006 року внаслідок перегляду справи в порядку нагляду за заявою заступника Генерального прокурора згадане рішення було скасоване, а справу направлено на новий розгляд. Підставою для звернення була та обставина, що ані заявник, ані його захисник не були належним чином поінформовані

про час та місце розгляду апеляційної скарги.

23 травня 2006 року заявника було повідомлено про те, що «29 червня 2006 року його справа розглядатиметься у Верховному суді РФ».

29 червня 2006 року відбувся новий апеляційний розгляд скарги заявника. Однак ані заявник, ані його захисник не були присутніми на судовому засіданні. Під час апеляційного розгляду прокурор підтримав обвинувачення заявника за статтею про вбивство, однак відмовився від обвинувачення заявника у крадіжці. Відтак заявника було засуджено до позбавлення волі на строк 19 років та 6 місяців.

4 липня 2006 року заявник, дізнавшись про те, що рішення Верховного суду РФ за його апеляційною скаргою було скасоване 5 квітня 2006 року, надіслав додаток до першої скарги із викладом нових аргументів, а також клопотання про його участь у новому апеляційному розгляді.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 6 Конвенції, заявник скаржився на те, що кримінальне провадження у його справі було несправедливим, оскільки розгляд апеляційної скарги відбувся за його відсутності.

Суд відзначив, що апеляційна інстанція мала провести повне вивчення справи — розглянути як її фактичні аспекти, так і юридичні, та постановити вирок про винуватість чи невинуватість заявника. Цей розгляд мав неабияке значення для п. Сібгатуліна. Адже судом першої інстанції його було засуджено до ув'язнення на 20 років.

Суд вказав, що апеляційний суд не міг правильно оцінити окремі обставини справи без заслуховування особистих показів заявника. До того ж за відсутності заявника на засіданні не міг бути забезпечений принцип рівності процесуальних засобів сторін. Адже за таких обставин п. Сібгатулін був позбавлений можливості відповісти на обвинувальні аргументи прокурора, котрі той висловлював безпосередньо на судовому засіданні.

Не було сумнівів стосовно того, що перше апеляційне слухання у справі заявника відбулося з порушенням гарантій справедливої процедури, адже ані заявник, ані його представник не були належним чином повідомлені про час і місце розгляду апеляції.

Більше того, Суд відзначив, що під час другого апеляційного провадження також не були дотримані вимоги справедливої процедури, адже і цього разу п. Сібгатуліна не було повідомлено про час і місце слухання апеляції. Апеляційний суд, зі свого боку, не зміг належно засвідчити факт сповіщення заявника. А заявник не висловив прямо і твердо відмову від права на участь у апеляційному розгляді його скарги.

Отож, Суд дійшов висновку, що відповідні інстанції виявилися неспроможними забезпечити заявнику поновлення (компенсацію) його права на участь у апеляційному провадженні першого разу.

Тому Суд постановив, що було порушено ч. 1 та п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції стосовно проведення апеляційного розгляду справи заявника за його відсутності.

*Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі «Егеланд і Хансейд проти Норвегії»
(«Egeland and Hanseid v. Norway»)*

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 16 квітня 2009 року у справі «Егеланд і Хансейд проти Норвегії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

– не було порушено ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція).

Обставини справи

Заявниками є двоє громадян Норвегії: Джон Олав Егеланд, 1951 р.н., котрий проживає у м. Бекестя (Норвегія), та Ейнар Хансейд, 1943 р.н., що мешкає в м. Осло. У час подій, що є предметом розгляду, обидва заявники працювали головними редакторами у двох найбільших загальнонаціональних видань — «Dagbladet» та «Aftenposten».

Справа стосується скарги заявників на їх судове покарання. Підставою покарання був факт опублікування ними у газетах світлини жінки, засудженої до тривалого строку ув'язнення.

Заявники помістили у своїх виданнях світлину жінки, котра виходила з приміщення суду. Цю жінку, п. Б., було шойно засуджено за вбивство батьків та сестри чоловіка, вчиненого з особливою жорстокістю. 22 червня 2001 року після оголошення вироку п. Б було негайно заарештовано. Її провели до непозначеної поліцейської машини. Це було вчинено з огляду на безпрецедентну увагу до справи з боку представників медіа та широкої громадськості.

Поряд з репортажами згаданої події у газетах «Dagbladet» та «Aftenposten» було поміщено три світлини п. Б. На першому фото було зафіксовано мить виходу п. Б із приміщення суду, друга світлина зображала наближення жінки до поліцейської машини, а на третьому фото засуджена була у пригніченому вигляді зі слізьми на очах вже у поліцейській машині.

Пані Б. не бажала, аби її було сфотографовано. Адвокат жінки намагався вберегти її від фотокамер.

Зрештою адвокат п. Б. звернувся зі скаргою на дії заявників, стверджуючи про порушення відповідних норм процесуального закону. Ці норми передбачали заборону фотографувати засуджену особу на її шляху до чи від суду без її згоди.

Суд першої інстанції постановив виправдальний вирок у справі заявників. Верховний суд, натомість, визнав заявників винними та засудив їх до сплати штрафу у розмірі 10 000 норвезьких крон (приблизно 1139 євро). Рішення Верховного суду обумовлювалося як аргументами щодо захисту приватності особи, так і нормами про забезпечення належної процедури. У згаданому рішенні також відзначалося, що у справі не було виняткових обставин, які б дали журналістам право зробити фотографії п. Б. — а громадськості можливості їх побачити. Суд зауважив, зокрема, що арешт п. Б у залі суду відразу після оголошення вироку не був такою винятковою обставиною.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 10 Конвенції, заявники скаржилися на покарання їх за опублікування світлин п. Б., шойно засудженої.

У сторін не було сумнівів стосовно того, що ухвалення вироку від 22 червня 2001 року у справі п. Б., а відтак і негайний арешт п. Б. відразу після оголошення вироку були подіями загально-го зацікавлення.

Втім Суд нагадав, що відповідно до ч. 2 ст. 10 Конвенції здійснення свободи вираження поглядів пов'язане із «обов'язками та відповідальністю». У справі заявників це положення передусім розкривалося через захист «репутації та прав інших» та «підтримання авторитету і безсторонності суду».

Суд погодився з тим, що світлини стосувалися події загального значення та були зроблені у громадському місці.

До того ж зовнішність п. Б. була добре знайома широкій громадськості. Однак Суд відзначив, що опублікування відповідних фото все ж таки було актом грубого втручання. Суд зауважив, що п. Б. було визнано винною у вчиненні трьох вбивств і засуджено до найбільш суворого покарання, передбаченого національним законом. Після оголошення вироку жінку відразу було заарештовано. Суд акцентував на тому, що світлина, на якій п. Б. зображена зі слізьми на очах у глибокому розпачі, були зроблені у миті найбільшого емоційного потрясіння для жінки, тобто тоді, коли вона почувалося морально найбільш вразливо.

До того ж п. Б. не погоджувалася ані на своє фотографування, ані на опуб-

лікування відповідних світлин. Те, що п. Б. була схильна до контактування з пресою раніше, не могло виправдати позбавлення її захисту від опублікування відповідних фото.

Далі Суд відзначив, що обидва аргументи, на які покликався у своєму рішенні Верховний суд, були достатніми для обмеження права заявників як редакторів на свободу вираження поглядів. Більше того, ціль заборони опублікування відповідних світлин переважала інтерес преси в інформуванні громадськості про справу загального зацікавлення. Зважаючи на невелику суворість застосованого до заявників покарання, Суд зрештою постановив, що ст. 10 Конвенції порушена не була.

***Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Видавнича компанія «Times» проти Сполученого Королівства»
«Times Newspapers LTD v. the United Kingdom»***

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 10 березня 2009 року у справі «Видавнича компанія «Times» проти Сполученого Королівства», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— не було порушення ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) стосовно факту покарання заявника за опублікування критичних статей про п. Г.Л.

Обставини справи

Заявник — видавнича компанія «Times» є власником та видавцем газети «Times», у якій було опубліковано дві статті про існуючу масштабну схему «відмивання грошей» та про можливого керівника російської мафії п. Г.Л., чие ім'я розкривалося повністю. Обидві статті були розміщені на Інтернет-сайті газети у ті самі дні, в які вони були опубліковані у друкованій версії газети.

У грудні 1999 року п. Г.Л. звернувся до суду з позовом про наклеп проти

газети, її головного редактора та двох журналістів-авторів згаданих статей. Відповідачі не заперечували проти того, що статті і справді могли бути дифаматичними. Однак стверджували, що зміст відповідної інформації був настільки важливим, що вони мали обов'язок її опублікувати, а громадськість мала право про цю інформацію дізнатися.

У час, коли розглядався перший позов п. Г.Л. про наклеп, відповідні статті залишалися на Інтернет-сайті газети (до них можна було легко отримати доступ, звернувшись до архівних матеріалів сайту). У грудні 2000 року п. Г.Л. звернувся із другим позовом про наклеп у зв'язку з фактом тривалої демонстрації статей на Інтернет-сайті газети. Після цього заявники додали до статей замітку про те, що відповідні матеріали стали предметом судової справи про наклеп, а отже, не повинні відтворюватися в інших публікаціях чи використовуватися

через посилання без попередження про це юридичного відділу газети.

Заявники стояли на позиції, що тільки перший раз поміщення статей на Інтернет-сайті дає підстави для позову про дифамацію. Вони стверджували, що не повинні відповідати за усі наступні виклади відповідного матеріалу користувачами Інтернету на веб-сторінках. До того ж заявники зазначали про те, що другий дифамаційний позов було подано після спливу строку, призначеного для подання такого роду позовів. Національний суд не погодився з такою позицією заявників. Він відзначив, що до середовища Інтернету застосовується правило загального права, згідно з яким кожна публікація матеріалу дає підстави для окремого дифамаційного позову. Втім, з огляду на специфіку такого ресурсу, як Інтернет, підставою для позову може стати кожен окремий раз звернення до відповідного матеріалу, розміщеного на Інтернет-сторінках.

Заявники оскаржили згадане рішення суду, наполягаючи на тому, що застосування відповідної норми загального права до Інтернет-публікацій може спричинити безліч позовів про відповідальність газетних видань. Це, зі свого боку, справлятиме відлякувальний ефект щодо готовності редакцій надавати доступ до газетного архіву на Інтернет-сайтах, а відтак, обмежуватиме їх свободу вираження поглядів.

Національний суд, відмовляючи заявникам у задоволенні апеляційної скарги, у своєму рішенні вказав на те, що формування газетою свого архіву становить порівняно незначний аспект свободи вираження поглядів. Цей суд також додав, що немає необхідності обмежувати законодавством про дифамацію архівування газетою своїх матеріалів. Адже обмежений доступ до певних матеріалів може встановлюватися завдяки застережному повідомленню, наприклад, про те, що відповідний матеріал у газеті може бути визнаний дифамаційним, а отже, не повинен використовуватися читачами як правдивий.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 10 Конвенції, видавнича компанія «Таймс» скаржилася

на те, що правило загального права, застосоване до Інтернет-публікацій, порушувало її свободу вираження поглядів. Адже за таких умов газета, на думку заявників, наражалася на ризик нескінченних позовів про дифамацію.

Суд визнав значення газетних Інтернет-архівів як важливого джерела для освіти та історичних досліджень. Поряд з цим Суд вказав на обов'язок преси діяти відповідно до принципів відповідальної журналістики, зокрема забезпечуючи точність історичної інформації. Більше того, Суд відзначив, що обмежені строки позовної давності для дифамаційних позовів мали за мету гарантувати відповідачам ефективність їх захисту у суді. Суд також додав, що визначення строків позовної давності було прерогативою держав — учасниць Конвенції.

Суд відзначив як важливу обставину те, що застереження стосовно обмеженого використання відповідних Інтернет-матеріалів було додане до цих матеріалів тільки у грудні 2000 року, хоча провадження у справах щодо газетних публікацій було розпочате ще у грудні 1999 року. Суд зауважив, що національні суди не змусили заявника до вилучення відповідних матеріалів з архіву, а відтак газета і далі продовжувала розпоряджатися цими даними на власний розсуд. Відтак, Суд дійшов висновку, що покладення на газету обов'язку розмістити застереження щодо обмеженого використання публікацій на її Інтернет-сайті не було непропорційним втручанням у її право на свободу вираження поглядів. Тому Суд постановив, що порушення ст. 10 Конвенції не було.

Зважаючи на цей свій висновок, Суд не вважав за необхідне розглядати у ширшому ракурсі можливий ефект відлякування, який могло мати правило загального права, застосоване до Інтернету. Суд також відзначив, що два провадження були відкриті в межах 15 місяців з часу першої публікації статей і стосувалися вони тих самих матеріалів. Тому, на думку Суду, сплив відповідного часу не завадив заявникові здійснювати ефективний захист своїх прав. Пробле-

ма нескінченних позовів для заявників не виникла.

Суд насамкінець зауважив, що попри важливість для знеславленої особи мати реальну можливість захистити свою репутацію, позови проти газети,

подані надто пізно від часу публікації відповідних матеріалів, можуть викликати питання про непропорційне втручання у право на свободу вираження поглядів, гарантоване ст. 10 Конвенції.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«Карако проти Угорщини» («Karako v. Hungary»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 28 квітня 2009 року у справі «Карако проти Угорщини», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— не було порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) стосовно критичного висловлювання, вчиненого політиком щодо заявника.

Обставини справи

Заявник Ласло Карако є громадянином Угорщини, народився 1955 року та проживає у м. Гававенчелло (Угорщина). Заявник є членом парламенту.

У 2002 році він був кандидатом на виборах до парламенту.

У квітні 2002 року перед другим туром голосування у виборчому окрузі заявника було поширено листівку про те, що п. Карако, як член парламенту, голосує проти інтересів громадян свого округу. Листівки були підписані іншим політиком — головою Регіональної ради.

У травні 2002 року п. Карако звернувся із заявою про порушення кримінальної справи проти згаданого політика, звинувачуючи його у приниженні своєї репутації. Справу було порушено, однак у травні 2004 року закрито. На думку прокурора, у цій справі не мало місця кримінально караного діяння.

У січні 2005 року п. Карако звернувся до суду зі скаргою приватного звинувачення. Однак у травні 2005 року суд

відхилив його скаргу, відзначивши, що звернення у листівці було оціночним судженням і стосувалося це звернення політика. Суд додав, що політики мають проявляти вищий ступінь терпимості, а відтак межі критики стосовно них є ширшими, аніж межі критики приватної особи.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ст. 8 Конвенції, п. Карако стверджував про неспроможність національних органів захисти його право на приватне життя. Він скаржився на відмову органів відреагувати належним чином на його скаргу проти іншого політика, котрий зашкодив репутації п. Карако.

Суд відзначив, що в Угорщині існує ефективна система захисту прав, які охоплюються поняттям «приватне життя». З огляду на те, що відповідна заява була зроблена політиком, Суд вказав на завдання держави зважувати захист прав, передбачених ст. 8 Конвенції, із захистом прав згідно з ст. 10 Конвенції. Національні суди дійшли висновку, що висловлювання у листівці було оціночним судженням, а отже, потрапляло під захист відповідного законодавства. Суди також взяли до уваги те, що п. Карако був активним політиком, а листівки поширювалися під час передвиборної кампанії, в якій п. Карако брав участь як кандидат. Крім того, суди зважали на те, що негативна оцінка стосувалася публічної діяльності п. Карако. Тому

вони дійшли висновку, що відповідному висловлюванню має бути наданий конституційний захист.

Суд, зі свого боку, відзначив, що такий підхід цілком узгоджується з нормами Конвенції. Суд також додав, що якби національні суди застосували покаран-

ня до політика, котрий вчинив відповідну заяву, то вони неналежно обмежили б його свободу вираження поглядів, а отже, порушили б його права, гарантовані ст. 10 Конвенції.

Отож, порушення ст. 8 Конвенції не було.

**Комюніке Секретаря Європейського суду з прав людини
стосовно рішення у справі
«А. проти Норвегії» («А. v. Norway»)**

Реферативний переклад

У рішенні, ухваленому 9 квітня 2009 року у справі «А. проти Норвегії», Європейський суд з прав людини (далі — Суд) постановив, що

— було порушено ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) стосовно факту опублікування статей, у яких заявник звинувачувався у вбивстві двох дітей.

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 19 000 євро як компенсацію моральної шкоди та 12 500 євро на відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявник А. є громадянином Норвегії, народився 1957 року і мешкає у м. Крістіансанді (Норвегія).

Справа стосується скарги заявника на відмову національних судів задовольнити його позов проти газети «Fodrelandsvennen». У цій газеті було опубліковано дві статті про попереднє розслідування справи про зґвалтування та вбивство двох дівчаток (так звана справа Банехея). Статті натякали на підозри у вчиненні цих злочинів п. А.

Заявника звільнили із в'язниці приблизно за рік до того, як у околиці, де він часто бував після звільнення, було вчинено вбивство двох маленьких дівчаток. До того часу заявник відбував покарання за вчинення вбивства та розбою.

Заявника допитували упродовж 10 годин і після цього звільнили. Зрештою за зґвалтування та вбивство було звинувачено і засуджено двох інших чоловіків.

Той факт, що заявника затримали та допитували саме у згаданій справі, викликав особливу увагу преси й громадськості. Кілька загальнонаціональних газет коментували цей факт, а також розповідали про кримінальне минуле заявника, втім, не називаючи його імені.

У травні 2000 року у газеті «Foderlandsvennen» було опубліковано дві статті про згадану справу. У цих статтях розкривалися деталі засудження заявника за вбивство та розбій, а також вказувалося на те, що його нібито бачили в околиці, де було вчинено вбивство дівчаток, саме того дня, коли цей злочин було вчинено. Статті містили також іншу інформацію, яка вказувала на особу заявника, а саме: інтерв'ю із заявником, упродовж якого він наполягав на своїй невинуватості, дані про місто та округ, у якому заявник проживав, інформацію про місце його роботи, а також фотографію заявника, хоча зображення було нечітким та далеким.

Також у травні 2000 року телевізійна студія ТВ-2 повідомила про те, що представники преси вистежили 42-річного вбивцю в околиці, де було зґвалтовано і вбито дівчаток. Крім цього, згаданий

телевізійний канал продемонстрував інтерв'ю із заявником, яке журналісти взяли у нього по дорозі до околиці, де були вчинені вбивства.

Пан А. звернувся з позовом до газети «Foderlandsvennen» та каналу ТВ-2. Національні суди задовольнили позов заявника стосовно каналу і призначили відповідачу виплатити заявнику компенсацію. Втім, в частині відповідальності газети суди у своїх рішеннях відзначили, що відповідні статті можна вважати дифамаційними тією мірою, в якій вони викликають у звичайного читача уявлення, що саме заявник є імовірним винуватцем злочинів. Однак суди зрештою виправдали опублікування відповідних статей, обґрунтовуючи своє рішення тим, що газети діяли в інтересах громадськості, яка має право знати про хід розслідування та результати викриття злочинців.

Зміст рішення Суду

Спираючись на ч. 2 ст. 6 та на ст. 8 Конвенції, заявник стверджував про те, що рішення національних судів стосовно газети «Foderlandsvennen», яка опублікувала дифамаційний матеріал про нього, негативно позначилося і на праві заявника вважатися невинуватим доти, доки судом не було встановлено інакше, і на його праві на повагу до приватного життя.

Суд передусім вказав на рішення національних судів у тій частині, в якій було встановлено, що відповідні статті викликали у читачів враження, що саме заявник був головним підозрюваним у справі про вбивство дівчаток. Хоча ім'я заявника у статтях не згадувалося, втім фотографії заявника та відомості про місце його проживання і роботи доз-

воляли особам, котрі знали п. А., його упізнати як можливого підозрюваного у справі про згадані вбивства. Отож, п. А. могли вважати причетним до злочинів, котрі викликали у громадськості особливо суворий осуд.

Суд далі відзначив, що газетна стаття безпідставно створювала у читачів враження про те, що були факти, котрі вказували на заявника як на підозрюваного. Хоча Суд і безсумнівно погоджувався з тим, що преса має право передавати інформацію громадськості, а громадськість має право цю інформацію отримувати, втім такий підхід не виправдовує оприлюднені стосовно п. А. дифамаційні твердження, а особливо шкоду, заподіяну йому у зв'язку з цим. Суд зауважив, що з метою отримання інтерв'ю та фото журналісти переслідували заявника. І відбувалося це у той час, коли заявник проходив реабілітацію та намагався знову інтегруватися у суспільство. Внаслідок журналістських статей заявник став наштовхуватися на різку громадську неприязнь. Зрештою він був змушений піти з роботи та покинути свій дім.

Суд дійшов висновку, що відповідні статті грубо зашкодили репутації та честі п. А. До того ж вони негативно позначилися на моральній і психологічній цілісності заявника та на його приватному житті. Отож, Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції.

Суд відмовився задовольнити скаргу п. А. на порушення ч. 2 ст. 6 Конвенції на тій підставі, що відповідна стаття не є застосовною до обставин його справи. Адже проти заявника не було порушено кримінальної справи.